

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І.І. МЕЧНИКОВА

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК

О.І. Брусиловська

І.М. Коваль

ІСТОРІЯ
МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН
(сер. III тис. до н.е. — сер. XVII ст. н.е.)

Навчально-методичний посібник
для студентів напряму підготовки 6.030201,
спеціальність «Міжнародні відносини»

Одеса
2013

УДК 327"-2500/17"(075.8)
ББК ББ.4(0)3/5я73
Б 89

Рекомендовано до друку
Вченою радою ІСН ОНУ імені І.І. Мечникова. Протокол № 2 від 9.10.2012 р.
та Науково-методичною радою ОНУ імені І.І. Мечникова.
Протокол № 1 від 25.10.2012 р.

Автори:

О.І. Брусиловська – д. політ. н., проф. кафедри МВ;
І.М. Коваль – д. політ. н., проф., зав. кафедрою МВ,
ректор ОНУ імені І.І. Мечникова.

Рецензенти:

М.О. Багмет, д. іст. н., проф., зав. кафедри державної політики і менеджменту Чорноморського державного університету імені Петра Могили;

О.Б. Дьомін, д. іст. н., проф., зав. кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

В.П. Фісанов, д. іст. н., проф., зав. кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Брусиловська О.І.

Б 89 Історія міжнародних відносин (сер. III тис. до н.е. — сер. XVII ст. н.е.) : навч.-метод. посібн. для студ. ОНУ ім. І.І. Мечникова / О.І. Брусиловська, І.М. Коваль. — Одеськ. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2013. — 188 с.

ISBN 978-617-689-025-6

Навчально-методичний посібник містить виклад дат і подій, пов'язаних з історією міжнародних відносин із сер. III тис. до н.е. до сер. XVII ст. н.е. Основними характеристиками періоду є процеси становлення права, понять «договір», «дипломатія», системи «метрополія – колонія».

Матеріал викладається в хронологічній послідовності, поетапно, з акцентом на компаративному вимірі історії міжнародних відносин. Посібник складається з 15 тем; супроводжується списком рекомендованих джерел та літератури. Програма розрахована перш за все на студентів, що вивчають «Міжнародні відносини», а також на спеціалістів-міжнародників, істориків та представників широкого кола гуманітарних наук, які цікавляться проблемами теорії та історії міжнародних відносин.

ISBN 978-617-689-025-6

© О.І. Брусиловська, І.М. Коваль, 2013

© Одеськ. нац. ун-т імені І.І. Мечникова,
2013

Вступ

Частина перша курсу «Історія міжнародних відносин» охоплює період з середини III тисячоліття до н. е. до середини XVII століття н. е. До кінця цього періоду загальна система міжнародних відносин, що спирається на кодекс звичаєвого права, ще не склалася остаточно. Отже, основними характеристиками періоду є процеси становлення права, поняття «договір», «дипломатія», системи «метрополія - колонія» і т. д. Період закінчується формуванням першої системи міжнародних відносин (Вестфальської).

Вивчення історичних подій протягом такого великого часу викликає певні труднощі методологічного та методичного характеру. З огляду на динаміку політичних змін та неоднозначну оцінку цього процесу в національних історіографіях, перед сучасними науковцями постала потреба вироблення систематизованого підходу до розгляду основних проблем відносин між стародавніми державами, а потім й періоду переходу від міждержавних до власне кажучи міжнародних відносин. Разом з тим до сьогодні в Україні були майже відсутні узагальнюючі праці, присвячені дослідженню ІМВ, особливо в компаративному вимірі. Таким чином, навчально-методичний посібник рекомендований всім, хто цікавиться міжнародними відносинами, заповнює одну з лакун сучасних наукових досліджень.

Метою курсу «Історія міжнародних відносин» є вивчення студентами особливостей формування міжнародних відносин як системи, що має свої власні закони, завдання, еволюцію. Особлива увага приділена усвідомленню розвитку світової політики в рамках міждисциплінарного аналізу та наукових підходів, сформованих в рамках різних історіографічних шкіл; основним категоріальним елементам історії теорії міжнародних відносин; загальним тенденціям та закономірностям формування та розвитку політичних процесів у взаємозв'язку й взаємодії провідних акторів міжнародних відносин. В результаті опрацювання курсу ІМВ студенти повинні вміти оцінювати сутність МВ; формулювати основні поняття та терміни МВ; здійснювати самостійний аналіз дій суб'єктів МВ. Для того,

щоб простежити еволюцію міждержавних відносин і процес складання перших локальних систем міжнародних відносин, студентам варто звернути особливу увагу на вивчення джерельної та історіографічної бази досліджень даного періоду.

Робота структурно поділяється на 15 тем, в яких послідовно викладено матеріал з основних вузлових моментів світової історії міжнародних відносин, разом з тим акцент зроблено на європейській історії, спільній з українською в цивілізаційному вимірі.

Робота була виконана на кафедрі міжнародних відносин ОНУ імені І.І. Мечникова. Особливу подяку автори висловлюють студентам відділення МВ, які не тільки були слухачами курсу «Історія міжнародних відносин», але й своєю активною позицією допомагали формуванню викладання даного предмету.

ТЕМА 1

МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ НА ДАВНЬОМУ СХОДІ (сер. III тис. до н.е. – I ст. н.е.)

Етапи / роки	Короткий зміст
I. ДАВНЯ МЕСОПОТАМІЯ (сер. III – кінець II тис. до н.е.)	
XXVI-сер. XX ст. до н.е.	<p>1. Раннединастичний етап. Номи: Кіш, Ур, Сузи, Лагаш, Аккад, Шумер, Мітанні. Актор – учасник міжнародних відносин. У Давній Месопотамії це невеликі державні утворення – номи (усього їх було близько 20). Номи – перші міста-держави – були зосереджені в Нижній Месопотамії (Двортчя), де природні умови були краще, ніж у Верхній. Основне заняття – сільське господарство. Відносини між номами були ворожими; боротьба велася за накопичені багатства, родючі землі й канали, контроль над торговельними шляхами. Всі війни в давнину були досить млявими, проводилися по 20 років, що пов'язано з їхньою малою інтенсивністю.</p>
2600 р. до н.е.	<p>1 військовий конфлікт між номами й Еламом. Елам – найдужчий сусід Месопотамії. Із всіх інших сторін – пустелі або племена, що не досягли державності. Перші закони міждержавного права: 1) у Месопотамії вже існував третейський суд (вирішував земельні питання (2-а номи кличуть 3-й для рішення); 2) договори про оренду (коли територія була привабливою для обох сторін, номи могли домовитися щодо позмінного володіння); 3) існувало поняття про вірність договору (ніхто не хотів виглядати агресором; якщо вам вдається довести, що інша сторона порушила договір – це є приводом для вторгнення).</p>
	<p>Саргон 1 Давній (Аккадський) перший раз об'єднав Месопотамію. Царство Шумеру й Аккаду – перша велика держава в Азії. Всі номи були об'єднані царем Саргоном 1.</p>

<p>Близько 2350 – 2300 р. до н.е.</p>	<p>Він воював все своє життя, зробив 34 військових походів, завоював Месопотамію, частини Сирії та Малої Азії, Елам; називався «володарем чотирьох сторін світу», царем-богом. Перемагав завдяки новій мобільній техніці бою за допомогою дротика, лука та стріл (на відміну від малорухливої шумерської фаланги з довгим списом та великим щитом). Саргон створив велику централізовану державу.</p> <p>Договір між Царством Шумеру й Аккаду й Еламом.</p> <p>Перший міжнародний договір, що до нас дійшов, був укладений у результаті війни з Еламом. Написаний він на староеламській мові (до кінця не розшифрований). Учені припускали, що цей перший договір є присягою, що переможений приносив переможцеві:</p> <p>1) Елам зобов'язується бути лояльним; 2) видавати втікачів. На підтвердження договору укладений перший в історії династичний шлюб.</p> <p>Царство Шумеру й Аккаду було частково зруйновано племенами кутіїв, що прийшли з Північного Сходу. Територія управлялася намісниками й поступово занепадала.</p>
<p>Сер. XX ст. до н.е.</p>	<p>Царство Шумеру й Аккаду гине внаслідок сутичок з Еламом та Марі.</p> <p>Вторгнення семітських хананеїв, сильна семітизація, утворення держав Ісін, Ларса, Вавилон.</p>
<p>XX – XVII ст. до н.е.</p>	<p>2. Старовавильонський етап.</p> <p>На певному етапі головну роль у Месопотамії починає грати Вавилон. Вавилон – це держава, для якої було властиве нарощування дипломатичної моці (союзи, династичні шлюби, надання допомоги номам).</p>
<p>1728 – 1686 р. до н.е.</p>	<p>Хаммурапі.</p> <p>На початку його правління шість сил змагалися за панівне становище у Месопотамії: Ларса, Ешнунна, Вавилон, Катна, Ямхад (Алеппо), Ассур. Більш ніж 15 років проіснував трійстий союз Ларса-Марі-Вавилон. Вони розбили ворогів, потім Хаммурапі уклав договір з Ларсою, а потім з Марі проти Ларси; наприкінці розбив і Марі. Хаммурапі першим намагався використати економічну допомогу як засіб політичного тиску. Приділяв особливу увагу державотворенню, керованому ефективним чиновницьким апаратом.</p>

XVI-VII ст. до н.е.	3. Середньовавилонський етап
1530-1160 р. до н.е.	Каситський період. Край пануванню каситів, іранського племені, кладуть еламіти, що спустошують Вавилон.
1137 р. до н.е.	Небукаднезар / Навуходоносор 1. Відновлює стан Вавілонії як великої держави, витісняє еламітів.
	Бурна-Буріаш II. Його шлюб з асирійською принцесою дав привід Ассирії після смерті царя посадити на вавилонський престол свого ставленика. Почався тривалий військовий конфлікт, що послабив Вавилон. Обидві сторони апелювали до Єгипту як до арбітру.
VI-IV ст. до н.е.	4. Нововавилонський етап.
604-562 р. до н.е.	Небукаднезар / Навуходоносор 2. Розквіт держави. Розбудова Вавилону (східчаста башня Етеменанкі = Вавилонська вежа). Розвиток дипломатії. Рівновага сил між великими державами.
539 р. до н.е.	Перський цар Кір 2 здобуває Вавилонію.
331 р. до н.е.	Александр Великий завойовує Вавилонію.

II. ДАВНІЙ ЄГИПЕТ (кінець III тис. – I ст. до н.е.).

	1. Середнє царство.
2052 – бл. 1570 р. до н.е.	У сер. II тис. до н.е. утворилася перша система великих держав (Вавилон, Єгипет, Мітанні на півночі Месопотамії й Хетська держава в Малій Азії), від яких залежать всі інші країни Близького Сходу (Сирія, Палестина, Фінікія, Ассирія). Ці держави не є рівновеликими, існує ієрархія, на чолі з фараоном, першим серед рівних. Фараон – найповажніший правитель цієї частини світу. Постійно

	<p>підкреслював свою перевагу над усіма. Фараон володів світською й релігійною владою, заснованою не тільки на божественному походженні, але й на особливому ритуалові помазання під час коронації. Фараон мав абсолютну владу. У Давньому Єгипті у фараонів був гарем, у який крім дружин входили наложниці. Особливе положення фараонів у світі підкреслює те, що він одержував наложниць із усього світу, а єгипетські принцеси ніколи не залишали своєї країни. Сестри фараона одночасно були його дружинами, тому що «божественна кров» повинна була залишатися в сім'ї. Від виродження Єгипет рятувала часта зміна династій. Період ослаблення Єгипту приходить на XVIII ст. до н.е., за ним слідує захоплення країни гіксосами, індоєвропейськими семітськими племенами, що прийшли з Палестини.</p>
<p>1650 – 1570 ст. до н.е.</p>	<p>Період панування гіксосів. Аваріс – столиця 15 і 16 династій. Гіксоси приносять нові знання, знайомлять єгиптян з конем і з бойовою колісницею, медициною й математикою. Довгі сторіччя єгипетська медицина залишалася найкращою у світі. Однак єгиптяни не були вдячні за нові знання. Починається боротьба, до влади приходять 17-а династія.</p>
	<p>Камос – засновник 17 династії, номарх Фів. При ньому піднімаються Фіви й поживляються міждержавні відносини, партнером стає Фінікія. Фінікійці – найуспішніші мореплавці у світі.</p>
<p>1570 – 715 р. до н.е.</p>	<p>2. Нове царство.</p>
<p>Біля 1570 р. до н.е.</p>	<p>Яхмос I заснував 18 династію. Він остаточно вигнав гіксосів з Єгипту й захопив Палестину. Найбільшого розвитку держава досягає за правління цариці Хатшепсут (1501-1480). Вона уникає військових конфліктів й веде активну торгівельну діяльність. Її прийомний син Тутмос 3 (1480-1448) вперше застосовує наймане військо й завойовує Фінікію, Палестину. При Тутмосі держава досягає найбільшого розширення кордонів (від Євфрату до 4-го Нільського порога).</p>

1377-
1358 р.
до н.е.

Аменхотеп IV (Ехнатон – «Корисний для Атона»).

Запроваджує сонячний монотеїзм. Його столиця – Ахетатон /Ель-Амарна/ – «Обрій Атона». Його мати – Нейя, його дружина – Нефертіті. До його правління розвиток Єгипту йде по висхідній лінії, після – на спад. Він відомий, як великий реформатор внутрішнього життя Єгипту. При ньому вперше в Єгипті виникає «Міністерство закордонних справ» – Будинок листів фараона. Офіційною мовою документів залишалася аккадська. Оскільки фараон уважав себе самим головним правителем на землі, він не вів власне зовнішньої політики. Всі землі, які він завойовував, називалися колоніями, таким чином всі питання стосувалися внутрішньої політики Єгипту. Владу на нових землях фараон здійснював через свого намісника, але на завойованій території залишалися старі закони, тільки заборонялося мати свої збройні сили. Єгиптяни вимагали, щоб колонії вчасно платили податки. Намісники не могли залишати територію. Згодом у них виникало прагнення залишити гроші, що збирають для скарбниці, собі. З'являється розбій на дорогах, що найчастіше організовували самі намісники. Все це сприяло ослабленню центральної влади. Єгипет вступає у важку смугу свого розвитку.

Дипломатія. Професії дипломата ще не було. Найчастіше з найважливішими місцями фараон посилав своїх родичів; більш дрібні доручення виконували посланці, від яких було потрібно знання мови й культури країни, куди вони їхали. Завойовуючи нові території, фараон брав з місцевого правителя не тільки слово, що він буде йому слухняний, але й заручників, найчастіше родичів. Діти-заручники збиралися у Фівах і навчалися в будинку фараона мові й культурі Єгипту. Коли вони поверталися на батьківщину, то були лояльні до Єгипту. Жінки царського будинку брали активну участь у зовнішній політиці, виконували функції міністрів. Найвідоміша з них – цариця Нейя, дружина Аменхотепа 3, мати Ехнатона.

Останній законний представник 18 династії – Тутанхамун. Його дружина, Анхесенпаамун, після смерті чоловіка вступила в змову з хеттами з метою зберегти за собою престол, але програла кліці вихователя Ехнатона Ейя. Ейя, цар Єгипту протягом 4 років.

Кінець XIV ст. до н.е.	Хоремхеб. Цар Єгипту наступні 30 років. Успішно боровся з хетською експансією в Сирії.
Поч. XIII ст. до н.е.	Правління 19 династії, заснованої Рамсесом I. Продовження 17-літньої війни з хетами. Рамсес II, син Сети I, 45 років на троні. Його дружина, Маатнефрура, дочка хетського царя Хаттусілі III.
Бл. 1275 р. до н.е.	Перший договір про вічний мир, братерство й співробітництво між Єгиптом і Хатті (текст єгипетською мовою висічений на стіні храму в Карнаці). Встановлюється рівновага сил у Сирії, кордоном стає Оронт.
1234- 1220 р. до н.е.	Меремптах воює у Палестині (на Ізраїльській стелі виявлено першу згадку про плем'я ізраїль) та проти лівійців, котрі були союзниками «народів моря» (греків, філістимлян та ін.).
XI ст. до н.е.	Занепад Нового царства.
715- 30 р. до н.е.	3. Єгипет в період упадку.
715- 663 р. до н.е.	Ефіопське панування.
663 р. до н.е.	Ашшурбаніпал завойовує Єгипет, який стає провінцією Ассирії.
662 – 609 р. до н.е.	Псамметіх. Визволяє Єгипет від ассирійського панування. Розселення іонічних найманців у Дельті та створення іонічних торговельних факторій (Навкратіс).
569- 525 р. до н.е.	Амасіс (Яхмос, Нехо): останній період розквіту Єгипту. Єгипет стає морською державою, зберігає зв'язки з греками; створені оборонні союзи з Крезом Лідійським та Полікартом Самоським проти персів.
525 р. до н.е.	Перський цар Камбіз розбиває Псамметіха III поблизу Пелузії. Єгипет стає перською провінцією.

332 р. до н.е.	Александр Великий підкорює Єгипет.
304 р. до н.е.	Починається правління Птолемеїв.
30 р. до н.е.	Починається римське панування.

III. ХЕТСЬКЕ ЦАРСТВО (XVII – XII ст. до н.е.).

Близько 2000 р. до н.е.	Центральна Мала Азія була заселена протохетами. Мова хатті – хаттілі; мова хетів – неситська. Назва «хети» відома з Біблії та асирійської історіографії. Після конфліктів з тубільцями засновано державу в Анатолії.
2 пол. XVII ст. до н.е.	Хаттусілі I, засновник Хатті. Боротьба з хурритсько-семітськими племенами (у Сирії). Хаттуса – столиця Хетського царства (біля сучасної Анкари). У порівнянні з Єгиптом дуже молода держава. Перший цар Хаттусілі ставить завдання побудувати царство в його природних границях – до Чорного й Середземного моря.
1531 р. до н.е.	Мурсілі 1 підкорює Алеппо та Вавилон. Вавилон – скарбниця всієї мудрості Давнього Сходу. Із цього моменту Хатті стає великою державою. Уже в цей час було 2 види дипломатичних договорів: 1) васальна присяга; 2) договір про дружбу.
1380- 1346 р. до н.е.	Суппілуліум I, завойовник Сирії, Палестини, Мітанні, Кіпру. Залучав у своє військо кочівників.
XIII ст. до н.е.	Пудухепа, дружина Хаттусілі III. На відміну від Єгипту шлюби між рідними й двоюрідними були строго заборонені. Жінки в Хатті відігравали більшу роль у зовнішній політиці. Пудухепа мала власну печатку, якою вона скріплювала свої листи й міжнародні договори. З'являється поняття про «недоторканність послів». Але професії дипломата не було; як і в Єгипті, важливі доручення виконуються родичами царів.
Бл. 1200 р. до н.е.	Падіння Хетської держави під натиском «народів моря».

IV. АССИРИЯ В I тис. до н.е.

Бл. 2500 р. до н.е.	У верхоріччі Тигру поселяються ассирійці (змішування тубільних культур та семітів). Найвищий бог – Ассур (Ашшур) – дає назву столиці і країні.
1375 р. до н.е.	Незалежність Ассирії від Мітанні. Дружба з Єгиптом.
I тис. до н.е.	<p>Період піднесення Урарту, Куша, Фрігії, Лідії, Мідії, Персії й Ассирії. Окраїнні племена (кіммерійці, скіфи) починають відігравати важливу роль у МВ.</p> <p>Ассирія є першою державою, що висунула ідею світової гегемонії, першою імперією, тобто країною, що намагається за допомогою воєн і дипломатії створити державу, що охоплювала б увесь населений світ, відомий ассирійцям. Веде активну експансію в усіх напрямках (Урарту, Вавилон, Мідія, Східне Середземномор'я). Після 1200 р. до н.е. починають виробляти залізну зброю, шоломи, панцирі й щити.</p>
1112- 1074 р. до н.е.	<p>Тіглатпаласар I.</p> <p>Розширення кордонів держави. Війни з племенами Причорномор'я. Військо складалось з бойових колісниць, піхоти та саперів. Ассирійці відрізнялись особливою жорстокістю (калічили обличчя ворогів, депортували підкорені народи).</p> <p>Головний напрямок зовнішньої політики – Східне Середземномор'я (Тір, Сідон, Газа, Дамаск), відоме в т.ч. дорогоцінними каменями, виробами з металу, природними барвниками, лісом, пахощами.</p>
XII-XI ст. до н.е.	<p>Боротьба арамейських князівств із Ассирією. Північносирійський союз на чолі з Каркемішем. Південносирійський союз на чолі з Дамаском.</p> <p>Ассирія вела безперервні війни. Ніхто не міг протистояти їй поодиночі; починають формуватися військово-політичні союзи, спрямовані проти ассирійського впливу.</p>

<p>883-859 р. до н.е.</p>	<p>Ашшурнасірпал II. Найжорстокіший з усіх асирійських царів, створює державу, яка за розмірами дорівнювала державі Тіглатпаласара I. Опір народів долається щорічними походами, в яких вирішальним виявився новий рід військ, що з'являється вперше в історії – кіннота. На народи наводять жах жорстокі методи підкорення: саджання на палу, здирання шкіри, масові страти.</p>
<p>858-824 р. до н.е.</p>	<p>Салманасар III. Зміцнює верховенство в Сирії та Палестині, щоб контролювати торговельні шляхи від Євфрату і Тигру до Середземного моря. Перша згадка про мідійців і персів; мідійців розбиває Шамшіадад 5 за допомогою Вавилону; мідійці поселяються біля озера Урмія.</p>
<p>853 р. до н.е.</p>	<p>Битва на р. Оронт. Ассирійці вбили 14 тис. осіб. Загалом Північносирійський і Південносирійський союзи здійснили 16 військових походів, але були розбиті Ассирією.</p>
<p>VIII ст. до н.е.</p>	<p>Криза Ассирії. 40-літня війна з Урарту. Криза пов'язана з самовладдям асирійських намісників і слабкістю царської влади. Розвиток розвідки в Ассирії (шеф розвідки – престолонаслідник). Найбільші асирійські мережі – в Урарту й Еламі.</p>
<p>745-727 р. до н.е.</p>	<p>Тіглатпаласар III – засновник Ассирійської світової держави. Реформи. Тіглатпаласар все життя провів у військових походах (3 походи на Урарту, узяття Дамаска й Вавилону). Вів політику внутрішнього об'єднання країни шляхом асиміляції скорених народів; асирійці першими проводили послідовну політику переселень. Створення провінцій на чолі з намісниками.</p>
<p>727-722 р. до н.е.</p>	<p>Салманасар V. Вів боротьбу одночасно з повсталим Тіром і Ізраїльським царством. Вбитий під час облоги Самарії.</p>
<p>722-705 р. до н.е.</p>	<p>Саргон II. Боротьба з Урарту. Узяття Тіру й Самарії. Саргон проводить успішну політику; вперше фараон шле йому дарунки. Практика систематичних принижень</p>

	партнерів по переговорам, залякування, показових каральних дій. Найбільш серйозний опір чинило царство Урарту, що створило небачену мережу союзів. Після одного з походів Саргон захопив 250 родичів царя Урарту Руси 1 як заручників. Уперше зовнішня політика здобуває постійний, упорядкований характер.
709 р. до н.е.	Кіпр – васал Ассирії.
716- 714 р. до н.е.	Розгром Урарту.
689 р. до н.е.	Після декількох походів Сінахеріб (704-681) стер Вавилон з лиця землі. Облога Єрусалима. Перший випадок ведення пропаганди серед ворожих військ (IV Книга царств, Ісайя). Сінахеріб відрізнявся деспотизмом, марнотратством, був убитий своїми близькими. Накья, дружина Сінахеріба, мати Асаргаддона, звела сина на престол і правила разом з ним.
680- 669 р. до н.е.	Асаргаддон. Відновлення Вавилону. Скорення Єгипту. Асаргаддон першим одержав титул Цар царів після завоювання Єгипту (це найбільше розширення ассирійської держави). Це не підкріплювалося ніякими внутрішніми реформами. Відбуваються повстання, у т.ч. Урарту, які приводять до поступового занепаду Ассирії. Сепаратизм руйнує Ассирійську державу.
668- 626 р. до н.е.	Ашшурбаніпал. Першим із царів Ассирії уклав договір з кіммерійцями й скіфами. Вів боротьбу з Еламом; після перемоги провів перший тріумфальний хід, заперіг царів Еламу у свою колісницю. Надав допомогу еламітам у неврочайний рік, дозволивши їм жити на території Ассирії.
655- 625 р. до н.е.	Відпадання Єгипту, Вавилону, Мідії. Їхній союз зруйнував Ассирію. Мідяни та вавилоняни зруйнували всі ассирійські міста, винищили населення, спустошили країну. Єгипет і Лідія вибрали орієнтацію на грецький мир.

V. ПАЛЕСТИНА.

1500 р. до н.е.	Вторгнення ізраїльських племен у Палестину.
1250 р. до н.е.	Переселення частини племен з Єгипту під проводом Мойсея. Ягве – єдиний Господь. Центр культу – «Ковчег заповіту».
1200 р. до н.е.	Утворення Союзу дванадцяти племен. В той же час – початок заселення узбережжя Палестини філістимлянами («народом моря») й утворення союзу міст-держав (Ашдод, Аскалон, Екрон, Газа, Гат).
XI ст. до н.е.	Перехід до царства в Ізраїлі з метою відвернення загрози з боку філістимлян і аммонітів зі Східної Йорданії. Першого царя, Саула, перемагають філістимляни на Ізраїльській рівнині.
Кінець XI ст. до н.е.	В Хевроні на царство помазано Давида. Об'єднання Іудеї та Ізраїлю. Переможна війна з філістимлянами і здобуття Єрусалима, котрий стає сакральною та політичною столицею. Складання великої Палестинської держави.
966- 926 р. до н.е.	Соломон. Був великим дипломатом, зятем фараона. Розбудовує централізовану державу, Єрусалим, у тому числі будує храм Ягве. Але втрачає арамейські провінції. Після його смерті держава розпадається на південну Іудею (столиця – Єрусалим) та північний Ізраїль (столиця – Самарія).
722 р. до н.е.	Саргон 2 після трирічної облоги руйнує Самарію. Переселення ізраїльтян до Мідії та Месопотамії. Ізраїль стає асирійською провінцією. Населення, що залишилося, змішалось з новими поселенцями – самаритянами.
587 р. до н.е.	Навуходоносор 2 після півторарічної облоги руйнує Єрусалим, у тому числі храм Ягве. «Вавилонський полон» (587-538). Долею іудеїв (спільна назва народу замість «ізраїль» та «гебрей») є розпорошення (гр. «діаспора»).

539 р. до н.е.	Палестина входить у Перську світову імперію. Відбудовується храм, повертається частина депортованих.
5 ст. до н.е.	Забороняються шлюби між іудеями та іншими народами (Езра «П'ятикнижжя»). Для тлумачення закону з'являються вчені-книжники, які здійснюють свою діяльність у синагогах (будинках навчання).
332 р. до н.е.	Палестина входить до держави Александра Великого.
168 р. до н.е.	Повстання Хасмонеїв (Маттафія та його синів, у т.ч. Іуди Маккавея) проти Селевкідів («війна за віру»). Іудеї отримують широку політичну незалежність.
140-37 р. до н.е.	Царство Хасмонеїв. Створення релігійних груп саддукеїв та фарисеїв.
63 р. до н.е.	Помпей Магн включає Палестину до Римської держави.
39-4 р. до н.е.	Ірод Великий призначений римським сенатом на царя іудеїв, винищує коліно Хасмонеїв і займає Єрусалим. Поділ держави між його синами. Поява та розп'яття Ісуса (бл. 33 р. н.е.). Повстання іудеїв проти Риму (66-70 р. н.е.).
70 р. н.е.	Тіт, син Веспасіана, руйнує Єрусалим.
113 р. н.е.	Адріан придушує іудейське повстання. Іудеям заборонено поселятися в Єрусалимі.

Контрольні питання.

1. Як охарактеризувати номи – актори міждержавних відносин на Давньому Сході?
2. У чому полягала специфіка міждержавних відносин у Давній Месопотамії III-II тис. до н.е.?
3. Назвіть перші закони міждержавного права та особливості перших міждержавних договорів.
4. Які були особливості зовнішньої політики та дипломатії Давнього Єгипту в XVIII-XI ст. до н.е.?

- ТЕМА 1

5. У чому полягала роль фараона як актора міждержавних відносин Давнього Світу?
6. У чому полягають особливості зовнішньої політики Хатті в XVII-XII ст. до н.е.?
7. У чому полягають особливості зовнішньої політики Ассирії в I тис. до н.е.?
8. Хто з акторів МВ першим висуває ідею світової гегемонії?
9. Як ви розумієте місце і роль Палестини в міждержавних відносинах Стародавності?

ТЕМА 2

МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ В ДАВНІЙ ІНДІЇ ТА КИТАЇ

Етапи / роки	Короткий зміст
I. ДАВНЯ ІНДІЯ (сер. II тис. – VIII ст. до н.е.).	
Бл. 1500 р. до н.е.	Переселення аріїв. Ранній ведійський період. Арії, користуючись бойовими колісницями, долають дравідів. Переймають деякі елементи їх культури (раджі, магараджі, культ Шіви).
Поча- ток I тис. до н.е.	Пізній ведійський період. (Рігведа (Самаведа), Яджурведа, Атхарваведа). Індія ніколи не була централізованою. Перші приклади міждержавних відносин в Індії надає в основному так звана «політична література», перші джерела з теорії зовнішньої політики. «Махабхарата»: ідеальний государ Арджуна. «Панчатантра».
326 р. до н.е.	Битва під Гідаспом: перемога Александра Македонського над царем Пором. З рук Александра Пор одержав назад не тільки свої землі, але й землі тих індійських властителів, хто далі здійснивав опір Александрю.
321- 185 р. до н.е.	Імперія Маурьїв. Чандрагупта (321-297), засновник імперії Маурьїв. Зіткнення з державою Селевкідів, потім союз з ними і Єгиптом Птоломеїв. Ашока (272-231 р. до н.е.), цар Магадхи. Розквіт імперії Маурьїв, що охопила всю Індію. Це перша велика індійська держава. Але імперія залишалася клаптевою, більша частина її – провінції на чолі із царевичами й напівнезалежні області, що вели постійну боротьбу за владу.

317 р. до н.е.	Вигнання грецьких гарнізонів.
Поча- ток н.е.	<p>«Артхашастра» Каутильї.</p> <p>Артхашастра – головне джерело з теорії зовнішньої політики. Її автор Каутилья жив на рубежі нашої ери й створив концепцію «мандали» (кола). Метою зовнішньої політики проголошується захоплення всіх сусідніх територій, досягнення світового панування. Ідеальний государ – це завойовник. Однак війна вважалася останнім доводом царів, тому що була занадто дорогим засобом. Заохочувалося «мирне завоювання». Якщо ціль зовнішньої політики – завоювання, то сусіди є природними ворогами, а сусіди сусідів – нашими природними союзниками. Мета дипломатії – внесення розбратів у середовище ворогів. Заохочувалися сепаратні договори, усілякі хитрості. Завоювання мало на меті не приєднання іншої держави, а створення васальних держав, згода платити данину й брати участь у спільних походах. Тож, головне – єдина політична влада. Скорений цар одержував свої землі заново з рук переможця.</p> <p>Велика кількість договорів типу васальної присяги включають клятву вірності переможцеві. Крім клятви обов'язково вводиться пункт про заручників, які відправляються до двору переможця. Як і в Месопотамії, в Індії не було професії дипломата. Ті, хто виконував функції дипломата, ділилися на повноважних представників і гінців. Посли вважалися недоторканими. Індійці приділяли велику увагу послам, які відігравали роль посланників, а іноді й убивць. Це породило складні ритуали прийому послів, що запобігали погрозам з їхнього боку. Посольства у віддалені країни були рідкі (делегація до Октавіана Августа згадується в Страбона).</p>
Поча- ток н.е.	<p>Юечжи на території Індії. Кушанська держава (Північна Індія).</p> <p>Налагодження відносин з Китаєм.</p>
IV–VI ст.	<p>Династія Гуптів у царстві Магадха поєднує Південну Індію.</p> <p>В VI ст. царство Магадха зникає. Перемога принципу сепаратизму.</p>
3 711 р.	Вторгнення арабів.

II. ДАВНІЙ КИТАЙ (VIII ст. до н.е. – II ст. н.е.).

VIII – V ст. до н.е.	<p>1. Лего («Безліч царств»). В VIII ст. до н.е., хоча Китай являв собою безліч самостійних держав, китайці відчували свою єдність, вони вважали себе цивілізованими, а всіх інших варварами. Вони називали себе «Серединні держави». Все інше було варварською периферією. Тож варвар - це будь-який некитаєць. Хоча формально всі китайські правителі були рівні між собою, виділяється царство Чжоу, правитель якого носив титул - Син неба (ван) і мав релігійний авторитет. Серед китайських джерел до нас дійшло кілька трактатів про мистецтво розвідки й військово мистецтво. Такі праці як «Суньцзи» дотепер вивчаються військовими. Особлива увага приділяється шпигунам, щирому скарбу государя. Війна - останній аргумент, за сіб, а не ціль. Не ставилося завдання завоювання земель; ставилося завдання взяти військовополонених, тому що Китай був малонаселеною державою й у ньому цінувалися робочі руки. З огляду на зневажливе відношення до варварів, теоретично мови про переговори з ними йти не могло, але на практиці угоди складали.</p>
780 р. до н.е.	Перший договір з кочівниками.
685-643 р. до н.е.	<p>Хуань-гун, государ Ці. Боротьба за гегемонію. Крім вану з'являється ба (військовий гегемон; той, хто зумів створити коаліцію і її очолити). Починається боротьба між ваном Чжоу й ба Ці. Після смерті Хуань-гуна гегемонів стає вже п'ять. Виробляються норми зовнішньої політики: уявлення про недоторканність послів, нейтралітет, про необхідний привід до війни, про офіційне оголошення війни.</p>
VI ст. до н.е.	<p>Коаліції під керівництвом Цзінь і Чу. Основа військ – бойові колісничі й піхота.</p>
551-479 р. до н.е.	<p>Конфуцій. У своїх працях він закріпив ідею величчя китайців і неповноцінності варварів. Він побудував власне етичне вчення, використовуючи етику сімейних відносин, які він поширив на державу. За Конфуцієм держава – сім'я,</p>

	<p>правитель – батько. Всі інші – діти, які повинні йому беззастережно підкорятися. Для конфуціанства характерною рисою є етикет, регламентація посольств, дарунків і т.д. Строгі ритуали, на їхню думку, не обмежують волю, а навпаки допомагають її виразити. У дипломатії дуже велику роль відіграють подарунки. Якщо государ не одержує подарунків – це достатня причина для війни. Сам Конфуцій уважав, що всі конфлікти можна вирішити мирним шляхом, війна ж є несправедливим актом. У Китаї утворився прошарок професійних дипломатів, які продають свої послуги й користуються повагою держав. Конфуцій ставив дипломатів тільки на одну сходинку нижче правителів.</p>
499 р. до н.е.	<p>Переговори Ці й Лу за участю Конфуція. У цей період 5 гегемонів слабшають, слабкі держави поглинають сильні, що раніше перебували на периферії.</p>
481-221 р. до н.е.	<p>2. Цисюн («сім найсильніших»). Ці, Вей, Чжао, Хань, Цінь, Чу, Янь.</p>
479-381 р. до н.е.	<p>Філософ Мо Ді. Війни справедливі й несправедливі; принцип рівності держав.</p>
	<p>Гуй Гуцзи. Принцип державної вигоди; теорія вертикальних (Су Цинь: «ми все в одному човні») і горизонтальних союзів (сильний проти слабких). Даоська доктрина заперечувала перевагу китайців над іншими народами, але ніколи не була офіційною.</p>
343 р. до н.е.	<p>Правитель Вей проголошує себе ваном, але інші 6 правителів ставлять його на місце. Битва під Маліном. Бої стають украй масштабними. У битві під Маліном 100 тис. вейців були винищені цінським військом. Титул вана перейшов правителеві Ці, що викликало нові конфлікти. Війни дуже тривалі, часто тривають по сто років. Це викликає утворення великих міждержавних союзів. Починається боротьба не окремих царств, а коаліцій.</p>
III ст. до н.е.	<p>Цінь проти Чу, Вей, Чжао, Хань, Янь, Ці. Проводяться військові реформи – вводиться кавалерія, основна ударна сила. Китайці все краще взяли в кочівників (нове залізне озброєння й спорядження).</p>

280 р. до н.е.	Початок перемог Цінь. Практика заложництва, династичні шлюби.
260 р. до н.е.	Битва під Чанпіком. Поразка Чжао. Битва під Чанпіком триває 46 днів. Лідером стає держава Цінь.
221- 202 р. до н.е.	3. Імперія Цінь. Перше об'єднання Піднебесної. Складання китайського етносу. Цінь – самоназва китайців.
	Ін Чжен (246-210 р. до н.е.) – засновник імперії Цінь. Ін Чжен прийняв титул Цінь Шихуанді – «перший величний правитель Цінь». Вів активну зовнішню політику у всіх напрямках, тому увесь час підвищував податки, у результаті його піддані повстали, і він був скинутий. Боротьба із сюнну. Завоювання вьєтів. Велика китайська стіна від Ляодунського півострова до Ордосу.
II ст. до н.е. – II ст. н.е.	4. Імперія Хань. Лю Бан (202 – 195 р. до н.е.) – засновник нової династії. Прийняв титул Гаоді – «високий імператор». Основні напрямки зовнішньої політики: Північ: боротьба з юечжи й сюнну; Захід: з тибето-бірманськими племенами; Південь: із давньов'єтськими об'єднаннями; Схід – із давньокорейськими народами.
202 р. до н.е. – 25 р. н.е.	Старша (західна династія) Хань.

Північ

205 р. до н.е.	Узяття Ордосу. Початок набігів сюнну. Імператори ставили своїм завданням оборону держави від сюнну, розширення володінь. Відносини були драматичними, ханьці повинні були платити данину сюнну. При цьому теорія природної нерівності, відношення до варварів як до природних рабів, залишилися незмінними. Непокора Синові Неба – злочин, таким чином всі військові походи є каральними, а не завойовницькими.
-------------------	--

200 р. до н.е.	Битва під Пінченом. 60-літня виплата данини суннському союзу.
198 р. до н.е.	Договір Хань із сунну – перший в історії Китаю рівноправний договір з варварами.
195 р. до н.е.	Коли імператор Лю Бан умер, вождь сунну Моде запропонував імператриці Люйхоу укласти з ним шлюб, що було найбільшою образою Китаю. Тому головною метою Китаю стала помста сунну. Проведення військових реформ: створення важкоозброєної кінноти за суннським зразком.
140-87 р. до н.е.	Правління У Ді – період найвищої могутності Хань. Трансконтинентальна торгівля завдяки Великому шовковому шляху.
133 р. до н.е.	Розрив договору із сунну імператором У Ді («Історія» Сима Цяня).
122 р. до н.е.	Витиснення сунну з китайських земель на північ Гобі. Посольство до юеджи – відкриття нового світу на Заході (Середня Азія, Індія, Парфія). Нове завдання зовнішньої політики Китаю – захоплення контролю над торговельними шляхами, які з'єднують Схід і Захід (Великий шовковий шлях). Самою західною країною, що відвідали китайці, стала Парфія, а пізніше – Рим.

Захід

121 р. до н.е.	Боротьба за Ганьсу – шлях на захід. Плацдарм для завоювань у Східному Туркестані (36 держав).
115-111 р. до н.е.	Посольство в Парфію.
104-102 р. до н.е.	Походи на Фергану після вбивства ханського посла.
58 р. до н.е.	Західний край. Частина Східного Туркестану, підкорена ханьцями.

36 р. до н.е.	Останній похід намісника Чен Тана проти сюнну. Перехід до оборони. До початку нашої ери сюнну захопили весь Західний край.
------------------	--

Південь

138- 111 р. до н.е.	Захоплення вьетських держав. Відкриття морського шляху в Індію, Ланку.
---------------------------	--

Схід

109 р. до н.е.	Убивство ханського посла в Чосоні (Північна Корея).
-------------------	---

108 р. до н.е.	Облога Чосона. 30 років безперервних повстань змусили китайців залишити Чосон. Після смерті У-ді перехід до пасивної зовнішньої політики.
-------------------	--

25- 220 р. н.е.	Молодша (східна династія) Хань. До середини 1 ст. н.е. Хань – найбільша держава у світі з населенням більше 50 млн. чоловік (населення Землі – 250 млн.). Складно було вести експансію: через велику територію виникають внутрішні проблеми.
-----------------------	--

I ст. н.е.	Установлення відносин з Японією, Явою. Експорт шовку в Рим.
---------------	---

32- 102 р.	Бань Чао. Великий полководець, з тисячею воїнів повернув всі землі, загублені Хань в I ст. до н.е.
---------------	---

85, 89, 91 р.	Три вирішальні удари по сюнну. Переселення «гуннів» у Європу.
------------------	---

90 р.	Похід на Хань кушанів. Зупинені Бань Чао, але в II ст. захопили частину міст-держав Східного Туркестану.
-------	---

II ст.	Римське посольство в Китаї. Кінець зовнішньої експансії Хань. Китай добровільно «закривається». Перемагає ідея обраності китайців, процвітає заложництво, «підпорядкування варварів руками варварів», принизливі ритуали прийому послів.
--------	--

- ТЕМА 2

Контрольні питання.

1. Охарактеризуйте зовнішньополітичну ідеологію Стародавньої Індії.
2. Що таке «політична література» Індії?
3. В чому полягає роль імперії Маур'їв?
4. Охарактеризуйте «Артхашастру» Каутильї.
5. Хто такі варвари, ван і ба в розумінні давніх китайців?
6. Як протікала боротьба держав Стародавнього Китаю у VIII-III ст. до н.е.?
7. Охарактеризуйте теоретиків зовнішньої політики Китаю (Конфуцій, Мо Ді, Гуй Гу-цзи).
8. Які ви знаєте особливості зовнішньої політики імперій Цинь та Хань?
9. Чим пояснюється перехід Китаю від активної зовнішньої політики до оборони?

ТЕМА 3

СКЛАДАННЯ СИСТЕМИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН В АНТИЧНІЙ ГРЕЦІЇ

Етапи / роки	Короткий зміст
<p>XVI – 1 пол. XV ст. до н.е.</p>	<p>1. Мінойська цивілізація. Зароджується в 30 ст. до н.е. Крит являв собою безліч роздроблених держав. В 20 ст. до н.е. виділяється 1 царство – Кносс. Уперше в культурі Кносса з'являється поняття індивіда – особистості, а також визнання права індивіда на власність. Це принципово відрізняє Крит від тих держав, що були раніше. На Сході головне – держава, на Заході головне – особистість і її права. Економіка острівної цивілізації розвивається подвійно: 1 – сільське господарство; 2 – морська торгівля. По-перше: на Криті складається так звана «середземноморська трійця» – ячмінь, виноград, оливки. Дуже незначно використовується пшениця, горох, сочевиця. При цьому була велика розмаїтість фруктів. По-друге: ріст торгівлі пов'язаний із проникненням критян на Схід. Вони торгують із материковою Грецією, Сирією та Єгиптом. Їх манило Східне Середземномор'я, особливо місто Бібл. Вони вивозили зброю, свої ремісничі вироби, особливо бронзові. Розвивалося суднобудування. Поступово Крит стає могутнім у військовому плані, забезпечує безпеку морських шляхів від Мікен до Лівії і Єгипту. Крит панує на морі (талассократія). В 18-15 ст. Крит став імперією, керував Кікладськими островами. Династія Міносів. Мінос – титул критського царя, а не ім'я. Звідси назва «мінойці» – місцеве автохтонне населення, відмінне від грецького. Мінос одержує данину із греків за захист. Під час збору данини на Крит попадає легендарний цар Тезей, що переміг Мінотавра. Релігійні уявлення критян були пов'язані з їхніми несприятливими умовами життя (землетруси). Лабіринт – палац у Кноссі, триповерховий комплекс із півтори тисяч кімнат (16 тис. кв. м), оснащений трубами гарячої води й каналізацією. Поступово у зв'язку із землетрусами клімат острова змінився, став менш сприятливим для с/г. Зовнішні завоювання.</p>

	<p>Протягом 15 ст. до н.е. Крит завойовують ахейці, в 12 ст. – дорійці. Після них мінойська культура остаточно зникає. У Біблії критяни, що бігли на Схід, згадуються як філістимляни, у Гомера – як пеласги (звідси назва узбережжя Ханаана – Палестина).</p>
<p>XV – XIII ст. до н.е.</p>	<p>2. Ахейська/мікенська цивілізація. Зароджується в 30 ст. до н.е. Уважається першою власне грецькою цивілізацією. Історично автохтонні племена, що жили на території материкової Греції до ахейців – пеласги, які мають загальне коріння із балканськими народами, трипільцями. Ахейці (еолійці), як і іонійці, приходять із північного сходу, створюють маленькі міста-держави відповідно на Пелопоннесі, в Аттиці й Середній Греції. Було близько 400 міст-держав, головне поселення – царські Лерни. Розвивається сільське господарство, морська торгівля. В 17 ст. в Арголіді виділяються Мікени, які часто називають «царські Мікени» або «золоторясні Мікени». З Мікенами пов'язані перші грецькі міфи (Атріди, Персей, Едіп, Семеро проти Фів, Єлена, Менелай). Мікенці – найвдаліші мореплавці, які налагоджують зв'язки із Критом, Фінікією, Єгиптом, Європою (вироби ахейців знайдені навіть в Англії). Заважала залежність від поставок з Азії, з Єгипту (продукти харчування, залізо, що цінується дорожче, ніж золото, тому що греки не вміли його виробляти). Той, хто контролює торгівлю залізом, – контролює державу. Причина Троянської війни – боротьба за торговельні шляхи. Агамемнон (12 ст. до н.е.) – вождь загальногрецької експедиції, що відкрила шлях грекам у Малу Азію. Початок боротьби греків і фінікійців за панування над морем («народи моря» за єгипетськими джерелами 14-12 ст. – пеласги/філістимляни, данайці, ахейці, тевкри, етрусски, сарди, лідійці). В цей час починає виникати протиставлення еллінів варварам. Незабаром приходять варвари-дорійці й руйнують мікенську цивілізацію. Ахейці як відособлена етнічна група збереглися тільки в гірській Аркадії, а іонійці – в Аттиці. Більша частина ахейців перебирається в Малу Азію й засновує Смірну, Ефес, Мілет, Галікарнас, Колофон; іонійці заснують свої поселення на островах Хіос, Самос, Родос.</p>

<p>XI – IX ст. до н.е.</p>	<p>3. Гомерівська Греція. «Темні століття» (Дж.Мюррей). Ахейці були витіснені дорійцями на Іонійські острови, в Аттику, Евбею, на Кіклади. За рівнем культури дорійці, що прийшли з Македонії, уступали попереднім племенам. 11-10 ст. – занепад культури. Патріархальний Пантеон. Міфи про героїв (Геракл, Тезей, Прометей, аргонавти). Забули фігурну кераміку, будівництво з каменю, писемність. «Царі» (басілеї) – це просто вожді громад, ті, хто мав отару овець і клаптик землі. Процвітає піратство, почесна справа царів, але грецькі округлі човни були мало пристосовані для плавання у відкритому морі. Грабували Егеїду, Північну Африку, але не занадто успішно. Однак грецьке відродження починається там, де оселилися іонійці – на західному узбережжі Малої Азії в 9 ст. до н.е. Мала Азія стала культурним центром грецького світу через родючі ґрунти, сприятливий клімат, вигідне стратегічне положення, близькість до давньосхідних цивілізацій. 9 ст. – початок епохи заліза. Греки-переселенці здобувають перемогу завдяки новому способу ведення бою: кіннотники із залізною зброєю проти бойових колісниць із бронзовою зброєю. Виникає алфавіт. За основу був узятий семітський (складався тільки із приголосних, греки додають голосні). На рубежі 9-8 ст. виникає розподіл еллінського миру на 3 частини: 1 – на узбережжі Малої Азії перебувають племена іонійців (Мілет); 2 – дорійці на півострові Пелопоннес (Спарта); 3 – ахейці (Середня Греція).</p>
<p>IX – VII ст. до н.е.</p>	<p>4. Архаїчна Греція. Джерела: Гесіод «Праці й дні», Аристотель «Афінська політія», Плутарх «Солон», Гомер «Іліада» і «Одиссея».</p>
<p>3 X ст. до н.е.</p>	<p>Колонізація. Першими колоністами були фінікійці в 12 ст. (від Тіра у Східному Середземномор'ї до Гадіра в Іспанії). В 8 ст. фінікійці освоюють шлях навколо Африки. Греки можуть уважатися колоністами з 10 ст., з освоєння Малої Азії. Анатолія (Мілет, Стара Смірна), Еоліда, Іонія, Хіос, Лесбос. Саме колонізація стала основою для виникнення загальногрецького самоусвідомлення. У часи Гомера (8 ст. до н.е.) греки знали тільки еллінський мир; Італія вже була неймовірно далекою країною. Але через перенаселення</p>

	<p>Греції й вичерпання можливостей колонізації Малої Азії виникає необхідність колонізації Заходу. Бажання одержати додаткове джерело харчування стало одною з основних причин колонізації. Насамперед греків цікавили вільні території, придатні для с/г. Перший тип колоній – <i>апоікія</i> (висілки). Мегара була заснована дорійцями, Сиракузи – Коринфом (оповідання Архілоха про коринфянина Ефіопа, що на шляху в Сиракузи свій земельний наділ віддав співтрапезникові за медяний корж). Другий тип – <i>емпорія</i> (факторія, торговельний пункт). Могли створюватися не тільки на порожніх місцях, але й там, де вже були східні цивілізації. Аль-Міна була заснована євбеяцями. На північному узбережжі Африки набувають значення Кірена і Навкратіс. В колоніях не існувало центрального правління, воно залежало від метрополії. Найбільшу активність виявив Мілет: він заснував більше 90 колоній на узбережжі Чорного моря. Найбільш розвинені економічні центри – Евбея, Егіна, Самос, Родос, Коринф, Мілет, Ефес. У період архаїки починає бурхливо розвиватися суднобудування. 2 типи військових судів: пентеконтери (від 50 веслярів), триери (200 веслярів і більше). Торговельні судна будувалися більш круглими, ніж військові. 4 типи взаємин греків з місцевим населенням: 1) залежність завойованих (ілоти в Лакедемонії); 2) особисто вільні негромадяни (періеки); 3) приватновласницькі раби (1-й ринок рабів – Хіос); 4) добровільна трудова кооперація. Колонізація приводить до промислового підйому, виникнення класичних полісів і полісної демократії (Самос, Коринф, Мілет, Ефес).</p>
<p>1. Східне Середземномор'я</p>	
<p>ХІІ – ІХ ст. до н.е.</p>	<p>Мікени – Кіпр – Левант – Палестина. Фінікія – Кіпр – Крит – Аргос – Фіви – Кіфера. Фінікійці були самими вмілими мореплавцями стародавності, першими здійснили кругосвітню подорож в 6 ст. до н.е. Перші грецькі факторії виникають у Східному Середземномор'ї (нееквівалентний обмін на користь греків). Греки виконують також функцію морських перевізників.</p>
<p>з VIII ст. до н.е.</p>	<p>Греки в Середземномор'ї. Афіни, Евбея, Кіклади – найбільш активні колонізатори.</p>

	Усього: в Сирії й Фінікії – 24 факторії греків – купців і ремісників; в Памфілії й Кілікії – землеробні колонії аргосців і родосців (Тарс).
2. Ассирія, Вавилон, Іудея, Ізраїль	
	Головні міста – Тір, Сідон. Греки намагалися підірвати могутність Ассирії, при цьому в джерелах любили перебільшувати свої успіхи. Пізніше греки допомагали ассирійцям у будівництві флоту.
	Повстання в Ашдоді під проводом грека – кіпріота.
707 р. до н.е.	Саргон II завоював Ізраїль і Кіпр.
698 р. до н.е.	Кілікія повстала проти Сінаххеріба, іонійці їх підтримали.
696 р. до н.е.	Похід Сінаххеріба до Перської затоки. Похід проти Еламу.
	Нововавилонське царство. Навуходоносор II (605-562). Фалес у Вавилоні.
VII ст. до н.е.	Факторії іонійців в Іудеї й Ізраїлі. Греки – посередники при викупі іудеїв з Тіра й Сідона. Греки-найманці й охорона на кордонах проти Єгипту й скіфів.
3. Єгипет	
VII ст. до н.е.	Перше поселення греків у Єгипті – Дафни – за часів Псамметіха I (664-610), правителя Саїса. Релігійні вірування єгиптян диктували абсолютну відокремленість від не-єгиптян. Шлюби з греками вважались неприпустимими, навіть спільні трапези й т.п. Усе міняється під час правління Амасіса. Він змінив традиції спілкування із греками, оженився на киренській принцесі.
	Навкратіс – при Амасісі (570-526).
	При Нехо (610-595) – історія Езопа й Родопіс.
605 р. до н.е.	Греки беруть участь у боротьбі Єгипта й Вавилону.

595-589 р. до н.е.	Похід у Нубію Псамметіха II.
VIII-VII ст. до н.е.	4. Захід (Велика Греція). Сицилія. Куми. Неаполь. Тарент. Массалія.
2 пол. VII ст. до н.е.	5. Північний Схід. Борисфен (о. Березань). Ольвія. Тіра. Фанагорія. Гермо-насси. Феодосія. Тірітака. Гераклея. Херсонес.
<p>Східні впливи. Матеріальна культура. Фігурна кераміка, дорійський ордер в архітектурі, мармурова скульптура, кораблебудування, обробка заліза. Міфологія. Із Шумеру й Аккаду – цикл міфів про Кадма, Європу, Фенікса, Гармонію, Актеона, Беллерофонта, Ікара, Ясона й Медею, Хірона; з Фінікії – культ Діоніса, Асклепія, Афродіти, Адоніса. В «Теогонії» Гесіода – запозичення з епосу «Енума Еліш», в «Працях і днях» – з Біблії. Наука. Анаксимандр, Гекатей Абдерський, Манефон, Фалес, Піфагор, Солон, Платон: подорожі в Єгипет, Вавилон, Кілікію.</p>	

Контрольні питання.

1. Що таке мінойська цивілізація? Опишіть зовнішню політику Крита.
2. Що таке мікенська цивілізація? Опишіть зовнішню політику ахейців.
3. У чому ви вбачаєте особливості гомерівського періоду?
4. Як поділявся еллінський світ у IX ст. до н.е.?
5. Якою була архаїчна Греція?
6. З чим пов'язується початок колонізації? Назвіть причини, типи поселень, значення колонізації.
7. Охарактеризуйте близькосхідний напрямок давньогрецької колонізації у VIII-VI ст. до н.е.
8. Який вплив мав Схід на розвиток грецької цивілізації?

ТЕМА 4

МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ У КЛАСИЧНІЙ ГРЕЦІЇ (V – IV ст. до н.е.).

Етапи / роки	Короткий зміст
VIII – VI ст. до н.е.	<p>Грецькі поліси: формування кількох сотень міст-держав.</p> <p>Поліси характеризуються внутрішньо- і зовнішньополітичною незалежністю (автономія і елевтерія), економічною самостійністю (автаркія) та місцевими культурами (державна і релігійна єдність). Головне, що греки дали світу – полісна демократія. Одними з перших до полісної системи перейшли міста на о. Евбея (Халкіда, Еретрея 9-6 ст. до н.е.) і о. Самос (6 ст. до н.е.). Демократії передували такі режими як царська влада, олігархія, тиранія. Поліс одержував назву не від назви населеного пункту, а від похідної від нього назви жителів. Міжнародно-правові зв'язки між полісами регулювалися укладанням миру і союзних угод. Маленькі поліси – до 30 кв. км із населенням кілька сотень осіб; середні – площею до 100 кв. км і населенням до 10 тис. осіб.</p> <p>Найбільші – Спарта (Лакедемон) і Афіни.</p> <p>Афіни (2,5 тис. кв. км, населення 350 тис. осіб) – зразок найвидатнішого демократичного досвіду. Афіни в 7 ст. до н.е. мають типово республіканське правління, коли влада поділяється на гілки: законодавча – Народні збори (ареопаг), виконавча – Рада архонтів. Архонт-полемарх керував військом. Але це демократія тільки для тих, хто народився в місті, мав певне майно й дійшов зрілого віку; виключалися метеки, раби, жінки. Важливе місце в розбудові демократії мали реформи Солона (594 р. до н.е.): він поділив громадян на 4 майнові розряди: п'ятисотмірники, вершники, зевгіти, фети. Основна ідея Солонівих законів: емансипація особистості визначається не розумом, а правовими нормами держави. Наступний шаг зроблений Клісфеном (509-507 р. до н.е.): однакові права надані всім громадянам держави в новій організації філ (кожна філа посилає 50 депутатів на Раду 500).</p>

	<p>У Спарті був твердий розподіл на громадян (дорійці) і рабів (ахейці). Спартанці вважали, що трудитися повинні раби – ілоти, тоді як обов'язок громадянина – захист батьківщини. Таким чином, повноправних громадян було тільки 9 000 спартіатів. У сер. 7 ст. до н.е. спартанці вперше застосували нову тактику бою: гопліти (важко озброєні піхотинці, латники зі списом, мечем, круглим щитом, панцирем і поножами) вишикувані фалангою. Спартанець уважався повнолітнім тільки в 30 років, одержував можливість брати участь у народних зборах (апеллі). Виникнення «гопліополітеї». Хоча в Спарті були два обраних царя, нею керували найбагатші громадяни (олігархія).</p>
	<p>Перська держава Ахеменідів – головний супротивник греків.</p> <p>Іранці (арії) прийшли на Іранське нагір'я в сер. 2 тис. до н.е. Спершу – бактрійці та согдійці, потім – мідійці та перси. Вони створили кілька дрібних держав, що підкорялися Ассирії. З 700 р. до н.е. у Персії почала правити династія Ахеменідів, що визнавала зверхність Мідії. Мідія боролася з кімерійцями та скіфами, потім знищила Ассирію в союзі з Вавилоном. У сер. 6 ст. до н.е. проти мідійського царя Астиага повстав Кір 2 з Аншана.</p> <p>Кір II об'єднав персів (558), завоював Мідію (550).</p>
<p>До 530 р. до н.е.</p>	<p>Кір II (559-529) захопив Парфію, Гірканію, Лідію, Дрангіану, Бактрію, Маргіану, Согдіану, Хорезм, Вавилонію, грецькі міста Малої Азії.</p> <p>Кір 2 одночасно вів експансію на сході й заході. Вавилон він захопив в 539 р. до н.е., став називати себе «Цар Вавилону, цар країн». Провів першу адміністративну реформу: поділив Персію на сатрапії (області). Він гине в битві з массагетами на р. Амудар'ї.</p>
<p>529- 522 р. до н.е.</p>	<p>Починається боротьба за владу. Камбіс 2 приходять до влади. Вбив свого брата Бардію. Захопив Єгипет і спробував завоювати Нубію та Лівію. Камбіс 2 помирає в Сирії. Владу захоплює чаклун Гаумата, прикинувшись нібито живим Бардією.</p>

521 р. до н.е.	<p>Прихід до влади Дарія I (521–486 рр. до н.е.). Дарій, зять Кіра 2 (дружина Атосса), вбиває Гаумату, придушує повстання. Проводить похід на Єгипет, скіфів. Запозичує від степових народів спосіб бою: атаку кінних лучників. Ядро армії становили перси (гвардія «10 000 безсмертних»). Дарій проводить численні внутрішні реформи, що перетворюють Персію у світову державу, імперію. У тому числі згортає демократію в грецьких містах Малої Азії (іонійська сатрапія із столицею в Сардах), насаджує тиранію. Іде багато часу на підпорядкування імперії, населеної 70 народами. Перська держава, перша велика індоєвропейська держава, за короткий час перетворюється на орієнтальну деспотію.</p>
519-512 р. до н.е.	<p>Початок експансії Персії в Європі. Захоплення Фракії й Македонії. Найбагатша воєнізована імперія сподівається легко перемогти дрібні, ворогуючі між собою грецькі поліси. Починається перший конфлікт між східною й західною цивілізацією.</p>

ГРЕКО-ПЕРСЬКІ ВІЙНИ (500-449)

Джере рела	Геродот Галікарнаський (484-425) «Історія». Художня література: Есхіл (525-546) «Перси».
500-494 р. до н.е.	<p>1. Повстання Мілету. 1 етап – підготовчий. Іде на території Малої Азії. Мілет – найбільший грецький поліс. Дарій обкладає грецькі міста новими податками, захищає фінікійських купців. В 500 р. до н.е. під проводом Арістагора повстає Мілет, потім всі інші міста від Візантія до Памфілія. На допомогу приходять ескадра з 20 афінських та еретрейських судів. Крім грубої військової сили вони використовують дипломатичні засоби війни, підкуп і агітацію.</p>
498 р. до н.е.	Штурм Сард, резиденції сатрапа Малої Азії, мілетянами.
497 р. до н.е.	Морський бій біля Кіпру: перемога грецького флоту.

495 р. до н.е.	Морський бій біля о. Лада: перемога персів.
494 р. до н.е.	Поразка й руйнування Мілету. Депортація мешканців до Месопотамії. До Афін тікає тиран Херсонеса Мільтіад Молодший, його обирають одним із 10 стратегів. В Афінах на виборах архонтів перемагає Фемістокл, лідер антиперської партії.
492- 490 р. до н.е.	2. Перше вторгнення персів у Балканську Грецію. Приводом є покарання афінян за допомогу іонійцям Малої Азії. У персів було військо в 30 тис. осіб, які повинні були переправитися на 600 кораблях.
492 р. до н.е.	Мардоній переправляється через Геллеспонт. Загибель флоту біля мису Афон. Перший флот загинув під час шторму. У результаті перси готують другий похід. А тим часом дають грекам шанс – направляють в 491 р. послів в усі грецькі поліси з вимогою принести васальну присягу (вимога «води і землі»). Маленькі поліси погодилися, але Афіни й Спарта вбили послів.
490 р. до н.е.	Висадка персів на о. Евбея й у північно-східній Аттиці. Перси під проводом Датіса і Артаферна розоряють Еретрію і депортують її жителів. Потім висаджуються недалеко від Афін, біля містечка Марафон. В Афінах перемагає наступальна тактика Мільтіада.
12.09.490 р. до н.е.	Марафонська битва. Афінським військом командував Мільтіад. 11-тисячна грецька фаланга, важкоозброєні воїни (гопліти), показала свою перевагу над розсипним ладом персів. У персів були гарні лучники, але греки змогли їх нейтралізувати. За грецькими джерелами – 6 тис. персів убиті й тільки 200 греків. Гонець, посланий з Марафону на афінську агору, пробіг 42 км 192 м (марафонська дистанція). Афіни організують похід на Парос, але він закінчився невдачею, тому його командувач Мільтіад був засуджений до в'язниці, де помер у 289 р. до н.е.

<p>80-ті рр. V ст. до н.е.</p>	<p>В 486 р. помер Дарій 1, у Персії почалися повстання (Вавилон, Єгипет). Потім перси почали будівництво військових баз у Македонії та каналу у півострова Акті. Активно вели дипломатичну підготовку й отримали підтримку полісів Фессалії й Беотії, а також Карфагену. В Афінах проводяться реформи. Посада стратега стає більш політично впливовою, тому що він отримує адміністративні й фінансово-технічні повноваження. Клісфенова реформа (остракізм): голосування з метою вигнати проперську знать. Будують флот, найкращий у світі (180 трієр – галер з трьома рядами весел), – заслуга Фемістокла. Зростає політичне значення фетів як гребців. Проведено зміцнення укріплень міста. Укладений Корінфський союз (481) 31 полісом під керівництвом спартанських царів.</p>
<p>480-479 р. до н.е.</p>	<p>3. Похід Ксеркса на Грецію. У Ксеркса 200 тис. чіл., 1 200 судів. Перша спроба переправи через Геллеспонт по понтонному мосту провалилася, із другої спроби перси переправилися в Аттику. В цей час Карфаген нападає на сицилійських греків, але його розбиває сиракузький тиран Гелон.</p>
<p>Серпень 480 р. до н.е.</p>	<p>Битва у Фермопільському проході. Жертвна смерть Леоніда із 300 спартіатами і 5600 іншими воїнами для забезпечення відступу грецького війська. Одночасно – морський бій біля мису Артемісії. Відхід грецького флоту до о. Саламін. Перше пограбування Афін персами. Жителі Афін встигли евакуюватися в Трезену й на о. Саламін.</p>
<p>28.09. 480 р. до н.е.</p>	<p>Саламінський морський бій. Перемога грецького флоту (310 кораблів) під проводом спартанця Еврібіада, який застосував план Фемістокла. Повне знищення перського флоту. Ксеркс іде в Азію, залишаючи в Беотії 70-тисячний загін Мардонія.</p>
<p>Весна 479 р. до н.е.</p>	<p>Мардоній грабує Афіни.</p>
<p>479 р. до н.е.</p>	<p>Перемога союзного грецького війська під керівництвом Павсанія при Платеях (Беотія). У цій битві загинув Мардоній. Розгром перського флоту біля мису Мікале (поблизу Мілета). Стратегічна ініціатива перейшла до греків.</p>

<p>478-459 р. до н.е.</p>	<p>4. Звільнення островів Егейського моря й міст Малої Азії. Визволення іонійських міст грецьким флотом під командуванням спартанця Павсанія. Після його відкликання в Спарту Афіни на прохання іонійців стають захисником від персів.</p>
<p>478 р. до н.е.</p>	<p>Заснування 1 Афінського морського союзу на о. Делос – без участі Спарти (Афінська Сіммахія). У союзників були загальна скарбниця й збройні сили. Але незабаром союзники Афін зволіли тільки давати гроші на утримання афінського флоту (200 тріер) і піхоти (10 тис. гоплітів). Афіни під керівництвом Фемістокла кілька років будували Довгі мури, що оточили не тільки Афіни й Пірей, але й дорогу між ними. В результаті Афіни стали найбільшою фортецею Греції. Після чого в 471 р. Фемістокл, підданий остракізму, знаходить притулок у Ксеркса. Помирає як перський васальний правитель у Магнесії-на-Меандрі.</p>
<p>70-і рр. V ст. до н.е.</p>	<p>Кімон Афінський, син Мільтіада, зміцнює владу на островах Егеїди, у Фракії, Карії, Іонії.</p>
<p>469 р. до н.е.</p>	<p>Розгром перського флоту (350 судів) і фінікійської ескадри (80 судів) біля р. Еврімедонт (Памфілія). Одночасно – бій на суші. Потрійна перемога Кімона.</p>
<p>469, 465 р. до н.е.</p>	<p>Спроби Наксоса й Фасоса вийти з Афінської Сіммахії.</p>
<p>459-449 р. до н.е.</p>	<p>5. Грецька експедиція в Єгипет.</p>
<p>464 р. до н.е.</p>	<p>Повстання ілотів у Спарті. Заклик про допомогу до афінян, але потім їхнє відсилення назад без права увійти в Спарту через побоювання поширення демократичних тенденцій. Дискредитація й остракізм проспартанськи настроєного Кімона.</p>

462 р. до н.е.	Реформи Ефіальта в Афінах: перетворення ареопагу із законодавчого в судовий орган.
457 р. до н.е.	Початок I (Малої) Пелопоннеської війни. Ще у 461 р. Афіни розірвали союз зі Спартою, натомість заключили союз з Аргосом, ворогом Спарти, а в 460 р. – з Мегарою. Спарта укладає союз з Коринфом та Егіною, у 457 р. – з Фівами. Перемога Спарти і Фів над Афінами під Танагрою (Беотія). Перемога Афін під Енофітом. Гегемонія Афін у Середній Греції (Егіні, Трезені, на Пелопоннесі).
465 р. до н.е.	Убивство Ксеркса і його старшого сина. Воцаріння Артаксеркса.
460 р. до н.е.	Повстання Інара в Єгипті проти Персії. Посилка на допомогу афінської ескадри (200 судів, 20 тис. гоплітів).
455- 454 р. до н.е.	Поразка єгипетського повстання. Загибель афінського флоту.
454- 448 р. до н.е.	Перетворення сіммахії на Афінську архе (державу). Велика централізована держава, зі столицею в Афінах, загальним судом, уніфікованою системою мір і ваг. Перенос скарбниці з Делоса в Афіни, створення загальної монетної системи.
451 р. до н.е.	Афінський закон про права громадян. Як батько, так і мати мають бути афінянами. Втратили права афіняни, чия мати була іноземкою. Небезпечна, неприродна замкненість Афін. Перемир'я зі Спартою (5 років) за посередництва Кімона, який повернувся із заслання.
450- 449 р. до н.е.	Експедиція Кімона на Кіпр проти персів. Поразка й смерть Кімона (449). Персія відновила свій контроль над Східним Середземномор'ям. Перемога афінян над персами під Саламіном.

<p>449 р. до н.е.</p>	<p>Калліїв мир з Персією. Греки зобов'язуються не втручатися в справи персів у Східному Середземномор'ї, натомість отримують всі спірні території, включаючи міста Малої Азії й Егеїди. Егейське море – грецьке внутрішнє море.</p>
<p>447 р. до н.е.</p>	<p>Загальногрецький Мирний конгрес, скликаний Періклом в Афінах, зазнає невдачі через опір Спарти.</p>
<p>446 р. до н.е.</p>	<p>Мир Афін і Спарти (на 30 років). Закінчення 1 Пелопоннеської війни. Спарта визнала Афінську архе, Афіни визнали гегемонію Спарти на Пелопоннесі. Афіни (поряд з Персією та Карфагеном) стали третьою великою державою на Середземному морі. З 443 по 429 р. Перікла щорічно обирають стратегом. Заснування колоній, створення клерухій. Зв'язок політичної гегемонії і культурної місії.</p>
	<p>Особливості грецької дипломатії. Проксенія (гостинність) – 1 форма дипломатії. Проксен – людина, що приймає в себе представника іншого полісу, виконує роль посередника. За це він одержує економічні привілеї з того полісу. Амфіктіонія (ті, що живуть навколо) – релігійний союз, який спочатку містив племена, що жили навколо якогось святилища. Дельфійсько-Фермопільська амфіктіонія, найдавніша й найвпливовіша, була утворена навколо храмів Аполлона й Деметри. Включала 12 племен (від кожного по 2 голоси). Загальні збори з 24 амфіктіонів збиралося 2 рази на рік у Дельфах і Фермопілах. Зосередила в руках і світську владу теж: зміщала правителів полісів, повідомляла про «священну війну», виконувала арбітраж. Сіммахія – військово-політичний союз. Лакедемонська (Пелопоннеська) сіммахія існувала з 6 ст. до н.е. Входили весь Пелопоннес, частина Середньої Греції, Коринф, Мегара, Сікіон. Вищий орган – загальні збори під головуванням ефорів. Всі учасники були рівні, мали по одному голосу; Спарта не мала привілеїв. Питання вирішувалися простою більшістю. Делоська сіммахія була найбільшою (300 учасників) і більш конфліктною. Афіни прагнули контролювати молодших союзників. Насаджували демократію, розселяли афінян у союзних містах.</p>

Грецькі дипломати – вісники (ангелос) і старійшини (пресбейс) – обиралися народними зборами з осіб не молодше 50 років, багатих й красномовних (архонти або актори). Їхнє завдання – отримати інструкції (диплом), прибути на місце, зустрітися із проксеном, виступити на зборах або в Раді, забрати відповідь, повернутися й відзвітувати перед народними зборами. Обов'язки були почесними, вони не оплачувалися, дипломати могли одержати тільки лавровий вінок.

Контрольні питання.

1. Класична Греція та перська держава Ахеменідів: у чому полягали особливості їхнього цивілізаційного розвитку?
2. Що таке поліс і як полісний устрій вплинув на розвиток Греції?
3. Які особливості старогрецької дипломатії ви знаєте? Що таке проксенія, амфіктіонія, сіммахія?
4. Охарактеризуйте причини та особливості 1 етапу греко-перських війн.
5. Чим відзначився 2 етап греко-перських війн?
6. Опишіть 3 етап греко-перських війн.
7. Назвіть особливості 4 та 5 етапу греко-перських війн.
8. У чому полягає історичне значення війн?
9. У чому були причини Малої Пелопоннеської війни?

ТЕМА 5

БОРОТЬБА АФІН І СПАРТИ в 2 пол. V – 1 пол. IV ст.

Джере-ла	Історіографія: Фулідід (460-396) «Історія Пелопоннеської війни», Ксенофонт (430-354) «Анабазис», «Еллініка».
Етапи / роки	Короткий зміст
431-404 р. до н.е.	<p>Пелопоннеська війна. Афінська архе проти Пелопоннеської сіммахії.</p> <p>Причини: Афіни й Спарта боролися за статус гегемона в Греції й колонії за її межами. Крім того, Афіни й Спарта представляли протилежні моделі розвитку: Спарта – олігархія з переважаючим розвитком с/г. Афіни – демократія з розвиненою морською торгівлею. Привід: за часів Перикла, беззмінного стратега Афін (444-429), відбулося захоплення Егіни, Причорномор'я (Сінопа, Істрія, Аполлонія, Ольвія), Великої Греції (Сиракузи, Тарент, Регій), Керкіри. Спарта й Коринф інтригують проти Афін і з архе виходять Мегара, Потідея. Афіни забороняють торгівлю з Мегарою, нападають на Потідею. Реорганізація Афінського морського союзу шляхом поділу міст на 5 податкових округів і встановлення демократії в союзних містах. Союзники, перетворені на підданих і примушені до сплати данини, чинять Афінам опір (440 – вихід Самоса із союзу і здобуття його Периклом). У 425 р. до н.е. членами морського союзу є більш як 400 міст-держав. 432 – рішення про війну Спарти і пелопоннесців, хоча Спарта не схильна до війни (зменшення населення, побоювання нових повстань ілотів, брак джерел фінансування). 432 – Периклів план війни: евакуація мешканців Аттики до фортеці Афіни-Пірей. Уникання сутічок з переважаючим спартанським сухопутним військом, застосування флоту проти Пелопоннесу.</p>
431-421 р. до н.е.	<p>1. Архідамова війна.</p> <p>У Спарти були 60 тис. гоплітів і 300 військових кораблів. В Афін 32 тис. гоплітів, 400 трієр. Спартанці робили все, щоб вести бій на суші, а афіняни – на морі. Війна йшла одночасно на Пелопоннесі, в Егейському морі, Середземному морі, на Сицилії.</p>
432-426 р. до н.е.	Облога Платей (Беотія) Фівами, союзником Спарти.

431-427 р. до н.е.	<p>Руйнування сільської Аттики спартанцями. Архідам, цар Спарти, починає дрібні бойові сутички в Атиці (навколо Афін). Вони не можуть зайняти Афіни, але можуть знищити поля й виноградники. Це веде до економічного колапсу Афін. Сільське населення рухається в місто. У результаті Афіни були переповнені, починається епідемія тифу-сипняку (за іншою версією – чуми). Умирає від чверті до третини населення, у т.ч. великий Перикл (495-429). Народним вождем в Афінах стає Клеон.</p>
430-429 р. до н.е.	<p>Утихомирення афінянами Потідеї, Лесбосу, Мітілен. Афінська архе була ослаблена, тому що дрібні союзники намагалися від її відпасти. Вибірково проходять показові страти, громадяни перетворюються на рабів.</p>
429 р. до н.е.	<p>Капітуляція Потідеї після дворічної оборони, але поразка афінського війська під Спарталом; захоплення Платей спартанцями.</p>
426 р. до н.е.	<p>Наступ Афін на Заході. Перемога Демосфена під Соллієм.</p>
425 р. до н.е.	<p>Захоплення Пілосу (Мессенія). Перший раз в історії 300 спартанців узяті в полон. Пілос – містечко в 75 км від Спарти. Афіняни там засіли й застосовували пропаганду серед спартанських рабів. Лоти починають перебігати зі Спарти в Пілос. Афіняни забирають ілотів настільки масово, що спартанці не можуть обробляти свої поля. Спарта пропонує мир, але Клеон відхиляє цю пропозицію.</p>
424 р. до н.е.	<p>Захоплення афінянами о. Кіфери.</p>
425-424 р. до н.е.	<p>Поразки афінян під Коринфом, Делієм (Беотія). Спартанці, які провели реформу війська під проводом Брасіда, здобули перемогу в битві під Делієм. Це найбільша невдача афінян.</p> <p>Витиснення із Сицилії, Халкідіки, перемога спартанців під керівництвом Брасіда біля Амфіполя.</p> <p>Внутрішня боротьба в Афінах: утворюються 2 партії. Клеон очолює партію, що хоче вести наступальну війну, Нікій очолює партію, що виступає за оборонну тактику.</p>

422 р. до н.е.	Поразка афінян біля Амфіполя. Загибель Брасіда й Клеона.
421 р. до н.е.	Нікіїв мир (50 років). Відновлення попереднього статусу. Оборонний союз Спарти з Афінами проти союзу пелопоннесців з Аргосом.
415-404 р. до н.е.	2. Сицилійська експедиція й Декелейська війна.
415 р. до н.е.	<p>Перепочинок протривав 6 років, цей період сторони активно готувалися. Табір прихильників відновлення війни очолив Алквіад. Завдяки йому Афіни укладають союз з Аргосом, Елідією, Мантінеєю проти Спарти; силоміць домагаються приєднання Мелоса; здійснюють напад на узбережжя Лаконіки. В афінян з'явилася ідея захопити Сицилію, житницю Греції. В 415 р. до н.е. Спарта конфліктувала з Коринфом, своїм найбільшим союзником. Афіняни вирішили напасти на Сиракузи, головну державу на Сицилії. Як привід використали боротьбу Сегести проти Сиракуз. Для походу на Сицилію афіняни підготували 200 триєр і 10 тис. гоплітів. Внутрішньополітична боротьба: помірковані – Нікій; партія молоді – Алквіад. Алквіад був найкращим афінським полководцем свого часу. Коли Алквіад вплив на Сицилію, його супротивники відкривають штучну справу (його обвинувачують у святотатстві) і навздогін експедиції посилають корабель, щоб його повернути. Алквіад втік й перейшов на сторону спартанців.</p>
415-413 р. до н.е.	<p>Сицилійська експедиція під керівництвом Нікія, Ламаха, Демосфена. Облога Сиракуз. Загибель афінян на Сицилії.</p> <p>В 413 р. до н.е. афіняни гублять усяку надію, тому що спартанці розбивають їхнє сухопутне військо біля Асінару та флот у порту Сиракуз. Відбувається повна катастрофа (втрата 2/3 флоту й 1/3 гоплітів). Страта Нікія й Демосфена, примушення грецьких полонених до підневільної праці в каменоломнях. Паралельно спартанці за порадою Алквіада міняють свій план сухопутної війни, вони захоплюють базу – селище Декелея (22 км від Афінів) і переманюють на свою сторону всіх афінських рабів. Атика спустошується.</p>

412 р. до н.е.	Спартанці уклали союз із Дарієм II. Спартанці вирішили прискорити хід війни й звернулися до Дарія 2. Дарій дає гроші на будівництво флоту й на підкуп молодших союзників Афін.
412 р. до н.е.	Повстання Хіосу, Клазомен, Мілету. Відпадиння Іонії від Афін.
412 р. до н.е.	Афінський флот в Іонії. База – о. Самос.
411 р. до н.е.	Державний переворот в Афінах. Запровадження олігархії. Формується диктатура Чотирьохсот. Змінюється конституція, у виборах можуть приймати участь лише 5000 заможних громадян. Флот, що Афіни тримали на Самосі, не визнає цю диктатуру, повстає й створює свою власну республіку на чолі з демократами. Алківіад очолює флот на Самосі й укладає союз із Тіссаферном. Перемога при Абідосі.
410 р. до н.е.	Перемога афінян під Кізіком. Повернення демократів до влади в Афінах. Відхилення спартанської пропозиції про мир. Алківіад успішно діє проти спартанців, але потім залишає керівництво флотом. У 408 р. до н.е. Алківіад повертається до Афін. Після поразки афінського флоту біля Нотії в 407 р. його усувають з посади стратега.
406 р. до н.е.	Прихід персів на допомогу Спарті. Флот Лісандра в Іонії. Перемога афінян біля Аргінуських островів. Проте керівників флоту, незважаючи на протест Сократа, засуджують на смерть (ненадання допомоги морякам, які тонуть).
405 р. до н.е.	Поразка афінського флоту біля Егоспотамос. Найбільша поразка афінян від Лісандра.
404 р. до н.е.	Облога й капітуляція Афін. Після довгої облоги Афіни пішли на переговори. Умови були жорстокими: 1) Афінська сіммахія ліквідувалася; 2) афінський флот ліквідувався; 3) Довгі мури навколо Афін і Пірею були знищені; 4) до влади прийшли консерватори («Тридцять тиранів»); 5) в Афіни вводився спартанський гарнізон; 6) перси отримали назад всі грецькі міста Малої Азії.

<p>404-379 р. до н.е.</p>	<p>3. Гегемонія Спарти в Греції. Суспільна думка по всій Греції міняється не на користь спартанців. Спартанці діяли винятково військовими методами. Постійний тиск на інших греків, особливо Афіни, які не могли довго виносити цю окупацію.</p>
<p>403 р. до н.е.</p>	<p>Повстання Фрасібула й відновлення демократії в Афінах. Про внутрішню невпевненість нової демократії свідчить засудження Сократа у 399 р. до н.е. на смерть через випиття чаші з отрутою (звинувачення в розбещенні молоді та запровадженні нових богів).</p>
<p>399-394 р. до н.е.</p>	<p>Війна Спарти з Артаксерксом. У Персії змінилася влада: Артаксеркс 2. Спартанці підтримали повстання царевича Кіра проти брата. Однак він був убитий в 401 р. до н.е. Повернення грецького контингенту («Похід 10 тисяч» під проводом Ксенофонта). Артаксеркс починає воювати проти спартанців на чолі з Агесілаєм. Сатрап Фарнабаз інтригує проти Спарти, дає Афінам гроші на будівництво укріплень, флот, наймане військо.</p>
<p>395-387 р. до н.е.</p>	<p>Коринфська війна. Афіни, Фіви, Коринф та Аргос за підтримки Персії проти Спарти. Перемога спартанців біля Сард. Загибель Лісандра біля Галарта (Беотія).</p>
<p>394 р. до н.е.</p>	<p>Поразка спартанського флоту від персів біля о. Кнід.</p>
<p>394 р. до н.е.</p>	<p>Початок відродження Афінського морського союзу.</p>
<p>387 р. до н.е.</p>	<p>Царський/Анталкідів мир. Афіни починають відроджувати сіммахію, що лякає й Спарту, і Персію. Вони швидко підписують мирний договір між собою. Спарта стає на стражі перських інтересів у Греції. Перси дають Спарті флот, блокують Босфор, щоб припинити експорт зерна з Північного Причорномор'я до Афін. Формується два союзи проти Спарти – навколо Афін і навколо Фів. Новий фактор – народи Півночі (іллірійці, фракійці, кельти, самніти) загрожують Великій Греції.</p>

382 р. до н.е.	Спарта нападає на Фіви.
379-355 р. до н.е.	4. Гегемонія Фів у Греції.
379 р. до н.е.	Беотійський союз.
378-377 р. до н.е.	Перший похід спартанців проти Фів.
378 р. до н.е.	2 Афінський морський союз (70 полісів). Рівноправність союзників, добровільні внески. Флот з 350 трієр.
376 р. до н.е.	Поразка спартанців біля о. Наксоса.
371 р. до н.е.	Мир Афін і Спарти.
371 р. до н.е.	Другий похід спартанців проти Фів. Перемога фівансько-фессалійської кінноти на чолі з Епамінондом біля Левктри (застосування «косого бойового порядку»). Початок занепаду Спарти. Відділення Мессенії, Аркадії, і розвал Пелопоннеського союзу. Перси обирають Фіви своїм представником у Греції.
369 р. до н.е.	Союз Спарти і Афін проти Фів.
362 р. до н.е.	Перемога беотійців над спартанцями та афінянами при Мантінеї. Загибель Епамінонда. Кінець фіванської гегемонії.
50-ті рр. IV ст.	Афіни намагаються повернути гегемонію. Наступає період боротьби всіх з усіма. Греція переповнена найманцями, що борються за що завгодно. Перемагає право сильного.
357-356 р. до н.е.	Союзницька війна (1 Священна війна). Хіос, Кос, Родос, Візантій проти Афін.

<p>338 р. до н.е.</p>	<p>Розпуск 2 Афінського союзу. Ісократ про гегемонію Македонії. Виникає нова теорія порятунку Греції: якщо греки не можуть домовитися, то повинен прийти хтось ззовні й зібрати всіх разом. Ісократ указує на Македонію як найбільш імовірного рятівника.</p>
<p>V-IV ст. до н.е.</p>	<p>Грецькі колонії. В 6-5 ст. грецькі знання про світ розширилися. Анаксимандр створив першу карту світу з 3 материками. Геродот у сер. 5 ст. до н.е. указує відомі грекам країни – Європа, Азія й Лівія. Греки досягли віддалених куточків світу, таких як Британські острови (Претанія). У той же час розширення експансії на заході було обмежено сусідством етрусків, Карфагену, Риму, а на сході – Персією й скіфами.</p>
	<p>1 напрямок – Велика Греція (Сицилія, Південна Італія): Сиракузи, Тарент, Регій, Куми. Це період розквіту колоній. Сицилія географічно розташована так, що є сполучним пунктом між Грецією й варварами Північної Африки, Італії, Галлії, Іспанії. Головним її ворогом була республіка Карфаген, розташована в Північній Африці, населена пунями, змішаним народом, що включав фінікійський елемент. Більшу частину Сицилії підкорили Сиракузи.</p>
<p>480 р. до н.е.</p>	<p>Сиракузи на стороні греків проти персів і їхнього васала Карфагена. Перемога при Гімері.</p>
<p>427-413 р. до н.е.</p>	<p>Боротьба з Афінським впливом. Сиракузи об'єднують під своєю владою більшу частину Сицилії.</p>
<p>409-405 р. до н.е.</p>	<p>Перша війна з Карфагеном.</p>
<p>406-367 р. до н.е.</p>	<p>Тиранія Діонісія I. Спирався на 35-тисячне військо найманців, що включало варварів (лівійців, іберів, галлів) і флот (400 судів). Його збройні сили – найбільші в грецькому світі.</p>

<p>398-392 р. до н.е.</p>	<p>Друга війна з Карфагеном. Діонісій підкорив міста Південної Італії, узбережжя Адриатики. Виконував роль арбітра в племінних суперечках варварів. Підтримував дружні відносини з гегемоном Греції – спочатку зі Спартою, з 368 р. – з Афінами. Держава Діонісія була новим утворенням – не поліс, а велика територіальна держава зі своїм апаратом управління, по суті – прообраз елліністичної держави.</p>
<p>367-306 р. до н.е.</p>	<p>Діонісій II. Розвал держави. Тільки втручання Коринфу допомогло навести порядок на Сицилії й захистити її від Карфагену.</p>
	<p>2 напрямок – Причорномор'я (Гераклея Понтійська, Сінопа, Аполлонія, Істрія, Феодосія, Ольвія, Пантікапей, Фанагорія, Діоскурида, Фасіс). Грецькі колонії самі створювали нові колонії. Самим активним був Мілет, що заснував Сінопу, Ольвію, Пантікапей, Фанагорию, Феодосію. У свою чергу Сінопа заснувала Трапезунд. Мегара заснувала Гераклею (Гераклея заснувала Херсонес Таврійський). Навколо Пантікапея сформувалося Боспорське царство, союзник Афін. У сім'ях якоїсь час входили також Сінопа, Гераклея, Ольвія. З колоній вивозили в Грецію зерно, м'ясо й рабів. Всі ці колонії – елліністичні: основна частина їхнього населення – не греки, а варвари, які в процесі взаємовигідного співробітництва перейняли грецьку культуру й мову, тобто еллінізувались. Склалися держави, де відсоток варварів був вище, ніж не-варварів. Саме варвари допомогли колоніям здобути самостійність від Греції. Розквіт причорноморських полісів відбувся в 4 ст. до н.е.</p>
<p>437 р. до н.е.</p>	<p>Експедиція Перикла в Сінопу. Під час Пелопоннеської війни Сінопа відновлює свою незалежність. Сінопа – монополіст у постачанні Причорномор'я й Греції лісом, залізною рудою, фарбою-сінопідією, маслинами, маслиновим маслом, керамікою.</p>
<p>387 р. до н.е.</p>	<p>Сінопа під протекторатом персів.</p>
<p>422 р. до н.е.</p>	<p>Гераклея – центр Криму. Заснувала Херсонес для відселення туди незадоволених.</p>

380 р. до н.е.	Союз Гераклеї й Феодосії проти Боспорського царства.
Кінець VI ст. до н.е.	Скіфська погроза змусила поліси Керченського півострова об'єднатися в Боспорське царство на чолі з Пантікапеєм.
438 р. до н.е.	Боспор очолює династія Спартокідів. Експансія в Приазов'я, війни з Феодосією.
309- 304 р. до н.е.	Евмел Спартокід намагається об'єднати все Причорномор'я. Очищення Чорного моря від піратів.
331 р. до н.е.	Облога Ольвії полководцем Александра Македонського Зопріоном. Спільна перемога ольвіополітів і скіфів.

Контрольні питання.

1. Які ви знаєте військово-політичні союзи в Греції в сер. V ст. до н.е.?
2. У чому полягали причини Пелопоннеської війни?
3. Опишіть Сицилійську експедицію й Декелейську війну.
4. У чому полягали особливості гегемонії Спарты та Фів в Греції? Якими були підсумки їхньої боротьби для Греції?
5. Назвіть основні напрямки грецької колонізації в V-IV ст. до н.е.
6. Опишіть тиранію Діонісія I.

ТЕМА 6

ДЕРЖАВА АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО: ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ Й УПРАВЛІННЯ

Етапи / роки	Короткий зміст
До V ст. до н.е.	У порівнянні з давньогрецькою цивілізацією Македонія з погляду державності – молоде утворення, ще в 6 ст. до н.е. тут панував первіснообщинний лад; ішла боротьба племен. Македонія ділилася на Верхню (гірську) і Нижню (рівнинну). Більш розвинутою була Нижня, уже в 6 ст. до н.е. вона налагодила взаємовигідні стосунки із грецькими колоніями. Олінф – найближча до Македонії грецька колонія. 5 ст. – тенденція до утворення держави. З'являється посада царя, але вона ще виборна.
500-449 р. до н.е.	Македонія – союзник персів у греко-перських війнах.
498-454 р. до н.е.	Александр 1 Філеллін.
454-413 р. до н.е.	Пердікка I. У період Пелопоннеської війни йде боротьба між царями. Одні підтримують Спарту (Пердікка I), інші – Афіни (Філіпп). Перемогли прихильники Спарти.
413-399 р. до н.е.	Архелай – союзник Афін.
399-359 р. до н.е.	Амінта 3.
359-336 р. до н.е.	Філіпп II (382-336) – розквіт Македонії. Замолоду Філіпп брав участь у війнах і кілька років провів у Фівах як заручник, познайомився з грецькою культурою, вважав Епамінонда зразком для наслідування. У Македонії не було писаних законів і законів про спадок престолу; Філіпп приходить до влади, убиваючи трьох братів. Троїстість державної влади: військова царська влада, знать (гетерії), військові збори.

	<p>Перша мета Філіппа – завершення об'єднання країни. Внутрішні реформи: еллінізація Пелли, столиці Македонії; розробка власних рудників (срібних у Фракії, золотих у горах Пангея); карбування власної монети (македонський статер). Активно використовував дипломатію (союз з іллірійцями, потім союз з Фессалією дав можливість втручання у внутрішні грецькі справи). Військові реформи: створення етерів (елітних частин кінноти (іл) із представників македонської аристократії); кіннота – ядро армії (3 тис.); поділ грецької фаланги (1 тис. чоловік – 8 шеренг) на 16 шеренг (піхота (гетаїри) – 30 тис. ополчення); технічні новинки (тарани, катапульти, облогові вежі); будівництво флоту (160 судів), що використовувався подвійно (війна, піратство). Тактика: «косий бойовий порядок», стратегія: винищення.</p> <p>Друга мета Філіппа – вихід до моря. Починає завоювання у Фракії, Іллірії, Фессалії. Зіштовхується з Афінами, коли у 357 р. проривається до Амфіполя і п-ва Халкідіки. Після 1 Священної війни у Греції (357-356) 2 Афінський морський союз був розпущений (338).</p>
<p>356 р. до н.е.</p>	<p>Народження Александра, сина Філіппа й Олімпіади, епірської царівни.</p> <p>Філіпп вів рід від Геракла, Олімпіада – від Ахілла. На момент народження Александра Македонське царство = 40 тис. кв. км.</p>
<p>343 р. до н.е.</p>	<p>Аристотель – наставник царевича.</p> <p>Розходилися в 1 пункті – Аристотель, як і Платон, уважав варварів ворогами й рабами по природі своєї, а Александр – прихильник старого гуманізму Есхіла, Арістофана, Геродота, Фукідіда, Гомера. Улюблений твір Александра – «Іліада». В 16 років Александр уперше взяв участь у військовому поході проти фракійців і заснував своє перше місто – Александрополь.</p>
<p>356- 346 р. до н.е.</p>	<p>2 Священна війна в Греції: Фокіда, Афіни, Спарта проти Фів і Македонії.</p> <p>Вирішальне для Філіппа значення мала 2 Священна війна в Греції. Філіпп здобув Потідею, Метону, Стагіру, Олінф, дійшов до Фермопіл. Розгром Фокіди й Спарти, входження в Дельфійсько-Фермопільську амфіктіонію (одержав 2 голоси).</p>

346 р. до н.е.	Філократів мир між Македонією й Афінами на основі статус-кво.
343- 342 р. до н.е.	Завоювання Фракії.
340 р. до н.е.	Заснування Еллінського союзу проти Філіпа.
340- 339 р. до н.е.	Невдачі Філіппа біля Перінфу й Візантія.
339- 333 р. до н.е.	3 Священна війна. Афіни, Фіви, Коринф, Мегара проти Македонії. Проти промакедонського угруповання в Греції (Ісократ) виступає Демосфен зі своїми «Філіппіками».
338 р. до н.е.	Битва під Херонеєю. Александр очолює кінноту й здобуває перемогу над Афінами. Суворе покарання Фів, але м'які умови миру для Афін («Дружба і союз»).
337 р. до н.е.	Коринфський конгрес – фактичне включення Еллади в Македонію (крім Спарти). Філіпп – гегемон Греції. Створення Синедріону (Союзної ради). Посольство Александра в Афіни (почесний громадянин). Обмін колоніями (Херсонес – Ороп). Похід проти Спарти. Розміщення македонських гарнізонів у всіх великих грецьких полісах. У цілому Філіппу вдалося покінути з ідеєю полісної автаркії, сепаратизмом греків. Класичний період полісної демократії закінчився, почався період великих державних союзів. Однак, щоб зміцнити їхню єдність, Філіпп вирішив, що необхідно здійснити великий військовий похід і захопити Персію.
336 р. до н.е.	Парменіон на узбережжі Малої Азії.
336 р. до н.е.	Убивство Філіппа охоронцем Павсанієм у результаті змови знаті Верхньої Македонії.

<p>336 р. до н.е.</p>	<p>Александр проголошений армією царем. Утихомирнення фракійсько-іллїрійських племен. Александр був проголошений царем завдяки підтримці армії. Його брати були вбиті. Продовжував розвивати ідеї свого батька. Підготовка до походу на Персію вилася у військову реформу (ріст кінноти стосовно піхоти 1:6, лучники, пращники). Для переправи македонцями були побудовані легкі судна (не довіряв афінянам, хоча в них було 350 судів). Початок Східного походу відкладається, тому що греки довідалися про смерть Філіппа, починається повстання за участю Афін, Фів, Спарти, на придушення якого пішов рік. Александр став гегемоном Греції й стратегом всіх військ, що направляються проти Персії.</p>
<p>335 р. до н.е.</p>	<p>Друге повстання в Греції. Знищення Фів, поневолення їхнього населення. Александр удруге втихомирює Грецію, що повстала через слухи про його смерть у фракійсько-іллїрійському поході. Фіви відкинули запропонований Александром мир і були знищені (6 тис. убитих, 30 тис. звернено в рабство). Потім Александр повідомляє про початок Східного походу навесні 334 р. до н.е. У Македонії залишає замість себе Антипатра.</p>

1. «Звільнення малоазійських греків від перського гноблення».

<p>334 р. до н.е.</p>	<p>Була сформульована ідея панеллінської єдності, заснованої на спільності мови й культури. Підготовка до Східного походу: 30 тис. піхоти, 5 тис. кінноти. Парменіон, Гефестіон, Кратер, Птоломей, Неарх, Гарпал, Ерігій. (Праці про Східний похід: Неарх, Птоломей, Арістобул, історик Каллісфен, філософи Піррон, Онесікріт, Анаксарх).</p>
<p>Весна 334 р. до н.е.</p>	<p>Від Амфіполя до Троади (Мала Азія) ч/з Геллеспонт. Александр висадився з дуже невеликим військом біля Трої. Він вибрав місце не випадково, заявляючи про себе як про спадкоємця слави греків, що перемогли азіатів у Троянській війні. Перси вибрали оборонну тактику,</p>

	<p>Александр – наступальну. Єдиний, хто мав шанс його зупинити, застосовуючи тактику випаленої землі, Мемнон, грек з Родосу, що став перським сатрапом. Але він не був почутий перським царем.</p> <p>Битва на Гранікі (біля Пропонтіди). У персів була величезна чисельна перевага (20 тис. піхоти й 20 тис. кінноти). Александрові вдалося дуже ефективно використати свою кінноту, прорвати перський фронт. Еллінських найманців у перському війську Александр наказав убивати. Греко-македонське військо Александра втратило не більше 100 осіб.</p> <p>Ключі від Сард. Александр завжди пропонував здатися, але жорстоко карав міста, що чинили опір (Мілет помилував, але Галікарнас зруйнував). Протягом першого року греко-перська суперечка не була вирішена, море залишалося у Персію. Дарій 3 Кодоманнос з оптимізмом дивився у майбутнє. Александр відправив свій флот у Грецію, щоб в армії не було шансу розбігтися. Змова Александра Лінкестійця.</p> <p>Дарій – від Вавилону в Сирію – назустріч Александрові.</p>
<p>Жовтень – листопад 333 р. до н.е.</p>	<p>Битва біля Ісса. У цій битві кіннота Александра успішно атакує, Дарій тікаючи, залишає все. Навіть його родина попадає в полон. Однак мати Дарія незабаром полюбила Александра більше, ніж сина. У цій битві загинуло 110 тис. персів і тільки 450 еллінів.</p>

2. «Помста персам»

<p>332 р. до н.е.</p>	<p>Александр отримує листа від Дарія, що просить повернути його родину. Александр відповідає: «Я – владика Азії, поки ти не будеш мене титулувати правильно, переговорів не буде». Александр починає проводити адміністративну реформу. Зберігає сатрапії, але на чолі ставить своїх друзів-гетайрів.</p> <p>На Фінікію. Дамаск. Сідон. У Сідоні вперше Александр призначає правителя з місцевої знаті.</p>
------------------------------	--

	Січень – липень – облога й руйнування Тіра. Тір необхідно було взяти через важливе геостратегічне положення. Александр застряг на 7 місяців, побудував 2 дамби, проводив планомірне бомбардування. Після взяття міста населення було вирізано.
332 р. до н.е.	Двохмісячна облога й руйнування Гази.
Весна 331 р. до н.е.	На Єгипет. Мемфіс, Самарія, Пелузій. Єгиптяни сприймали появу Александра не як завоювання, а як звільнення від персів. Александр був проголошений законним спадкоємцем фараонів. Це давало йому статус живого бога. Щоб його підтвердити, Александр відправляється в паломництво в Лівійську пустелю до оракула Аммона. Оракул пророкує, що Александру призначено стати владикою всіх людей. Він одержує у свої руки обґрунтування нової мети – створення універсальної монархії, де всі люди, незалежно від національності, будуть рівні. У Єгипті складається ідеологічна основа утворення імперії.
1.10. 331 р. до н.е.	Битва під Гавгамелами, біля Арбел. Сили Дарія вдвічі перевершували сили Александра. Дарій виставляє 200 серпоносних колісниць, нарощує кінноту за участю скіфів. Майже всі 100 тис. персів убиті. Захоплення скарбниці Дарія в Арбелах (50 тис. талантів). Вавилон. Сузи.
330 р. до н.е.	Персеполь. По легенді, в'їжджаючи в місто, Александр побачив грецьких ремісників, знівечених персами, після чого наказав спалити місто. У цей час в Александра виникає багато проблем із греками. На нього багато разів робили замах.

3. Створення універсальної монархії

Весна 330 р. до н.е.	Екбатани. Александр перетворюється на спадкоємця Ахеменідів, східного владика. Оточує себе персами, греків відправляє додому, оголошуючи завершення панелліністичного союзного походу. Змова Філота, сина Парменіона. Убито обох, хоча Парменіон не брав участь у змові.
----------------------------	---

329 р. до н.е.	<p>У глибинах Азії.</p> <p>Після вбивства Дарія Александр надягає жалобу й наказує знайти й стратити сатрапа Бактрії Бесса. Він помстився за Дарія й тепер міг уважатися його законним спадкоємцем. Здобуття сатрапій Аріана, Дрангіана, Арахозія. Бактрія, Гіндукуш, Окс. Битва зі скіфами на Яксарті. Поразка й загибель двохтисячного македонського загону на р. Політиметі від саків.</p>
328 р. до н.е.	<p>Утихомирення Согдіани й Бактрії.</p> <p>Розвивається шлюбна дипломатія. Александр оженився на Роксані, дочці сатрапа Согдіани Оксіарта. Починається еллінізація східних народів.</p>
Літо 328 р. до н.е.	<p>Макаранда.</p> <p>Запровадження перського придворного церемоніалу (проскінеза), незважаючи на опір македонсько-грецького почту. Убивство Кліта. Змова «пажів». Смерть Каллісфена, що виступив проти проскінези.</p>
Весна 327 р. до н.е.	<p>Індія. Битва на р. Гідасп: перемога над царем Пором.</p> <p>Александр ставить перед армією завдання дійти до східного краю ойкумени – до океану. Мета – світове панування. Склад армії: 10 тис. македонців, 28 тис. персів, 44 тис. найманців. Жорстоке покарання міст за опір.</p>
326 р. до н.е.	<p>Відмова війська рухатися далі на р. Гіфасіс.</p> <p>Повернення сухопутного війська під проводом Александра і Кратера через Гедрозію і Карманію на Персеполь. Каральні експедиції. Повернення флоту під командуванням Неарха вздовж узбережжя Індійського океану і Перської затоки до гирла Євфрату і Тигру.</p>
Осінь – зима 325 р. до н.е.	<p>Белуджистан. Зустріч Александра й Неарха.</p>
324 р. до н.е.	<p>Сузи.</p> <p>План об'єднання македонців і персів у нову панівну верству (як передумова подальшого плану Александра підкорити Захід й асимілювати всі народи шляхом переселення). Александр одружується з перськими принцесами. 10 тис. весіль македонських воїнів з іранками, Александр дає їм придане зі скарбниці. Створення еліт-</p>

	<p>них частин епігонів. Реформа армії: етнічно змішані під-розділи. Вимога Александра визнати його богом.</p> <p>Бунт війська в Опісі на р. Тігр.</p> <p>Звільнення 10 тис. ветеранів. Реорганізація військ, призначення персів на командні пости. Александр відкрито проголошує нову мету – Західний похід (Італія і Аравія). Реорганізація держави: рівноправність персів і македонців. Об'єднання 3 частин імперії під владою Александра в особистій унії: як перського царя в Азії, як гегемона Коринфського союзу в Греції, як македонського царя. Відокремлення військового управління від цивільного в сатрапіях. Створення єдиної грошової одиниці на основі афінської монети. Основою імперської валюти є срібло. Передумови для створення світової економіки. Грецька мова (койне) стає світовою. Заснування 70 міст як центрів поширення грецької культури.</p> <p>Екбатани. Смерть Гефестіона.</p>
13.06. 323 р. до н.е.	<p>Вавилон. Смерть Александра.</p> <p>Офіційна версія – смерть 33-річного царя від лихоманки. Серед багатьох версій найбільш імовірна – його отруєння македонським намісником Антіпатром, що став після смерті Александра самим могутнім царем у світі (Македонія і Греція). Пізніше Кассандр, син Антіпатра, убиває всіх родичів Александра, включаючи Олімпіаду (316), Роксану та її сина (310).</p>
20-і рр. IV ст. – 80-ті рр. III ст.	<p>Війни діадохів.</p> <p>Аррідей, зведений брат Александра Великого, і немовля Александр Ег, син Роксани й Александра, проголошені царями Македонії. Регентство Пердікки (323-321), Євмена (321-317). Боротьба діадохів займає 40 років. Діадохи – колишні воєначальники Александра, які тепер уважали себе його спадкоємцями й спробували розділити державу Александра на 6 частин (Антігон отримав Фригію і Лікію, Птоломей – Єгипет, Лісімах – Фракію). Кількість політичних убивств наростала з кожним роком.</p>
316 р. до н.е.	<p>Кассандр, Птоломей, Лісімах, Селевк укладають союз проти Антігона Одноокого.</p>
315-301 р. до н.е.	<p>Остання війна діадохів.</p>

312 р. до н.е.	Селевк завоював Передню Азію.
306 р. до н.е.	Перемога флоту Деметрія Поліоркета, сина Антігона, над Птоломеем біля Саламіна. Прийняття царського титулу Антігоном і Деметрієм, згодом також Птоломеем, Селевком, Лісімахом та Кассандром. Порушення єдності імперії.
301 р. до н.е.	Перемога Селевка і Лісімаха при Іпсі. Смерть Антігона, останнього представника центральної влади. Держава Александра розпадається на безліч держав. Чотири найбільших – Єгипет (Птоломей), Македонія (Кассандр), держава Селевкідів (колишня держава Ахеменідів), Фракія і Мала Азія (Лісімах). Незабаром Лісімах загинув у боротьбі з Деметрієм. Боротьба діадохів завершується утворенням 3 великих монархій – Македонії (Антігоніди), Передньої Азії (Селевкіди), Єгипет (Птоломейди).
283 р. до н.е.	Смерть останнього діадоха – Птолемея Лага – владки Єгипту. Імперія розвалилась, але головне завоювання Александра залишилося – злам етнічної й полісної замкнутості. Греки більше дали Сходові, чим одержали: еллінізацію, полісну систему, обмежене самоврядування, ріст середземноморської торгівлі (Родос, Антіохія, Александрія), складення єдиного ринку, поділ праці.

Контрольні питання.

1. Охарактеризуйте еволюцію зовнішньої політики Філіппа Другого Македонського. Як змінювались її цілі?
2. Яким було значення Коринфського конгресу для Македонії та Греції?
3. Як змінювались цілі Східного походу Александра Македонського?
4. Опишіть основні битви Александра.
5. Що таке універсальна монархія? У чому полягали особливості управління державою Александра Македонського?
6. Чому відбувся розпад імперії Александра Македонського?
7. Як протікала боротьба діадохів за владу?

ТЕМА 7

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ЕЛЛІНІСТИЧНИХ ДЕРЖАВ

Етапи / роки	Короткий зміст
<p>280-220 р. до н.е.</p>	<p>Перша система міжнародних відносин у локальному масштабі. Період епігонів – дітей діадохів – називається також періодом еллінізму. Основні актори – Єгипет (державна Птоломеїдів), держава Селевкідів, Македонія, Епір, Каппадокія, Родос, Афіни, Спарта, Понт (царство, засноване Мітрідатом 1 бл. 280 р. до н.е.), Віфінія (царство, засноване Нікомедом у 279 р. до н.е.), Пергам (царство, засноване Евменом 1 у 263 р. до н.е.), Етолійський союз (з 367 р.), Ахейський союз (з 280 р.: Сікіон, Коринф, Аргос, Егіна). Всі елліністичні держави мають загальну основу – грецька мова, традиції, культура. При цьому йде боротьба всіх з усіма, перемагає сепаратизм. Як і раніше серед методів зовнішньої політики переважають військові. Особлива увага приділяється армії й флоту. Упор робиться на найманців-галатів. За складом армія включає піхоту, кінноту, бойових слонів. Битв відбувається більше на суші. Флот відіграє меншу роль. Сильний флот був у Єгипту династії Птоломеїв (близько 200 кораблів). В елліністичний час вітаються військові хитрощі, правила чесного бою вважаються віджилими. Арат Сікіонський – вождь ахейців – зразковий представник нового часу. Професія дипломата ще не склалася. Головними діючими особами залишаються наближені до царя та його родичі. Від дипломата були потрібні знання етикету, мов, ораторське мистецтво, знання класичних гомерівських поем. Як і раніше дипломати виконували функції шпигунів. Недоторканність послів існувала в теорії, але на практиці їх вбивства були широко поширені. Міжнародне право ще не сформувалося, але були деякі його елементи: третейський суд, спадкоємне право, недоторканність учасників ігор, обмін полоненими, оголошення війни, привід до війни.</p>

80-70-ті р. III ст. до н.е.	<p>1. Від боротьби за «всесвітнє панування» до «малої політики». Головними гравцями стають держава Селевкідів, Македонія, Єгипет, Епір. Пірр Епірський – єдиний елліністичний правитель, що ставив завдання знову об'єднати всі елліністичні держави, створити універсальну монархію, відновити державу Александра.</p>
280 р. до н.е.	<p>Війна Антіоха I Селевкіда, царя Азії, з Нікомедом, царем Віфінії. Нікомед засновує своє царство за допомогою закликаних ним галатів (кельтів).</p>
280 р. до н.е.	<p>Початок воєн Македонії з варварами-галатами. Галати намагаються поводитися вже не як найманці, а як завойовники. Елліністичні держави воюють між собою й з галатами. Але в результаті 1 походу галати були розбиті македонським царем Птоломеем Керавном (сином Птолемея 1, царя Єгипту), однак сам цар був убитий.</p>
279 р. до н.е.	<p>2 похід галатів. Захоплення Фессалії. Перемога Бренна біля Фермопіл, поразка біля Дельф. Самогубство Бренна, відступ галатів в Азію.</p>
276 р. до н.е.	<p>Розгром галатів Антіохом I. 3 погрозою з боку галатів було покінчено.</p>
276-272 р. до н.е.	<p>1 Сирійська війна: Птоломей II, цар Єгипту, проти Селевкідів. Привід: Птоломей 2 женився на своїй рідній сестрі Арсиної, удові фракійського царя Лісімаха; так Птоломей придбав право на спадщину Лісімаха, привласнену Селевкідами. Причина: боротьба за Сирію держави Селевкідів і Єгипту. Формується одна із двох основних пар супротивників. Почав війну Антіох 1, захопивши Дамаск (Єгипет). Війна закінчилася на користь Селевкідів.</p>
274-272 р. до н.е.	<p>Походи Пірра Епірського проти Спарти й Македонії. Похід Пірра в Італію був невдалим, тоді він рушив проти Антигона Гоната, царя Македонії. Гасло: звільнення Греції від македонців. Облога Спарти, союзника Македонії. Відхід Пірра до Аргосу й загибель під час нічної битви на вулицях міста.</p>

	Кінець спроб відновити імперію Александра. Зі смертю Пірра ідея універсальної монархії вмирає. Перемога принципу сепаратизму.
60-ті р. III ст. до н.е.	2. Македонія проти греків. Основні актори залишаються тими ж, але додаються Афіни, завдяки тому, що в них з'являється новий харизматичний вождь Хремонід. Причиною конфліктів стала активна політика Антигона Гоната, що розсаджував у Греції своїх «друзів». Це викликало невдоволення Спарти, що знайшла союзників на Пелопоннесі, Криті, Єгипті й в Афінах. Тож у війні брала участь більша частина елліністичного миру.
268- 261 р. до н.е.	Хремонідова війна.
268- 267 р. до н.е.	Блокада Афін Антигоном Гонатом. Спроба Єгипту допомогти Афінам не вдалася, їхній флот не зміг прорвати блокаду. Але Антигон Гонат пішов, відвернений заколотом галлів у Мегарах.
265 р. до н.е.	Битва біля Коринфа спартанців проти македонців. Розпад Пелопоннеського союзу. Афіни зрештою врятував Епір, що почав спустошувати македонські землі. Антигон Гонат уклав із греками мир і поспішив додому.
262 р. до н.е.	Розгром Епіра й Афін. Син-підліток Антигона Гоната Деметрій успішно розгромив Епір. У цей час Антигон Гонат зненацька повернувся під Афіни й взяв місто, порушуючи мирний договір.
261 р. до н.е.	Мир з Афінами. В Афінах розташований македонський гарнізон. Втеча Хремоніда в Єгипет.
260- 247 р. до н.е.	3. Селевкідів й Македонія проти Єгипта. Привід: у державі Селевкідів умер Антіох 1. Єгипет, користуючись цим, захоплює частину Малої Азії й Кірену. Причина – національні завдання основних учасників МВ . Селевкідів завоювали східну частину імперії Александра. Головне завдання – не розширюватися, а утримати величезні території. У Єгипта завдання – розширитися; виникає територіальний конфлікт із Селевкідями.

	<p>Македонія – найбільша держава і її завдання також утримати свої території. Грецькі поліси хочуть зламати рівновагу. Створюється Ахейський союз, до якого приєднуються все нові й нові поліси. Основну роль починає грати Сікіон, коли з'являється Арат, який очолив всіх греків, що не могли терпіти довше тверду політику македонців. Аратові вдається консолідувати греків, зміцнити мир з Єгиптом. Тож формуються дві основні пари супротивників: Селевкідів і Єгипет, Македонія й греки (Спарта, Афіни, Коринф). На 3 етапі склалися також 2 пари союзників, але між собою їх нічого не зв'язувало. Новим у МВ стає ріст зрадництва, порушень правил чесного бою. Македонці й грецький мир найбільше це практикують, менше – Селевкідів і єгиптяни.</p>
260-255 р. до н.е.	<p>2 Сирійська війна. Антигон Гонат переміг єгиптян у битві під Андросом. Антіох 2 завоював Ефес, Кілікію, Памфілію, Іонію. Кіпр, Крит, Кіклади переходять у сферу впливу Селевкідів. Єгипет переходить до дипломатичних маневрів.</p>
248 р. до н.е.	<p>Заколот Коринфа проти Македонії. Заколот очолює племінник Антигона Гоната цар Александр; імовірно Антигон його отруїв і почав переговори з його літньою вдовою Нікеею. Антигон обіцяв їй шлюб з його сином Деметрієм, і під час шлюбного бенкету захопив Коринф і перебив заколотників.</p>
248 р. до н.е.	<p>Заколот Сікіона. Арат Сікіонський – союзник Ахейського союзу і Єгипта.</p>
247 р. до н.е.	<p>Зміцнення союзу Македонії й Селевкідів. Шлюб Деметрія, сина Антигона Гоната, зі Стратонікою, сестрою Антіоха II. Єгипет у свою чергу заохочує антимакедонські рухи в Греції.</p>
246-241 р. до н.е.	<p>4. Єгипет проти Селевкідів. 3 Сирійська війна.</p>
247 р. до н.е.	<p>Привід до війни: Лаодіка, перша дружина Антіоха II, убиває колишнього чоловіка, його другу дружину, єгипетську принцесу Береніку, і їхнього малолітнього сина, щоб посадити на престол свого сина Селевка. Він править під ім'ям Селевка II.</p>

246 р. до н.е.	Птоломеї III, брат Береніки, виступає в похід проти Селевкідів під приводом допомоги сестрі (уважається, що він використав «псевдо-Береніку» й карав від її імені). Птоломеї пройшов фактично без бою положину Азії – від Геллеспонта до Вавилону. Але був змушений повернути через заколот у Єгипті.
243 р. до н.е.	Арат Сікіонський взяв Коринф, союзника Македонії.
242 р. до н.е.	Ахейський союз і Спарта уклали угоду проти Македонії.
242 р. до н.е.	Невдалий похід Селевка II проти Птоломея III.
241 р. до н.е.	Мирний договір Селевкідів і Єгипта. Єгипет розширює свої території за рахунок Малої Азії й Сирії й стає імперією № 1. Його головний союзник – Ахейський союз на чолі з Аратом Сікіонським.
30-ті р. III ст. до н.е.	<p>5. «Темне десятиліття». Боротьба Селевка II з матір'ю й молодшим братом Антіохом «Шулікою».</p> <p>В 238 р., скориставшись боротьбою Селевка й Антіоха, від держави Селевкідів відкладаються Парфія (території сучасних Південної Туркменії й Північно-Східного Ірану) і Бактрія (сучасний Афганістан). Поразка Селевка від Антіоха в битві під Анкарою (236). Галати й Пергам грабують державу Селевкідів. Антіох бореться із Селевком і Атталом Пергамським, біжить у Єгипет, потім з Єгипту; зрештою Антіох був убитий галатами (227). Невдалий похід на Парфію Селевка 2 (228). Смерть Селевка 2 (226).</p>
239- 229 р. до н.е.	<p>Деметрієва війна.</p> <p>Смерть Антигона Гоната приводить до повстання греків проти Македонії. Провідна роль належить Арату, що не розуміє, що таке принципи в політиці й легко міняє своїх союзників. Бойові дії відбуваються в Атиці, на Пелопоннесі (проти Спарти). Наприкінці 30-х рр. союзниками Македонії залишаються тільки Аргос і Афіни. Смерть Деметрія (229). Боротьба із греками послабляє Македонію. До кінця 30-х рр. до н.е. Селевкіді й Македонія занепадають. В 20-х рр. до н.е. вони ставлять завдання повернути колишній вплив.</p>

20-ті р. III ст. до н.е.	6. Македонська агресія в Греції. Македонія веде боротьбу з Єгиптом за панування в Малій Азії й на островах Егейського моря.
229 р. до н.е.	Вторгнення римлян в Іллірію – новий фактор МВ в елліністичному світі.
229- 221 р. до н.е.	Клеоменова війна. Антигон Досон, регент, а потім цар Македонії, складає союз з Етолією і Спартою проти Ахейського союзу. Йому допомогли демократичні реформи Клеомена в Спарті (226).
225 р. до н.е.	Перемога Клеомена при Дімах (Ахайя) над ахейцями. Арат різко міняє політику й складає союз із Македонією проти Спарті. Перемоги Клеомена в Аргосі, Трезені, Епідаврі. Коринф, незадоволений Аратом, відкрив ворота Клеомену. Арат кличе на допомогу Антигона Досона.
224 р. до н.е.	Македонці в Греції. Клеомен повернувся в Спарту. Македонська реакція.
221 р. до н.е.	Поразка Клеомена III під Селласією. Завзятий бій закінчився перемогою Македонії та Ахейського союзу. З 20 тис. спартанців залишилося 200 чоловік. Втеча Клеомена в Єгипет. Створення Союзу еллінських держав під егідою Македонії (без Етолії й Афін). Смерть Антигона Досона. Смерть Птолемея 3. Птолемея 4: згорання зовнішньополітичної активності Єгипту; убивство матері, брата, дружини-сестри. Арешт Клеомена, його самогубство (220).
220 р. до н.е.	Ахейський союз, Єгипет, Македонія й Селевкідди ослаблені. Цим користуються зовнішні сили: на елліністичний світ зі Сходу нападає Парфія (держава, заснована Аршаком 1 у 247 р. до н.е. з врахуванням традицій Ахеменідів), а із Заходу – Рим.
220- 30 р. до н.е.	Занепад світу елліністичних держав. На передній план виходять східні держави і культури. Підкорення усіх земель Римом.

- ТЕМА 7

Контрольні питання.

1. Що таке система міжнародних відносин?
2. Як відбувалось складання елліністичної системи міжнародних відносин?
3. Якими були особливості зовнішньої політики епігонів?
4. Охарактеризуйте взаємовідносини елліністичних держав в 70-60-ті рр. III ст. до н.е.
5. Коли відбулась перемога принципу сепаратизму в елліністичних МВ?
6. Охарактеризуйте взаємовідносини елліністичних держав в 50-20-ті рр. III ст. до н.е.
7. Назвіть основні пари супротивників в елліністичних МВ.

ТЕМА 8

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РИМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (VIII – I ст. до н.е.).

Джерела: епос у віршах «Аннали» Еннія (3 ст. до н.е.); літопис «Аннали» Фабія Піктора (2 ст. до н.е.); «Найдавніша історія» Катона (3-2 ст. до н.е.); «Всесвітня історія» Полібія (2 ст. до н.е.); «Історія культури» Марка Теренція Варрона (2-1 ст. до н.е.); листи Цицерона (2-1 ст. до н.е.); біографії Корнелія Непоса (1 ст. до н.е.); «Змова Катіліни» та «Югуртинські війни» Гая Саллюстія Кріспа (1 ст. до н.е.); «Галльські війни» та «Громадянська війна» Гая Юлія Цезаря; «Від заснування міста» Тіта Лівія (1 ст. до н.е. – 1 ст. н.е.); «Історія», «Аннали» та «Германія» Корнелія Тацита (1-2 ст.); біографії Гая Светонія Транквілла (1-2 ст.)

Етапи / роки	Короткий зміст
VIII – VI ст. до н.е.	<p>1. ЦАРСЬКА ЕПОХА.</p> <p>У доримській Італії мали місце: 1. Грецька цивілізація; 2. Етрусська цивілізація. Етруски – єдиний народ, що створює на території Рима свою оригінальну цивілізацію в доримський період. Приходять в Італію в 8 ст. до н.е. Створюють свою державність, культуру, розвинену економіку. Етруски етнічно відрізняються від римлян; вони – східний народ (загальна основа з хетами, лідійцями). Мова етрусків зникає на рубежі ер, але в латині залишаються окремі етрусські слова (наприклад, таверна, цистерна). Латина виникає на основі халкідської абетки (запозичена від нижньоіталійських греків). В 7-6 ст. до н.е. етрусська цивілізація досягає розквіту. Утворюються кілька царств. Близько 600 р. до н.е. створюється релігійний Союз дванадцяти міст, у тому числі Риму / Gens Roma (етруске) при етрусській династії Тарквініїв. Загальні збори відбуваються в храмі Вольтумни у Вольсінях. Від етрусків іде багато римських традицій, у тому числі посадові ознаки: пурпурова смуга на одязі урядовців, крісло із слонової кістки, супровід лікторами із сокирою в пучку різок як символ влади над життям і смертю (фасці).</p>

<p>21.04. 753 р. до н.е.</p>	<p>Ромул і Рем заснували Рим (злиття 7 сіл на 7 пагорбах: Палатін, Квірінал, Капітолій, Авентін, Вімінал, Есквілін, Целій).</p> <p>Рим був побудований представниками трьох племен: етруски, латиняни й сабіняни. Рим, як і етруські держави, був обгороджений стінами, навколо яких перебували сільські будинки. Рим сформувалася як монархія (тоді як грецькі держави були республіками). Основою царської влади був імперій (верховна виконавча влада). 7 царів – Ромул (нащадок легендарного Енея), Нума Помпілій, Тулл Гостілій, Анк Марцій, Тарквіній Давній, Сервій Туллій, Тарквіній Гордий – правили з 750 до 510 р. до н.е. Римський народ: 3 триби (племені) з 10 курій кожна, курія – з 10 родів кожна. Вони склали стан патриціїв. Плебеї – інший стан, складений з жителів околиць сіл, скорених римлянами (етнічно ті ж етруски, латиняни, сабіняни). Тож патриції й плебеї відрізнялися не етнічно, а тільки за своїми правами перед законом.</p>
<p>VII ст. до н.е.</p>	<p>Реформа Сервія Туллія</p> <p>Включення в римський народ (<i>populus Romanus</i>) плебеїв і поділ народу на 5 майнових розрядів – від вершників до пролетарів. Оскільки громадяни й територія держави поділялись на триби, котрі були основою для оподаткування і призову до війська, 5 класів поділялись на 193 центурії: 18 – кінних, 80 центурій важкоозброєних воїнів, 90 – легкоозброєних, 4 – саперів і музикантів, 1 – незаможників. Половину центурій становили громадяни віком до 46 років (юніори), з яких формували польове військо, іншу половину становили громадяни віком до 60 років (сеніори), котрі залишались для захисту міста. Центуріатні комції ухвалювали нові закони, рішення про війну і мир, обирали консулів, преторів, цензорів. Центурія вершників за рівності голосів мала перевагу.</p>
<p>V – 1 пол. III ст. до н.е.</p>	<p>2. РАННЯ РЕСПУБЛІКА.</p> <p>Для ранньої Республіки (з 510 р.) характерний поділ влад на законодавчу й виконавчу. Законодавча влада була представлена радою старійшин (сенатори). Виконавча влада представлена консулами. Вибиралися 2</p>

	консули строком на 1 рік. Консули повністю залежали від сенату й вибиралися із числа патриціїв. У надзвичайні періоди (війна) одним з консулів призначався диктатор, який мав необмежену владу, але на обмежений час. Крім того збереглися як пережиток первіснообщинного ладу коміції – народні збори, у яких вирішальну роль грали плебеї (на відміну від сенату, де засідали патриції). Плебеї вибирали своїх представників – народних трибунів. У цей час оформлюється цивільне право, де чітко прописані права й обов'язки кожного (Закони 12 таблиць, 449). Державна ідея перемогла станове мислення.
V ст. до н.е.	1 етап – завоювання території навколо Риму. Оскільки Рим – це місто-державна, його першим завданням була експансія навколо міста. Боротьба із царем етрусків Порсеною (легенда про Муція Сцевола), вольсками (легенда про Коріолана), галлами (легенда про гусаків Юнони). Розвиток дипломатії. Посли – жерці, пізніше – особливі легати.
Близько 510 р. до н.е.	Угода між Римською республікою і Карфагеном – перша римська державна угода. Рим визнає карфагенську торгову монополію в Західному Середземномор'ї; ніякої шкоди римським союзникам з боку Карфагена. У 348 р. була підписана друга угода, яка дозволила римлянам вільно торгувати на Сицилії і в Карфагені.
498-493 р. до н.е.	Латинська війна. Рим визнає автономію латинських міст. Торгівля й шлюбні союзи.
IV-III ст. до н.е.	2 етап – завоювання Італії.
406-396 р. до н.е.	Війна з Вейями.
396 р. до н.е.	Рим здобув Вейї і розорив місто. Занепад етрусської могутності. Просування Риму на північ.

<p>387 р. до н.е.</p>	<p>Галльська катастрофа: поразка римлян у битві на Аллії від кельтів під проводом Бренна. Облога Капітолію. Відхід кельтів після сплати викупу («Горе переможеним!») Після цього римляни кілька десятиліть будують навколо міста могутнє кільце мурів (стіна Сервія). Союз із самнітами для відсічі галлам і підкорення спільних сусідів (354 р. до н.е.)</p>
<p>343- 341 р. до н.е.</p>	<p>1 Самнітська війна. Привід: союз Риму й Капуї.</p>
<p>340- 338 р. до н.е.</p>	<p>Латинська війна. Латини придушені Римом і самнітами. Латинський союз розпускається.</p>
<p>327- 304 р. до н.е.</p>	<p>2 Самнітська війна. Рим допомагає Неаполю, якому загрожують самніти, й окупує Фрегелли, які укріплюються проти самнітів. Будівництво стратегічного Аппієвого шляху до Капуї. Оточення самнітів кільцем колоній (гарнізонів). Здобуття Бовіана – столиці самнітів. За умовами миру Кампанія відходить до Риму, союз самнітів залишається недоторканим, однак їхня експансія припиняється.</p>
<p>298- 290 р. до н.е.</p>	<p>3 Самнітська війна. Кельти/галли, етруски, сабіни, лукани, умбри – союзники самнітів. Перемоги Риму. За умовами миру самніти зобов'язані виставляти ополчення. Панування Риму в Середній Італії забезпечено.</p>
<p>280- 275 р. до н.е.</p>	<p>Війна з Тарентом і Епіром. Напад у гавані Тарента на римський флот призводить до відкритої війни між торговими супротивниками. Тарент укладає угоду з Епіром. Пірр перемагає римлян поблизу Гераклії (280). До нього приєднуються бруттії, лукани, самніти. Піррова перемога біля Аускула (279). Його пропозицію про мир відхиляє сенат, який вимагає залишити Нижню Італію. Військовий союз Риму з Карфагеном, котрий відправляє допоміжний флот до Остії. Вдалі бої Пірра проти карфагенян на Сицилії (278-275). Але його мрія – створення царства на Сицилії і в Нижній Італії – зазнає краху через втрату грецьких міст, які за його спиною укладають угоди з Карфагеном. Пірр повертається до Італії і терпить поразку від римлян</p>

	біля Беневента (275). За умовами миру Тарент іде на територіальні поступки. Панування Риму в Нижній Італії забезпечено.
До 265 р. до н.е.	<p>Приєднання Таренту, Регію. На цей момент територія Риму охопила 130 тис. кв.км, у державі було 292 тис. римських громадян, здатних носити зброю.</p>
<p>III – 1 пол. II ст. до н.е.</p>	<p>3. РОЗКВІТ РЕСПУБЛІКИ. Перша потужна держава, з якою зіштовхується Рим, – Карфаген. Карфаген – слово латинізоване (самі карфагеняни називали його Кархадашт). Місто засноване в 814 р. до н.е. фінікійцями з Тіру. З 650 р. до н.е. Карфаген має власний флот і військо. Місто Карфаген – один з важливих зразків античної архітектури. Він був оточений трьома рядами стін, був одним із самих упоряджених для свого часу (бруковані вулиці, водопровід). Відрізнявся Карфаген тим, що в ньому розміщалися найбільші на той період казарми для війська (40 тис. піхоти, 4 тис. кінноти, загін з 300 бойових слонів). У місті було 2 порти – військовий і торговельний. У Карфагені проживало 700 тис. осіб. Карфагеняни – суміш фінікійців і автохтонних племен нумідійців. Вони проживали гармонійно й дуже швидко це місто почало вести бурхливу торгівлю. Самоназва карфагенян з 3 ст. до н.е. – пуни (звідси назва воєн з Римом: «пунічні»). Карфаген став сильною торгово-промисловою республікою. Влада в місті належала аристократії (олігархам). Політичний устрій Карфагена: законодавча влада належала Народним зборам, виконавча – Раді старійшин. Голова Ради старійшин був не один; обирали двох співголів – шофетів. Вся політика координувалася Народними зборами, вони призначали полководців на час військових кампаній. Таким чином, полководці були вкрай залежні й будь-яка внутрішня ситуація в Карфагені позначалася на війську. Оскільки Карфаген вів активну зовнішню торгівлю, було необхідно потужне військо й флот для захисту своїх інтересів (наймане військо). Карфаген брав активну участь у грецьких війнах 6-4 ст. до н.е. З Римом відносини були дружніми, в 6 і 4 ст. складали договори про розділ сфер впливу в Середземномор'ї.</p>

<p>264-241 р. до н.е.</p>	<p>1 Пунічна війна. Пунічні війни описані римським істориком Тітом Лівієм. Причини: боротьба за Середземне море (контроль за торговельними шляхами). Привід – справа мамертінців. Мамертінці – італійські найманці, які збунтувалися проти наймачів і захопили місто Месссану, що належало Сиракузам, союзникові Карфагена. Конфлікт між мамертінцями й Сиракузами дав Риму привід вторгнутися на Сицилію для надання допомоги мамертінцям, які нібито терпіли несправедливі нападки з боку сиракузького тирана Гіерона 2.</p>
<p>264-263 р. до н.е.</p>	<p>Римляни на Сицилії. Облога Сиракуз. Після поразки під Мессаною Гіерон здався й перейшов на сторону Риму, однак на морі почалася довгоочікувана війна Рима з Карфагеном. Війна з Карфагеном прийняла затяжний характер. Якість полководців Карфагена була вище, ніж у римлян. Якщо на суші римляни швидко довели свою перевагу (швидко захопили Сицилію), то на морі їхні дії були невдалими.</p>
<p>260 р. до н.е.</p>	<p>Морська битва біля Міл (Північна Сицилія) – перша римська перемога. Використання п'ятирем, побудованих за пунічним зразком. Нововведення римлян – використання абордажних містків.</p>
<p>256 р. до н.е.</p>	<p>Перемога біля мису Екном (Африка) – друга морська перемога Риму. Але незабаром римський флот був знищений бурєю.</p>
<p>247 р. до н.е.</p>	<p>Друге зіткнення на Сицилії. Гамількар / Абдмеллькарт Барка.</p>
<p>241 р. до н.е.</p>	<p>Морська битва біля Егатських о-вів. Мир. Сардинія, Сицилія й Корсика переходять у володіння Рима й стають так званими провінціями. Провінція – особлива територіальна одиниця в рамках Римської Республіки, що управляється претором (претор призначається сенатом); претор має абсолютну владу. Провінціал не має права скаржитися на свого претора в Рим. Від провінцій Риму потрібно тільки отримання податків. Експлуатація провінцій шляхом передачі на відкуп податків і мита збирачам податків (публіканам). Рим стає найбільшим центром банків і капіталу. Чимало держав через клієнтські стосунки втрачають незалежність</p>

	(Нумідія, Віфінія). Після 1 Пунічної війни Рим перетворюється на велику державу. Карфаген палав спрагою помсти за цей програш. Він мав сплатити репарації 3200 талантів протягом 10 років. Перерва між війнами була відзначена активним просуванням супротивників назустріч друг до друга. Для карфагенян було важливо закріпитися в Європі, ближче до Рима. Риму було важливо воювати не на своїй території, а на території союзників.
241-218 р. до н.е.	Просування в Іллірії. Римлянами була скорена Іллірія (сучасна Хорватія).
219-201 р. до н.е.	2 Пунічна війна.
238-229 р. до н.е.	Гамількар Барка на Піренейському півострові. Пуни закріплюються в Іспанії, скоряючи автохтонні племена кельтоберів. Мета Барки – підготувати вторгнення пунів в Італію через Цизальпінську Галлію, населення якої ненавиділо Рим. Після смерті Барки пунів очолює зять Гамількара Газдрубал (убитий в 221 р.). Заснування Нового Карфагена.
226 р. до н.е.	Договір з Римом про розділ Іспанії по р. Ебро.
221 р. до н.е.	Ганнібал, син Гамількара, очолює військо пунів в Іспанії. В 25 років Ганнібал дав клятву, що він не заспокоїться, поки не зруйнує Рим. Оцінюючи сили Рима й Карфагена, Ганнібал розумів, що врятувати Карфаген зможе тільки наступальна війна, тому що в Африці не було укріплених міст (крім самого Карфагена й Утіки), здатних витримати облогу.
219 р. до н.е.	Ганнібал нападає на Сагунт.
218 р. до н.е.	Перехід Ганнібала через Піренеї, Рону, Альпи. Після Сагунта Ганнібал з 50-тисячним пішим військом, 9 тис. вершників і 37 бойовими слонами іде через гори, тому що хоче звалитися на голову римлян зненацька (римляни вважали, що неможливо перейти через Альпи).

	<p>Всі кельтські племена сприйняли прихід Ганнібала як шанс на звільнення й повстали проти Риму. У Ганнібала залишалось всього 20 тис. піхоти й 6 тис. кінноти, тому в 218-217 рр. він створює з кельтів нову армію в 60 тис.</p>
<p>Гру- день 218 р. до н.е.</p>	<p>Битва біля Требії.</p>
<p>217 р. до н.е.</p>	<p>Форсування Арно. Ганнібал вступає в Італію. Найбільш важким став перехід через ріку Арно (4 дні йшло військо Ганнібала через болото), але Ганнібалу вдається обхідний маневр. Битва біля Транзіменського озера. Перше пряме зіткнення – битва біля Транзіменського озера. У цій битві 15 тис. римлян було вбито, тому вона вважається самою кровопролитною битвою того часу. Після цього в Римі перемагає група поміркованих (виступаючих тільки за оборону). Фабій Максим Кунктатор (Медлитель) – диктатор Рима. Перехід Рима до партизанської війни.</p>
<p>2.08. 216 р. до н.е.</p>	<p>Битва під Каннами – найтяжча поразка в римській історії. Ганнібал, відновивши сили своїх людей, у класичній битві під Каннами отримує завдяки карфагенській кінноті перемогу над римською піхотою. Величезна кількість супротивника була знищена силами в 2 рази меншими (у Рима – 80 тис. піхоти й 7 тис. кінноти; у Карфагена – 40 тис. піхоти й 14 тис. кінноти). У Римі була оголошена жалоба по 50 тис. убитих воїнів, серед яких був консул Емілій Павел. Римляни почали готуватися до смерті. Італійські союзники Рима, включаючи Капую (2 за величиною місто в Італії після Рима), відпали. Ганнібал уклав союз з Македонією, але реальної допомоги вона не надала, скована боротьбою із греками (1 Македонська війна проти Спарти, 215-205 р. до н.е.). Спроби Ганнібала почати переговори з Римом провалилися. Рим відновив стратегію виснаження противника.</p>

<p>216-211 р. до н.е.</p>	<p>Ганнібал в Італії. Ганнібал до Рима не пішов (облога була неможлива, Рим був неприступним), але в Італії він як і раніше здобував переконливі перемоги (Тарент, Капуя), залякуючи римлян (складається приказка «Ганнібал у воріт»). Ганнібал завоював Сиракузи (під час облоги 212 р. був убитий Архімед). Крім того, постійно виникали повстання на території, завойованої Карфагеном (на Піренейському півострові); Ганнібал хотів навести порядок на всій римській території. І останнє, Ганнібалу заважало керівництво в Карфагені (рада старійшин). Рада старійшин по суті позбавляє Ганнібала своєї підтримки, проти нього плетуться інтриги, його викликають на суд. Рада старійшин боїться, що Ганнібал-переможець після повернення до Карфагену стане диктатором.</p>
<p>211 р. до н.е.</p>	<p>Приєднання Сиракуз до римської провінції Сицилія. Сицилія стала першою елліністичною державою, захопленою Римом.</p>
<p>206 р. до н.е.</p>	<p>Витіснення карфагенян з Іспанії.</p>
<p>204 р. до н.е.</p>	<p>Публій Корнелій Сципій в Африці. Амбітний Сципій починає активні дії в Іспанії (підриває основну базу карфагенян) і вперше в римській історії одержує з рук армії так званий імперіум – знак особливої відмінності, довіри армії до свого полководця. Потім Сципій переправляється в Африку. Союзником Риму стала Нумідія, надавши свою кінноту. Після перемоги римлян під Тунісом і безрезультатних мирних переговорів старійшини негайно викликають із Італії Ганнібала. Тож «не Рим переміг Ганнібала, а Карфаген».</p>
<p>202 р. до н.е.</p>	<p>Єдина поразка Ганнібала під Замою. Ганнібал рятується в Гадруметі й радить укласти мир. Сципій отримує почесний титул – Африканський і право на тріумф. В Римі Сципій стає центром грекофільського кола, до якого належав історик Полібій. Потім Марк Порцій Катон Старший очолює антисципіонову партію; Сципій помирає у добровільному вигнанні в 183 р.</p>

201 р. до н.е.	<p>Мир. Ослаблення Карфагена. Мирний договір зломив могутність Карфагена. У нього залишилися тільки африканські території. Карфаген відмовляється від свого військового флоту й виплачує величезну контрибуцію Риму (10 тис. талантів протягом 50 років). Карфаген не може вести війни за межами Африки, а в Африці може тільки за згодою римлян. 2 Пунічна війна зробила Рим державою № 1 у Європі.</p>
195 р. до н.е.	<p>Втеча Ганнібала до Селевкідів.</p>
200-197 р. до н.е.	<p>2 Македонська війна: Македонія й Селевкіді проти Єгипту. Єгипет звертається по допомогу до Рима. Початок римської агресії на Сході. Одночасно з експансією на Південь Рим починає експансію на Схід (Греція, Македонія). Крім Єгипта союзником Рима є Ахейський союз, Пергам, Родос. Рим захищає не інтереси Єгипта, а свої власні: укладає союз із царем Селевкідів Антіохом 3, дозволяючи йому захопити єгипетські володіння в Сирії.</p>
197 р. до н.е.	<p>Перемога Рима над Македонією під Кіноскефалами. Філіп 5 відмовився від гегемонії в Греції.</p>
196-194 р. до н.е.	<p>Римляни в Греції. Проголошення автономії всіх міст Греції, відхід римських військ.</p>
192 р. до н.е.	<p>Антіох III у Фессалії.</p>
191 р. до н.е.	<p>Поразка від римлян під Фермопілами. Антіох витиснутий Римом із Греції.</p>
190 р. до н.е.	<p>Перемога Сципіона над Антіохом при Магнесії.</p>
188 р. до н.е.	<p>Апамейський мир. Антіох повинен сплатити 15 тис. талантів і віддати свої військові кораблі. До Родосу і Пергаму відходять його малоазійські володіння. Умовою мирного договору була видача Селевкідами Ганнібала. Ганнібал біжить у Віфінію, римляни знову домагаються його видачі й він кінчає із собою в 183 р. Рим – володар Східного Середземномор'я.</p>

<p>171-138 р. до н.е.</p>	<p>Перетворення Парфії у світову державу при Мітрідаті 1. Парфія простягається від Гіндукушу до Євфрату (Парфія, Гірканія, Іран, Месопотамія).</p>
<p>171-167 р. до н.е.</p>	<p>3 Македонська війна. Викликана втручанням Рима в справи всіх елліністичних держав. Коаліцію проти Рима очолив македонський цар Персей, потім Антигон 4. В 169 р. Антигон 4 напав на Єгипет. До нього негайно прибуло римське посольство з вимогою піти з Єгипта; цар підкорилася й відступив.</p>
<p>22.06. 168 р. до н.е.</p>	<p>Перемога римлян під проводам Луція Емілія Павла біля Підни. Кінець царювання Антигонідів. Македонія остаточно слабшає й перетворюється на васала Рима. Македонію розділяють на 4 самостійні області. Незадоволені – Родос, Пергам, Ахейський союз – покарані. Страти і депортація 1000 заручників з Ахайї, в тому числі Полібія. Домігшись приголомшливих успіхів на сході, Рим починає наступний етап своєї експансії.</p>
<p>148 р. до н.е.</p>	<p>Провінція Македонія. Зміни в політиці Риму – від підтримки статус-кво до анексії слабких. Різниця між офіційними гаслами дипломатії й реальними цілями Риму зростає. Проголошуючи захист свободи, справедливості й людяності, Рим завоює Північну Італію, витісняючи відтіля кельтів; Корсику, Сардинію, обертаючи 80 тис. її жителів у рабство; придушує повстання лузітан і кельтіберів в Іспанії. Скасування оподаткування для римських громадян.</p>
<p>201-146 р. до н.е.</p>	<p>3 Пунічна війна. Остаточний розгром Карфагена. Провінція Африка. Тут вирішальну роль грає суперництво Рима й Карфагена у виробництві вина й маслин. Марк Порцій Катон Старший всі промови в Сенаті закінчував словами: «Втім, я думаю, що Карфаген повинен бути зруйнований». Привід – конфлікт Карфагена й Нумідії, спровокований нумідійським царем Масінісою. Уперше римляни виступають як захисники чийось інтересів в Африці. Пуни в 149 р. до н.е. вирішують здатися, але римляни висувають вимогу – всьому населенню покинути місто.</p>

	<p>Жителі вбивають уряд, бажаючи далі захищати Карфаген, і починається облога. Навіть раби в місті були звільнені для участі в обороні. Але в 146 р. римляни на чолі з Публієм Корнелієм Сципіоном Еміліаном після семиденного штурму взяли місто. Попри протести Сципіона Еміліана Африканського Молодшого сенат повелів стіни зруйнувати. Вся територія навколо Карфагену була посипана сіллю, було навечно заборонено селитися на цьому місці. Рим став великою світовою державою.</p>
149-146 р. до н.е.	<p>Рим і Спарта проти Ахейського союзу. Провінція Греція. Тільки Спарта й Афіни залишилися самостійними.</p>
133 р. до н.е.	<p>Провінція Азія на місці Пергама. В 168 р. римляни до всіх своїх прав громадян одержують привілей не платити податки на військові потреби, цей тягар ліг на провінціалів.</p>
2 пол. II ст. – I ст. до н.е.	<p>4. РИМ В ЕПОХУ ГРОМАДЯНСЬКИХ ВОЄН. Причиною громадянських воєн служить територіальний ріст Рима. Це величезна держава з безліччю провінцій, позбавлених будь-яких прав. Був варіант мирного результату боротьби італіків за римське громадянство за допомогою внутрішніх реформ. Але римський Сенат був занадто консервативний, щоб урівняти провінціалів і римлян у правах. Римляни вважали себе вищими за інші народи. Вищими цінностями для громадянина були: свобода переконань, слава, відданість і надійність, місце серед громадськості. Громадянин віддає себе на службу загальній справі і докладає всіх зусиль для створення могутності і величі свого народу. Благо народу – вищий закон. Держава вище за особисті справи. Держава є правовою, закон посідає місце царя. Писаної конституції не було; опорою державної думки є досвід попередніх генерацій, який формує справжнього римлянина. Виникає цивільне право і право народу, засновується юриспруденція. Римське право – основа сучасного права європейських народів.</p>

<p>30-20-ті р. III ст. до н.е.</p>	<p>Реформи Гракхів. Популяри й оптимати. У 133 р. до н.е. Тіберій Гракх намагається як народний трибун розселити пролетарів на общинній землі і поділити царську казну Пергама серед нових поселенців. Його боротьба з коміціями закінчується забиттям Тіберія до смерті. У 123 р. до н.е. Гай Гракх намагається відновити плани брата; він також пропонує надати повні громадянські права латинам і часткові права – італійським союзникам. Після невдалого повстання Гай наказує рабові, щоб той його вбив (121 р. до н.е.). У боротьбі складаються перші політичні партії, що підвищує ступінь демократичності Рима. Оптимати – представники вершників, консерватори, які стоять на позиції: ніяких поступок провінціалам. Популяри – представники плебеїв, виступають за радикальні реформи в керуванні Римською республікою.</p>
<p>154-118 р. до н.е.</p>	<p>Війна на півночі Італії закінчилася утворенням провінції Нарбонська Галлія.</p>
<p>111-105 р. до н.е.</p>	<p>Югуртинська війна. Югуртинська війна названа по імені царя Югурти. Югурта був одним з онуків Масінісси, претендентів на престол Нумідії; вважався союзником Риму. Югурта в молодості жив у Римі протягом декількох років і зумів підкупити більшість сенаторів, тим самим заважаючи оголошенню війни, яку сам викликав своєю розправою із претендентами на престол, а заодно з римськими громадянами в Нумідії.</p>
<p>107 р. до н.е.</p>	<p>Керівник римськими військами в Нумідії – консул Гай Марій. Зрештою в Нумідію було відправлено римське військо на чолі з Гаєм Марієм (156-86 рр. до н.е.), квестором при ньому був Луцій Корнелій Сулла (138-78 р. до н.е.), що і захопив Югурту. В 105 р. після тріумфу Марія Югурта був страчений. Частина Нумідії стає римською провінцією. Незважаючи на те, що Марій був провінціалом, «новою людиною», він 6 разів (більше ніж будь-хто в історії Риму) обирався консулом (107, 104-100). Це допомогло йому провести серйозні реформи в армії.</p>

<p>113-101 р. до н.е.</p>	<p>Війна з кимврами й тевтонами. Військова реформа Марія. Перемоги Марія при Аквах Секстієвих (102) і Верцеллах (101). Спочатку кимври і тевтони просуваються з Ютландії, перемагають римлян в Каринтії та Галлії, що викликає паніку в Римі. Марій отримує нагоду провести військову реформу у 104 р. до н.е.: створення професійного війська з пролетарів з правом на соціальне забезпечення після 16-річної служби. Солдати також одержують частку трофеїв під час походу. Традиційно легіон складався з 5-6 тис. солдат і мав свій власний значок (срібний орел). Легіон ділився на 10 когорт; когорти включали легко-, середньо- і важкоозброєну піхоту. Кожна когорта ділилася на 2 маніпули. Гай Марій розділив кожен маніпул на 2 центурії. Центурія стає основною тактичною одиницею римського війська. Гай Марій став першим полководцем, що користується особистою відданістю йому армії для рішення своїх політичних завдань. Він хоче стати диктатором, особливо після провалу у 100 р. до н.е. програми поселень (розроблена разом з народним трибуном Апулеєм Сатурніном) через опір оптиматів.</p>
<p>91 р. до н.е.</p>	<p>Законопроекти Марка Лівія Друза. Друз, краще інших усвідомлюючи, яку погрозу Риму представляють повстання рабів, прагнув: 1) розділити італійські землі; 2) надати права громадянства римським союзникам. Однак, після його вбивства в італіків не залишилося вибору крім як повстати проти Риму.</p>
<p>90-88 р. до н.е.</p>	<p>Союзницька війна. Марси, самніти й інші італіки перебили римлян в Аскулі й створили свою державу «Італія» зі столицею в м. Корфіній. У Римі був прийнятий закон Юлія: вірним союзникам – римське громадянство. В 89 р. тим, хто складе зброю, обіцяли амністію й громадянство. У результаті більша частина італіків отримала рівні права з римлянами.</p>

92-63 р. до н.е.	<p>Боротьба Рима з Мітридатом VI Євпатором, царем Понта.</p> <p>В 2 в. до н.е. Понт і Рим стали союзниками, причиною цього була боротьба Понта з Пергамом. Мітридат 5 бере участь в 3 Пунічній війні, користуючись цим утихомирює Пергам; зрештою Рим ліквідує Пергам. Але тепер Рим побоюється посилення Понта й організує вбивство Мітридата 5. Новий цар Понта Мітридат 6 (120-63), спадкоємець Ахеменідів і Селевкідів, став найбільшою погрозою Риму за всю історію його існування. Мітридат завоював Колхіду й Боспорське царство. Його головними союзниками були Велика Вірменія й Парфія. Мітридат ставив завдання зробити Чорне море внутрішнім морем своєї держави. Тож боротьба між Мітридатом і Римом велася за панування над морем і чорноморськими колоніями. Чорноморська держава була найбільшою елліністичною державою, мала 100-тисячну армію й флот у кілька сотень військових кораблів. Мітридат першим починає боротьбу з Римом, захоплюючи в 92 р. Каппадокію й Віфінію, васалів Риму.</p>
89-85 р. до н.е.	<p>1 війна з Мітридатом.</p> <p>Незважаючи на талант Мітридата, римські війська доводять, що є найкращими в світі. Війна йде на широкому фронті в Греції й Азії. Мітридат сприймається як цар-визволитель від Рима. Цілеспрямованість Мітридата підтверджується тим, що він не залишає в живих римлян; в Ефесі він перебив 80 тис. римлян («Ефеська вечерня»). Сенат дуже довго не міг прийти до рішення, хто повинен очолити експедицію проти Мітридата, не бажаючи віддавати керівництво в руки Гая Марія. Спочатку в 88 р. до н.е. війна була доручена Луцію Корнелію Суллі, тому що він на відміну від Марія був патрицієм. Потім під впливом армії був призначений Гай Марій, однак, Сулла відмовляється підкоритися рішенню Сенату. Його армія розтерзала народних трибунів, що принесли звістку про його відставку. Починається громадянська війна.</p>
88-87 р. до н.е.	<p>Похід Сулли на Рим.</p> <p>Громадянська війна. Спочатку перевага була на боці Сулли. Він був першим, хто взяв Рим зі своїми легіонами. Панування оптиматів. Марій біжить в Африку, але коли Сулла повертається до війни з Мітридатом, Марій цим користується, щоб повернутися в Рим.</p>

87-82 р. до н.е.	Панування маріанців (консульство Марія і Цінни). Сам Марій помер в 86 р., заплямований непомірною жорстокістю в розправі із сулланцями. Рим він залишив сину, Марію – молодшому.
87 р. до н.е.	Сулла в Епірі, Беотії, Аттиці.
86 р. до н.е.	Узяття Афін. Перемога при Херонеї й при Орхомені.
85 р. до н.е.	Дарданський мирний договір з Мітридатом. Мир носив компромісний характер, Мітридат сплатив контрибуцію й здав свій флот. Ще рік Сулла провів в Азії й Греції, наводячи порядок.
83 р. до н.е.	Сулла в Італії.
83-82 р. до н.е.	2 війна з Мітридатом. Статус кво.
82 р. до н.е.	Сулла в Римі. Син Гая Марія консул Марій-молодший покінчив із собою, не чекаючи полону Суллою. Сулла знищує маріанців і союзних з ними самнітів і луканів у бою біля Коллінських воріт. Сулла отримує прізвисько Фелікс (Щасливий).
82-79 р. до н.е.	Диктатура Сулли. Проскрипції: вбито 90 сенаторів і 2600 вершників. Провівши серію реформ, спрямованих на модернізацію керування (збільшення числа сенаторів до 600; консули і претори після закінчення терміну служби відбувають як намісники до провінцій), Сулла, по суті перший монарх Рима, добровільно пішов з посади диктатора й через рік умер своєю смертю. Після його смерті в Римі при владі залишаються сулланці, його послідовники. Правління сулланців характеризується зростаючими проблемами, пов'язаними з недоліками республіканського ладу. Вони змушені боротися на кілька фронтів (спочатку Гней Помпей здобуває провінції Сицілію та Африку; в Іспанії – повстання Квінта Серторія (82-72, переможений Гнеєм Помпеєм Магном), кілікійські пірати в Середземномор'ї (67 – розгромлені Гнеєм Помпеєм), повстання Спартака

	(74-71, переможений Марком Ліцінієм Крассом). В 70 р. проходить процес над колишнім намісником Сицилії Гаєм Верресом про зловживання владою і перший раз в історії Риму рішення виносяться на користь провінції, а не на користь претора. Обвинувачем виступив Марк Туллій Ціцерон (106-43).
74-64 р. до н.е.	3 війна з Мітридатом. Мітридат не визнав того, що Нікомед 3, цар Віфінії, заповів її Риму. В 71 р. до н.е. Мітридата витиснув з його земель Луцій Ліціній Лукулл; той збіг до вірменського царя Тиграна. В 66 р. Гней Помпей разом з парфянами виступив проти Тиграна. Після здачі Великої Вірменії Мітридат збіг у Боспор. В 65 р. Помпей у Закавказзі. В 64 р. Помпей у Сирії й Іудеї. 63 – узяття Єрусалима. Рим простягнувся на сході до Парфії: провінції Віфінія, Понт, Сирія, Кілікія; клієнтські держави – Вірменія, Каппадокія, Галатія, Колхіда, Іудея.
63 р. до н.е.	Смерть Мітридата в Пантікапеї. Мітридат намагався отруїтися, але не зміг, тому що все життя привчав себе до отрути, і був змушений просити раба його вбити. Син Мітридата Фарнак став другом і союзником римського народу.
	Еллінізація Рима. На новому етапі Рим розглядає себе як спадкоємця діадохів і епігонів. Римський капітал проникає на Схід.

Контрольні питання.

1. Які цивілізації мали місце на території доримської Італії?
2. Яку еволюцію пережила зовнішня політика Ранньої Республіки?
3. Охарактеризуйте причини, хід, підсумки Пунічних війн.
4. Опишіть великі битви Ганнібала
5. Чому почалась римська агресія на Сході? Якими були підсумки Македонських війн?

- ТЕМА 8

6. Яке значення мало виникнення великої Парфянської держави? В чому полягає історичне значення протистояння Парфії та Риму?
7. Хто такі популяри та оптимати?
8. Опишіть війни Гая Марія. В чому особливості та значення його військової реформи?
9. Як проходила боротьба Риму з Мітридатом Шостим Євпатором? Які вона мала підсумки?
10. Що стало зовнішньополітичними передумовами створення Римської імперії? В чому полягає роль Сулли?

ТЕМА 9

РИМСЬКА ІМПЕРІЯ – СТАНОВЛЕННЯ, РОЗКВІТ, ПАДІННЯ

Етапи / роки	Короткий зміст
60-ті – 44 р. до н.е.	1. ЕПОХА ГАЯ ЮЛІЯ ЦЕЗАРЯ. Для успіху на політичній арені в Римі потрібно було мати гроші, особисто віддану армію, гарне походження, уміння заводити друзів у різних римських станах, бути гарним оратором. Кожен патріцій повинен був пройти певні «сходинки» до вищої влади.
60-ті р. I ст. до н.е.	Гай Юлій Цезар (100-44) – квестор, еділ, претор, великий понтіфік. Дружба із Крассом і Помпеем.
62-60 р. до н.е.	Цезар в Іспанії.
59 р. до н.е.	Цезар – консул. «I тріумвірат» – Помпей, Красс, Цезар. Цезареві вдається уникнути ще однієї громадянської війни й примирити двох грізних супротивників – Марка Красса й Гнея Помпея, великих полководців і самих багатих людей у Римі. Завдяки Цезареві складається Перший тріумвірат – союз багатія, полководця й дипломата. Тріумвірат – особлива приватна угода без законодавчого схвалення, за якою землі Республіки діляться на 3 частини, кожна з них виділяється в керування на 5 років тріумвіру (Цезарю – Галлія, Помпею – Іспанія, Крассу – Сирія). Така угода була чимось нечуваним у Римській республіці.
58-53 р. до н.е.	Цезар в Іллірії, Цизальпінській і Нарбонській Галлії. Галлія в цей час ділилася на 2 частини – Римську, «одягнену в тогу», і не-римську, «Кошлату», населену кельтами, іберами, лігурами, германцями.
58 – 56 р. до н.е.	Галльські війни. Цезар здобуває перемоги, використовуючи принцип «Розділяй і пануй». Він перемагає гельветів, підкоряє белгів, насамперед нервіїв, потім – аквітанців, германські племена узіпетів і тенктерів.

56 р. до н.е.	Конференція в місті Лука. Відновлення триумвірату ще на 5 років.
56 р. до н.е.	Війна Цезаря з германцями. Перехід Рейну.
55 р. до н.е.	Перший похід у Британію.
54 р. до н.е.	Другий похід у Британію. Перехід Темзи. Бої з Кассівелавном. В Галлії – повстання ебуронів, нервіїв, тревєрів.
54-53 р. до н.е.	Похід Красса із Сирії в Парфію. Битва біля Карр (Месопотамія). Перемога при Каррах – найбільша перемога Парфії над Римом. Убивство Красса парфянами під час переговорів. У результаті Парфія захопила Месопотамію, а в 51 р. напала на римську Сирію. Залишаються тільки 2 триумвіри.
52-51 р. до н.е.	Велике галльське повстання. Знищення Аваріка. Облога й падіння Алесії, полон Верцінгеторікса.
51 р. до н.е.	Реформи. Галлія – васал Рима.
51-49 р. до н.е.	Кінець I триумвірату. Помпей проти Цезаря. У зв'язку з анархією, що панує в Римі, Помпея обирають консулом без колеги. Сенат вимагає від Цезаря розформування війська і складення повноважень. 7.1.49 сенат доручає Помпею захистити республіку від Цезаря.
49 р. до н.е.	Цезар переходить Рубікон, границю Італії, завойовує Рим. Громадянська війна (49-46). Помпей біжить в Іспанію, потім в Грецію. Цезар – диктатор Рима. Правою рукою Цезаря стає його племінник Марк Антоній.
6.06. 48 р. до н.е.	Битва при Фарсали. 20 тис. помпеянців здаються; Помпей тікає до Єгипта і там його вбивають. Птоломей Діоніс, цар Єгипту, приносить голову Помпея в подарунок Цезарю. Але Цезар, третейський суддя, повертає Єгипет до спільного правління брата й сестри – Птолемея й Клеопатри.

48-47 р. до н.е.	<p>Александрійська війна. Цезаря оточено в Александрії. Пожежа в бібліотеці. Цезар перемагає на Нілі й ставить за царицю Клеопатру. Клеопатра незабаром убиває Птоломея й стає єдиновладною правителькою Єгипту, союзницею Риму.</p>
47 р. до н.е.	<p>Каральний похід в Азію проти Фарнака. Перемога Цезаря поблизу Зели. «Прийшов, побачив, переміг».</p>
46 р. до н.е.	<p>Похід у Нумідію. Нумідія стала притулком помпеянців. Перемога Цезаря під Тапсою. Самогубство Катона Молодшого, головного прихильника Республіки, в Утиці. Провінція Африка Нова.</p>
45 р. до н.е.	<p>Остаточна перемога над помпеянцями. Цезар перемагає синів Помпея під Мундою (Іспанія).</p>
44 р. до н.е.	<p>Цезар – довічний диктатор. Цезар одержує титул імператора, що давався армією й свідчив про любов армії до свого полководця. Цезар – консул на 10 років – одержує право починати війну й укладати мир, пропонувати і призначати посадових осіб, а також отримує інші вищі юридичні й релігійні посади (довічний трибун, префект, понтіфік, цензор звичаїв та моралі, Батько Батьківщини). Він реорганізує Сенат, збільшуючи число сенаторів за рахунок своїх офіцерів до 900 членів. Його підтримували провінціали, тому що Республіка, яка дивилася на провінції як на свої маєтки, жила себе.</p>
15.03. 44 р. до н.е.	<p>Березневі іди. Республіканці, що вважали Цезаря зрадником ідеї Республіки (носив пурпурний одяг римських царів, хоча й відмовився від царського титула), організовують змову під проводом Гая Кассія і Марка Юнія Брута. Цезар був убитий 60 сенаторами на сходах Сенату перед статуєю Помпея.</p>

<p>44 р. до н.е. – 14 р. н.е.</p>	<p>2. ЕПОХА ОКТАВІАНА АВГУСТА.</p>
<p>17.03. 44 р. до н.е.</p>	<p>Компроміс між цезаріанцями (Марк Антоній, Марк Емілій Лепід) і республіканцями. Супротивники й прихильники Цезаря доходять компромісу: закони Цезаря залишаються в силі, але його вбивці попадають під амністію. Рух за помсту починається знизу, від черні. Октавіан, внучатий племінник Цезаря, усиновлений ним, з Іллірії приїжджає у Рим. Стає супротивником Антонія, який заволодів спадщиною Цезаря; складає союз з Марком Туллієм Цицероном. Диктатура скасовується, вбивці Цезаря змушені покинути Рим.</p>
<p>44-43 р. до н.е.</p>	<p>Мутінська війна. Брут відбуває до Македонії, Кассій до Сирії. У бої під Мутіною Октавіан, що одержав пропреторські повноваження, перемагає Антонія, але потім сварка із Сенатом змушує Октавіана погодитися на примирення з Антонієм.</p>
<p>Листопад 43 р. до н.е.</p>	<p>2 тріумвірат: Гай Юлій Цезар Октавіан, Марк Антоній, Марк Емілій Лепід. На відміну ід першого тріумвірату, другий визнавався законом: трьом чоловікам надавалось право протягом 5 років реорганізувати державу. Октавіану дістались Сицилія і Африка; Антонію – Галлія Цизальпінська, Лепіду – Галлія Нарбонська й Іспанія. У Римі починається терор: 300 сенаторів, включаючи Цицерона, попадають у проскрипції.</p>
<p>42 р. до н.е.</p>	<p>2 перемоги Антонія над Кассієм та Брутом при Філіппах (Македонія). Антоній на Сході (Азія, Сирія, Єгипет).</p>
<p>41-40 р. до н.е.</p>	<p>Перузінська війна Антонія і Октавіана. Зустріч Антонія із Клеопатрою.</p>
<p>40 р. до н.е.</p>	<p>Парфяни нападають на Сирію, осаджують Єрусалим. Брундизійська згода Антонія з Октавіаном. Світ поділений Антонієм (Схід) і Октавіаном (Захід), Італія оголошена нейтральною. Шлюб Антонія із сестрою Октавіана Октавією. Розлучення. Шлюб із Клеопатрою (37).</p>

36 р. до н.е.	Невдалий похід Антонія на Парфію через Вірменію.
34-32 р. до н.е.	2 похід у Вірменію. Страта вірменського царя. Початок закріплення римських земель за Клеопатрою.
32 р. до н.е.	Остаточний розрив Антонія з Октавіаном.
2.09. 31 р. до н.е.	Поразка Антонія біля м. Акцій (Епір).
30 р. до н.е.	Октавіан у Єгипті. Самогубство Антонія й Клеопатри (3.08.30). Страта Цезаріона. Єгипет – римська провінція. Проголошення Октавіана богом.
29-27 р. до н.е.	Початок епохи принципату. Октавіан («звеличений божеством») – поступово отримує титули принцепсу Сенату (27), довічного консула (19), Великого понтіфіка (12), Батька Батьківщини (2 р. до н.е.) і верховного власника землі. Принцепс – перший між рівними. Досягається консенсус між монархічними і республіканськими елементами. У 27 р. до н.е. Сенат наділяє Октавіана почесним титулом Август. Оформлення імператорської влади. Початок створення культу імператора.

<p>I – II ст. н.е.</p>	<p>Рання Імперія. Близько 5 років «імператор Цезар Август, син божественного» займається внутрішньою трансформацією імперії. Сенат не знищується, але права його обмежуються й насамперед це стосується керування провінціями. В 27 р. до н.е. провінції були розділені на дві частини. Сенаторські – старі, які утворилися в часи Пунічних воєн (Африка, Греція); але й у цих провінціях були розширені права провінційної верхівки, їм надаються податкові пільги й активна увага приділяється припиненню корупції. Імператорські – нові провінції, утворені в епоху Гая Юлія Цезаря й Октавіана Августа, безпосередньо підкорялися імператору і управлялися призначеними ним легатами. Він звернув увагу на трансформацію прикордонної території. Населення імперії в ранній період складалося з декількох станів з різними правами: римських громадян, провінційних громадян (перегринів), чужоземців і рабів.</p>
<p>27- 6 р. до н.е.</p>	<p>Активна зовнішня політика. Після того як були закінчені внутрішні реформи, Октавіан переходить до активної зовнішньої політики. Він ставить завдання дійти до природних границь. При цьому Октавіан славився обережністю (навіть із дружиною Лівією говорив, користуючись заздалегідь складеним конспектом).</p>
<p>26 р. до н.е.</p>	<p>Завоювання Піренейського півострова. Провінції Галлія й Іспанія. Провінція Галатія.</p>
<p>25 р. до н.е.</p>	<p>Боротьба з кельтами в Альпах.</p>
<p>20 р. до н.е.</p>	<p>Мир Парфії й Рима (строком на 100 років). Повернення Риму захоплених орлів легіонів Красса та Антонія, та тисяч полонених. Рим відмовляється від подальшої експансії.</p>
<p>16 р. до н.е.</p>	<p>Провінції Аквітанія, Лугдунська Галлія, Бельгіка, Іллірія.</p>
<p>15 р. до н.е.</p>	<p>Наступ Тіберія і Друза, пасинків Августа, на верхній Дунай. Провінції Реція і Норик.</p>

<p>13 р. до н.е. – 6 р. н.е.</p>	<p>Тіберій підкорює паннонійців. Досягнення середнього Дунаю. Просування до Ельби. Боротьба з германцями на Рейні. Тіберій підкоряє лангобардів, створює провінції Германія і Паннонія. Захист дунайського кордона забезпечено.</p>
<p>6-14 р. н.е.</p>	<p>Перехід до оборони. В 6 р. н.е. зовнішня агресія припинилася через активні повстання, зокрема на дунайських землях. У Рима було мало сил для підтримки порядку на такій великій території. 15 легіонів постійно тримали на Рейні й на Дунаї. Усього в Римі традиційно формувалися 25 легіонів і не більше, тому що легіонером міг стати тільки римський громадянин; римляни не платили податків, тому питання про збільшення громадян натрапляло на загальний опір римлян. Римляни зайшли в тупик. Зовнішня активність Риму різко падає.</p>
<p>6-9 р. н.е.</p>	<p>Повстання в Паннонії. Тіберій очолив війська. Повстання германців (херусків) на чолі з Армінієм, знищення 3 легіонів у Тевтобургському лісі. Після цього провінцію Германію фактично віддали варварам, але стравлювали їх між собою, щоб стримувати в зазначених межах і зберегти кордон уздовж Рейну. На Сході – дипломатичні переговори з Парфією. Римські ставленики в Понті, Боспорі, Іудеї.</p>
<p>14-68 р.</p>	<p>3. Зовнішня політика династії Юлієв-Клавдієв.</p>
	<p>Тіберій (14-37), Калігула (37-41), Клавдій (41-54), Нерон (54-68). Коли 19 серпня 14 р. помер 76-річний Август, у Римі не існувало закону про наслідування престолу: Сенат прийняв особливу постанову, а кандидат 1 раз для ввічливості відмовлявся. Тіберій за допомогою матері усунув можливих претендентів, онуків Августа, зіпсувавши їхню репутацію в очах Рима. Обрання Тіберія в 14 р. викликало повстання легіонів у Паннонії. Солдати висунули свого кандидата в імператори – Германіка (отруєний в 19 р., його дружина, внучка Августа Агріппіна, і старший син були вбиті). З 27 р. Тіберій залишає Рим і проживає на о. Капрі. Наступним імператором став син Германіка</p>

	<p>Гай Цезар Германік, прозваний Калігулою. Принципат Августа перетворюють на елліністично-орієнтальне Боже царство (Цезар і Бог): східний придворний церемоніал і божественне вшановування імператора. Демонстративні походи на Германію і Британію. Через терор, що не припинявся, Калігула був убитий своєю гвардією. Корону одержав брат Германіка Клавдій. Першим зважився розширити права провінціалів: вони одержують право бути обраними в сенат (1 – Галлія). Перша дружина – Мессаліна. Друга дружина – Агріппіна, дочка Германіка, отруїла чоловіка й посадила на престол сина. Нерон позбувся матері й брата Британіка, потім довів до самогубства свого вчителя Сенеку (62). В 64 р. виникла пожежа Риму, у якій обвинувачували Нерона. Все це перетворює панування Нерона на справжнє свавілля (божевілля цезарів). Покінчив із собою в 68 р. Рік чотирьох імператорів – Сульпіція Гальби, Вітелія, Сальвія Отона і Веспасіана.</p>
17 р.	Провінції Каппадокія і Коммагена.
21-24 р.	Повстання в Галлії, Фракії.
30-ті р.	Повстання в Іудеї.
43-45 р.	Завоювання Південної Британії, Мавретанії й Фракії.
60-61 р.	Повстання в Британії.
66-69 р.	<p>Іудейська війна. Римські війська очолив Тіт Флавій Веспасіан. Боротьба фарисеїв і саддукеїв. Йосип Флавій переходить на бік Риму. Руйнування Єрусалимського храму (70).</p> <p>Протягом 1 ст. християнство поширюється з Палестини в Антіохію, а звідти – у Сирію, Едесу; з Ефеса – до Малої Азії і Галлії; з Александрії – на південь і південний схід Римської імперії. Рим поступово провадить місіонерство в Італії, в Африці та Іспанії. Константинополь з моменту свого заснування у 4 ст. стає центром християнізації готів і слов'ян. Відносини християн з імперією були нерівними: вони зазнавали утисків за часів Нерона, Доміціана та Траяна (пізніше, в 3 ст. – від Валеріана, Діоклетіана).</p>

69-96 р.	4. Зовнішня політика династії Флавіїв.
	Веспасіан (69-79), Тіт (79-81), Доміціан (81-96). Імператор <i>Веспасіан</i> розширює права провінційної знаті й міст. При <i>Тіті</i> починається будівництво Колізею. <i>Доміціан</i> , брат Тіта, починає зміцнення зовнішньої границі імперії шляхом будівництва лімесу, що складається з низки кастелей (фортів). В цей період відбувається романізація варварів і створюються нові держави, що загрожують Риму. Виродження режиму у деспотизм. Вбивство Доміціана.
	Боротьба із сарматами, роксоланами.
86 р.	Децебал, перший цар даків, захоплює римську Мезію. 1 дакійська війна завершилася перемогою даків.
88-89 р.	2 Дакійська війна. Поступки з боку Рима: даки – клієнти Рима.
96-192 р.	5. Зовнішня політика династії Антонінів. Прийомні імператори (обрання найкращого).
	Нерва (96-98), Траян (98-117), Адріан (117-138), Антонін Пій (138-161), Марк Аврелій (161-180), Коммод (180-192). <i>Траян</i> , перший імператор, який походить з римської провінції, послідовніше, ніж всі інші, намагався повернутися до активної зовнішньої політики на всіх напрямках. Він говорив, що хоче створити імперію, подібну імперії Александра Македонського. Траян покінчив з Дацією (в 101-107 р. послідовно захопив Сармізегетузу, столицю Дації, побудував кам'яний міст через Істр, після повстання даків винищив все чоловіче населення Дації, створив провінцію Дація й почав переселяти туди колоністів). Траян посилив агресію на Сході (Аравія, Парфія), захопив парфянську столицю Ктесіфон і «золотий трон» Аршакідів; посадив на трон Парфії свого царя. В 115-116 р. створив провінції Вірменія, Месопотамія, Ассирія. Але хвилювання в провінціях не дозволили розвинути цей успіх. Траян помер, не встигнувши реалізувати свою мрію – завоювання Індії. Але при ньому було досягнуто найбільше розширення кордонів Римської імперії.

Для **Адріана** головним стало збереження миру; він повернув парфянам завойовані території, перетворив Вірменію на васала. Адріан багато подорожував провінціями, зміцнював кордони, споруджуючи кам'яні вали – лімеси в Англії, на Рейні, Дунаї та Євфраті. Він довго жив в Афінах, навіть створив загальноеллінський союз. На місці Єрусалима спробував побудувати римське місто, що викликало повстання Симона Бар-Кохби (132-135). Після цього євреям було заборонено жити на території Іудеї. Він почав розширювати число легіонів за рахунок провінціалів. Хоча розширення легіонів дало Риму можливість продовжувати експансію, але воно ж поступово й убивало Рим. Провінціали здійснювали все більший вплив на політику Рима, закони перероблялися відповідно інтересам провінціалів, а за допомогою війська провінціали стали призначати імператорів. При **Антоніні Пії**, прийомному синові Адріана, успіхи в дипломатії (Індія, Парфія, причорноморські міста як опора проти варварів) супроводжувалися постійними повстаннями (Іудея, Ахайя, Єгипет). В Британії вдається відсунути кордон до Ферт-оф-Форту (валу Антоніна). **Марк Аврелій**, прийомний син Антоніна Пія, стоїк, написав трактат «Шляхи до самого себе». В 162-166 р. парфяни захопили Вірменію, Каппадокію, Сирію, Селевкію, Мідію. Це викликало новий похід Рима проти Парфії й вторинне захоплення Ктесіфону (164). Марк Аврелій пішов на розділ сфер впливу між Римом і Парфією. Та ж ситуація – з германцями: в 167-180 рр. дві Маркоманські війни охопили територію від Реції до Мезії. Варвари доходили до Верони й Аттики, всі руйнуючи на своєму шляху. Але цивілізований світ ще не зрозумів серйозності погрози. Війни перемежовувалися миром і поступками з боку Рима. **Коммод**, син Марка Аврелія, віддавав перевагу розвагам; сам виступав як гладіатор; вірив, що є втіленням Геркулеса і Мітри; після повстань в Африці й Британії був убитий змовниками. Коммод відмовився від адаптаційного принципу на користь династичного успадкування.

193-235 р.	6. Зовнішня політика династії Северів.
	<p>Септімій Север (193-211), Каракалла (211-217), Варій Бассіан (218-222), Александр Север (222-235).</p> <p>Скинення династії Антонінів викликало громадянську війну, 193 – рік чотирьох імператорів – Дідія Юліана, Нігера, Клодія Альбінія і Септімія Севера. У результаті трон зайняв ставленик паннонських легіонів Септімій Север. У результаті двох походів на Парфію (196, 197-199) захопив їхню столицю Ктесіфон, повернув Риму всі землі й створив провінцію Месопотамія. Зміцнив границі імперії по Рейну й Дунаю, загинув у ході походу на Північну Британію. Марк Аврелій Антонін (Каракалла), старший син Септімія Севера, почав з убивства молодшого брата Гети, свого співімператора за наказом батька. У 212 р. була прийнята Конституція Антоніана: надання повних римських прав усім вільним жителям провінцій (єдність імперії). Каракалла вирізав населення Александрії як кару за опір набору у військо, потрібне імператорові для нових походів на Парфію (215, 216) і був убитий змовниками. У результаті в 218 р. парфянський цар Артабан 5 переміг римлян і повернув собі Месопотамію. В цей час зростає авторитет Риму як апостольського міста. Калікст 1, творець ідеї папства, утверджує виняткове становище римського єпископа. Далекий родич Северів Варій Бассіан (Елагабал), спробував провести релігійну реформу (жрець сирійського бога Сонця), був убитий власною преторіанською гвардією. Кузен Елагабала Александр Север здобув дуже дорогу перемогу над Парфією (231-232), але не зміг зупинити її подальшу агресію на Захід. Боротьба з германцями також не була вдалою; убитий змовниками-військовими. Причина занепаду Рима – втрата ринків збуту через господарський саморозвиток на великих теренах (Галлія, Британія, Германія, Африка, Балкани, Греція, Мала Азія, Причорномор'я і т.п.).</p>

<p>235-284 р.</p>	<p>7. Панування солдатських імператорів.</p>
	<p>Військо брало активну участь у постійних переворотках. В 3 ст. почалося так зване панування солдатських імператорів; настає період кризи старого світу, коли ніхто не хотів бути імператором. Місце імператора займають на короткий час генерали-провінціали (Максимін Фракієць, Гордіан III, Філіпп Араб, Децій, Требоніан Галл, Валеріан, Галлієн, Клавдій II, Авреліан, Тацит, Проб, Кар); майже всі вони були вбиті. Починається зовнішній тиск на Рим. Старий ворог Рима – Парфія з одного боку, а з іншого боку – страшна небезпека з боку варварів (готи, франки, алемани, сармати, перси, бербери, маври). Варварська загроза привела до того, що Рим відмовляється від провінцій і утворює відокремлені держави, які використовуються як пояс для захисту Рима. Ситуація з Великою Парфією розв'язалася у середині 3 ст., коли у провінції Парс піднялася династія Сасанідів і користуючись відсутністю економічної й культурної єдності в країні, захопила владу над Іраном. З цього моменту новоперська держава Сасанідів стала найміцнішим супротивником Рима. Протягом наступних 150 років точиться боротьба Рима з Сасанідами у Месопотамії, Сирії, Вірменії. Остаточно загроза зникла тільки у 637 р., коли держава Сасанідів була розрушена арабами.</p>
	<p>8. Пізня римська імперія.</p>
<p>284-305 р.</p>	<p>Діоклетіан. Відновлюється натуральне господарство, занепадають міста, посилюється децентралізація. Діоклетіан, син вільновідпущеника, за допомогою децентралізації намагався полегшити правління імперією: возвів до співімператора Максиміана (286). Потім вони усиновили своїх префектів гвардії Галерія та Констанція Хлора і призначили їх спадкоємцями (цезарями) (через 20 років мала відбутись відставка Августів на користь Цезарів): впровадження тетрархії. Діоклетіан одержує Схід (столиця – Нікомедія), Максиміан – Італію й Африку (столиця – Мілан), Констанцій – Іспанію, Галлію і Британію (столиці – Трір і Йорк), Галерій – Іллірію, Македонію і Грецію (столиця – Сірмій).</p>

	<p>У 297 р. імперія була поділена на 12 адміністративних областей на чолі з начальниками (вікаріями) діоцезів, і 101 провінцію. Імперія стає абсолютною монархією – домінатом (Бог-імператор і піддані, якими розпоряджаються). Отже, Діоклетіан повернув імператорам необмежену владу, використав її для зміцнення границь. Разом з Максиміаном добровільно відкрісся від трону у 305 р., залишивши його Констанцію Хлору і Галерію. Нові Августі призначили нових Цезарів, але їхні сини – Константин у Йоркі і Максенцій у Римі – повстають проти продовження тетрархії. В 312 р. Константин переміг Максенція і став володарем Заходу. В 324 р. він переміг всіх противників і став єдиновладним правителем імперії.</p>
<p>324-337 р.</p>	<p>Константин Великий. При Константині проводиться реформа влади (поділ на військову і цивільну – відхід від тисячолітньої традиції Рима) та реформа війська: 75 легіонів (900 тис. чол.) поділялись на польове військо, прикордонне військо, імперську лейб-гвардію. Рим намагається домовитися з варварами: їм дозволяють оселитися на прикордонних територіях Рима з умовою його захищати: сармати в Італії, вандали в Паннонії стають федератами. Війни із франками й готами переконали Константина в небезпеці Рима як столиці. Імперія поділяється на 4 префектури. В 324-330 р. вибудував на місці грецької колонії Візантій нову столицю Константинополь на перетині найважливіших торговельних шляхів. Столиці інших діоцезів – Сірмій, Мілан, Трір. Константин прийняв едикт про свободу віросповідання, у 325 р. він скликав Нікейський собор, який сформулював символ віри (богорівність), проголосив духовну рівність 4 патріархатів (Єрусалима, Антіохії, Александрії, Рима). При Константині були прийняті перші закони про євреїв (громадяни з меншими правами). Перед смертю Константин прийняв хрещення. Константинополь став християнською столицею імперії.</p>
<p>395 р.</p>	<p>Розділ на Східну й Західну Римську імперію. При спадкоємцях Константина (Констанцій 2, Юліан Відступник, Іовіан, Валентініан 1, Валент, Граціан, Валентініан 2, Феодосій 1 Великий) натиск варварів підсилювався.</p>

	<p>У результаті повстання вестготів (376-378) імператор Валент був убитий в битві під Адріаноподем. Поступово владу до своїх рук прибирає Феодосій, спираючись на найманців-франків, вождь яких вбиває Валентініана 2 (392). Після року єдиновладного управління імперією (394-395), Феодосій помирає; імперія розпадається на дві незалежні частини, поділені його синами: Аркадій одержує Схід, Гонорій – Захід. Феодосій першим з імператорів визнав єпископа Рима хранителем віри і найвищим авторитетом. У Римі обирається перший власне папа Лев 1 (440-461), який є засновником римського примату.</p>
<p>476 р.</p>	<p>Кінець Західної Римської імперії. Західна Римська імперія існує ще 8 десятиліть (столиця з 404 р. – Равенна). Головні загрози – слабкість імператорської влади і варвари (германці, гуни). Після грабежу Рима Аларіхом в 410 р. батько церкви Августин написав у праці «Про град божий», що Рим зазнає кари за свої гріхи й буде зруйнований; єдиним притулком, градом божим, є церква. Останній західний римський імператор Ромул був скинутий Одоакром, вождем свевських найманців.</p>

Контрольні питання.

1. Що таке “перший тріумвірат”?
2. Що ви знаєте про Галльські війни?
3. В чому полягали ідейні основи, методи, підсумки зовнішньої політики Гая Юлія Цезаря?
4. Опишіть римську зовнішньополітичну агресію в добу Октавіана Августа.
5. У чому були причини переходу Риму від активної зовнішньої політики до оборони?
6. Порівняйте еволюцію системи управління римськими провінціями в добу Республіки та Імперії.
7. Якими були основні напрямки зовнішньої політики ранньої Римської імперії (I-II ст.)? У чому суть реформ Адріана?
8. Яку роль грала пізня Римська імперія в міжнародних відносинах? Які причини занепаду та падіння Західної Римської імперії ви знаєте?

ТЕМА 10

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В V – IX ст.

Етапи / роки	Короткий зміст
1. Утворення й розквіт варварських держав.	
IV – VII ст. н.е.	<p>Велике переселення народів.</p> <p>Епоха великого переселення народів викликана зміною клімату, глобальним похолоданням. Варвари, які жили за рахунок скотарства, змушені були рухатися зі Сходу на Захід, і зі Скандинавського півострова на Південь. Відбувається послідовне, хвилеподібне витиснення сусідів. Китайці витісняють тих, хто жив на Уралі, уральські племена тих, хто жив на захід від них. Таким чином, Рим найбільше постраждав від сусідніх германських племен. У результаті етнополітичний вигляд Європи радикально змінився.</p>
	<p>Германці.</p> <p>Назва «германці» вперше згадується в трудах Посейдонія (бл. 90 р. до н.е.). Спочатку германці (англи, сакси) населяють Південну Скандинавію, Данію і Шлезвіг. Розрізняють 3 групи: 1) північні (ті, що залишилися в Скандинавії); 2) східні (що жили на схід від Ельби: вандали, бургунди, готи, ругії); 3) західні (херуски, убії, батави, хатти, франки, хавки, фризи, саксонці, свеби, семнони, гермундури, лангобарди, маркоманни, квади).</p>
II – I ст. до н.е.	1-а хвиля: переселення германських племен з Ютландії до Іспанії.
60 р. н.е.	2-а хвиля: свеви на Рейні. Перемішування германців і кельтів.
166-180 р. н.е.	3-я хвиля: Маркоманнські війни. Варваризація Рима.
50 р. III ст. н.е.	4-а хвиля: аламани й франки в Галлії, Іспанії; готи на Балканах. Границя по Дунаю й Рейну (до 406 р.).

IV-V ст. н.е.	Перетворення бургундів, франків, аламанів на союзників Рима, «федератів». Однак германці швидко позбавляються статусу федератів і заснують на західноримській території суверенні королівства на міжнародно-правовій основі.
376 р.	Вестготи (германці, фракійці, сармати). Імператор Валент поселяє вестготів у Мезії як федератів.
378 р.	Повстання. Перемога над римлянами в Адріанопольській битві.
382 р.	Аларіх, перший король вестготів, у Фракії, Македонії.
395 р.	Вестготи в Іллірії.
401-403 р.	Напад на Італію. Облога Рима і Равенни. Сплата римлянами контрибуції.
410 р.	Захоплення і розорення Аларіхом Рима.
411 р.	Шлюб Атаульфа із сестрою імператора Гонорія Галлою Плацідією. Війни в Галлії й Іспанії.
418 р.	Перша варварська держава – Тулузанська держава вестготів (Аквітанія) (418-507).
466-484 р.	Ейріх. Розквіт держави. Завоювання Іспанії.
507 р.	Аларіх II гине у боротьбі з франками під проводом Хлодвіга. Вестготи втрачають Аквітанію.
507-711 р.	Держава вестготів в Іспанії.
551 р.	Візантія завоювала південь Іспанії.
568 р.	Готи і свеви витісняють візантійців.
406 р.	Вандали. Перше проникнення в імперію.
409 р.	Вандали в Іспанії як федерати Рима.
429 р.	Вандали в Африці заснували державу (429-534).
431 р.	14-місячна облога й узяття Регія.

435 р.	Узяття Карфагена і його флоту. Початок нальотів на Сицилію й Південну Італію. Вандальський флот панує у Західному Середземномор'ї, він чинить тиск на Рим, який залежить від зерна з Африки.
442 р.	Рим визнав Державу вандалів у Північній Африці. Перше германське королівство на західноримській території, визнане римлянами. Гейзеріх впроваджує принцип сеньйорату.
455 р.	Захоплення Риму вандалами. Руйнування культурних цінностей (вандалізм), систематичне пограбування.
534 р.	Візантійський полководець Велізарій розорює Державу вандалів.
375 р.	Гуни. Вторгнення у Північне Причорномор'я і знищення держави остготів. Підкорення германських і сарматських народів.
379 р.	Перший напад на Мезію.
20-ті р. V ст.	Імперія використовує гунів для боротьби з германцями (франками, бургундами).
436 р.	Аттила розбив Перше королівство бургундів і витиснув їх з Галлії до Женевського озера (сюжет «Пісні про Нібелунгів»).
441 р.	Аттила стає самодержцем Гунії і здійснює напади на Візантію і Захід.
451 р.	Гуни розбиті Аецієм на Каталаунських полях (Шампань).
452 р.	Аттила в Мілані. Гуни на чолі з Аттілою створили Велику Гунію, але ця держава виявилася нестабільною.
453 р.	Після смерті Атtilи на рівнині Тиси Велика Гунія розвалилася. Витиснення гунів у Північне Причорномор'я.
400 р.	Бургунди. В районі Рейну-Майну бургунди на чолі з Гундагаром засновують державу зі столицею у Вормсі (до 436 р.).

443 р.	Друге Бургундське королівство (443-534). Розширення держави від Женевського озера вздовж Сони і Рони.
534 р.	Франки зовоювали державу бургундів.
454 р.	Свеви. «Останній римлянин» Аецій убитий імператором Валентиніаном III.
455 р.	Валентиніан III убитий своїм воєначальником – свевом. Варварська армія при владі. Верхівка варварів одержала статус римських патриціїв.
476 р.	Одоакр скинув Ромула Августуса. Конунг Італії. Басилевс Зенон визнав Одоакра патрицієм, узаконивши його владу над італійцями.
Сер. V ст.	Остготи. Остготи після смерті Аттіли оселяються в Паннонії.
493 р.	Теодоріх Великий (493-526) скорив державу Одоакра. Теодоріх, вихований як злочинець при східноримському дворі, після призначення його воєводою і надання статусу патриція Італії (488) їде разом з готами до Італії. Три роки триває облога Равенни (Битва воронів), після чого Теодоріх вбиває Одоакра.
493-553 р.	Держава остготів в Італії – найсильніша в Європі. Теодоріх розмежує римлян і готів (заборона шлюбів), але римляни залишають в своїх руках цивільну владу і господарство. Політичною метою Теодоріха є спрямування проти Візантії германської системи союзів, яку він намагається посилити за допомогою династичних шлюбів. Провал цієї політики через франка Хлодвіга.
535-553 р.	Готська війна Юстиніана.
542-552 р.	Тотіла відвойовує Італію, перемагає Велізарія, але гине в битві під Тагіною. Перемога Візантії.

	2. Розділ Західної Римської імперії:
Кінець V ст.	1. Остготська держава (Італія, Сицилія, Норік, Паннонія, Іллірія)
	2. Вестготська держава (Іспанія, Овернь, Прованс)
	3. Вандальська держава (Мавретанія)
	4. Франкська держава (Галлія)
	5. Бургундська держава (Прованс)
VI ст.	Велике переселення народів тривало: баски на р. Гаронні (Гасконь); англійці й сакси в Британії; бритти в Галлії (Бретань); авари в Паннонії (Аварський каганат); слов'яни на Балканах, Ельбі, біля Альп.
	Східна Римська імперія не заспокоїлася, поки не знищила варварські держави. Візантія успішно діяла, поки на її шляху не з'явилися молоді германські й мусульманські племена. Край подальшому просуванню Візантії в Європу поклали лангобарди, що прийшли в Італію, й араби, що після завоювання Африки, почали завоювання Іспанії. Візантії залишилися екзархат Равенни (до 751 р.), Істрія, герцогство (дукат) Рим, дукат Неаполь, Сицилія.
568 р.	Лангобарди. 1 держава лангобардів, що прийшли зі Скандинавії, була заснована в Паннонії. Друга держава лангобардів (568-774) була заснована після завоювання Італії. Поряд з королівством (столиця – Павія) існують майже незалежні герцогства – Трієнт, Фріуль, Сполето, Тоскана, Беневент.
661-671 р.	Грімвальд I. Об'єднання з Беневентом. Розквіт держави лангобардів.
70-ті р. VIII ст.	Занепад Держави лангобардів. Завоювання її Карлом Великим.

	Наслідки: Італія розпадається на лангобардські (згодом франкські, потім імперські) і візантійські (згодом норманнські і частково папські) області.
711 р.	Знищення арабами Держави вестготів в Іспанії.

3. Франкське королівство.

З усіх варварських держав самим життєздатним та успішним виявилось Франкське королівство. Влада короля базувалася на спадковій харизмі («королівське щастя»), економічній силі землеволодіння і силі війська.

486-751 р.	<i>Династія Меровінгів.</i>
486-511 р.	Хлодвіг. Засновником Франкської держави став вождь салічних франків Хлодвіг. Він походив з роду Меровея, тому латинська назва першої франкської династії – Меровінги. Хлодвіг перемагає римського герцога Сіагрія й загарбує землю між Соммою і Луарою. Він створює перші писані закони варварів («Салічна правда»). Він не збирався кривдити стару римську знать і гнитити низи, які могли йому загрожувати повстаннями, але дрібні землевласники піддавалися великому оподатковуванню. На відміну від Теодоріха, він не опирався злиттю галлоримлян і франків, завдяки чому зміг закласти спільну державність. Франки, однак, не сприйняли нічого з римського способу життя. Не було в них і рабства: від первіснообщинного вони відразу перейшли до феодального ладу. Багато германських племен (сакси, тюрінги, аламани, бавари) платили франкам данину. При цьому за рівнем розвитку франки відставали від вестготів і бургундів.
507, 534, 536 р.	Завоювання Аквітанії, Бургундії, Прованса.
558-561 р.	Лотар 1. Формування трьох частин держави: Австразії (Шампань, Мааська і Мозельська землі) зі столицею Реймсом, Нейстрії (романський Захід між Шельдою і Луарою) зі столицею Парижем, Бургундії (райони Луари і Рони) зі столицею Орлеаном.

613-629 р.	Лотар 2. Землі отримують деяку самостійність під правлінням майордома, котрий стоїть на чолі королівської придворної адміністрації.
687-751 р.	Піднесення майордомів Австразії при «ледачих королях». У зовнішній політиці майордоми Австразії демонстрували схильність до дипломатії: вони втихомирили інших майордомів за допомогою арабів, а потім виступили проти арабів.
732 р.	Перемога Карла Мартелла (Молота) над арабами при Пуатьє. Величезну роль у битві зіграла кіннота. Ця перемога означала кінець арабській погрози Західній Європі.
751-987 р.	Династія Каролінгів. Піпін Короткий, син Карла Мартелла, став єдиновладним правителем Франкської держави. Він уклав союз з папою Римським, завдяки його підтримці проголосив себе королем. Мав титул «Покровитель римлян». Піпін віддавав папі податки, що збиралися на франкській землі із церковних володінь, крім того, допоміг папі оборонятися від лангобардів. Піпін змусив лангобардів повернути Стефану 2 Римську область і землі Равенни; так була заснована Папська держава (756).
768-814 р.	Карл Великий. Експансія франків. Був відомий розширенням границь Франкської держави. Він також провів військову реформу: від народного ополчення перейшов до армії, де служили феодала (за землю: чим більше величина наділа, отриманого від короля-сюзерена, тим більше число воїнів повинен привести із собою васал). Селяни ж збирали гроші й від групи виставляли одного воїна. Надалі створення феодалної армії вело до прагнення великих феодалів відокремитися.
774 р.	Приєднання Лангобардського королівства. Карл називав себе «Король франків і лангобардів».
778 р.	1 похід в Іспанію. Облога Сарагосси. Поразка від арабів у Ронсевальському межигір'ї (сюжет «Пісні про Роланда»).

801 р.	2 похід в Іспанію. Захоплення Барселони й заснування Іспанської марки. Надалі Карл створив ще кілька прикордонних марок (напівнезалежних герцогств).
772-802 р.	Війни з язичниками-саксами. У 782 р. стратив 4,5 тис. заручників (день Фердена-на-Аллері). Союз зі слов'янами-ободритами. Після перемоги почав масово виселяти саксів із Саксонії й заселяти її франками й ободритами.
788 р.	Приєднання Баварії й Карінтії. Скасування останнього племінного герцогства.
788-803 р.	Війни з аварами. Допомога карінтійських слов'ян (словенців).
Поч. IX ст.	Конфлікти зі слов'янами (лютичами, сорбами, чехами, хорватами).
800-812 р.	Конфлікт із Візантією. Проголошення себе у 800 р. імператором за римським зразком (титул «правитель Римської імперії») було прямим викликом візантійському імператорові, але все обійшлося дипломатичними діями. Протягом 12 років вони сперечалися, чи може Карл називатися імператором. Союз Карла з папою Львом 3 допоміг йому умовити Візантію визнати його як імператора. В обмін він віддав Візантії Венецію, Істрію і Далмацію.
814-840 р.	Людовік Благочестивий. Після смерті Карла його син Людовік Благочестивий коронується у Реймсі. У 817 р. він приймає «Устрій імперії» за яким імператорський титул буде переданий старшому синові Лотару, молодші сини одержать удільні держави (Піпін – Аквітанію, Людовік Німецький – Баварію). Але потім Людовік створює ще одну державу для сина своєї другої дружини Карла Лисого (Алеманію, 829). Після двох сутичок із синами, Людовіка усувають, але потім відновлюють на престолі через зрослу опозицію Лотару. У 840 р., після смерті імператора, починається війна між Лотаром і його братами Людовіком Німецьким і Карлом Лисим.

843 р.	<p>Розділ Франкської імперії за Верденським договором. Лотар I – імператор (Італія, прирейнські землі), Людовік Німецький (верхнерейнські й північноальпійські землі), Карл Лисий (західно-франкські землі).</p>
855 р.	<p>Розпад імперії Лотара. Людовік (Італія), Карл (Прованс), Лотар-молодший (Лотарингія).</p>

Контрольні питання.

1. У чому полягали причини Великого переселення народів?
2. Як відбувалось складання варварських держав в Європі?
3. Охарактеризуйте боротьбу варварських держав з Візантією та арабами в VI-VIII ст.
4. Які були особливості зовнішньої політики Франкської держави?
5. Яку роль відіграв Карл Великий у долі Європи?

ТЕМА 11

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В X – сер. XI ст.

Етапи / роки	Короткий зміст
Французьке королівство	
X ст.	<p>У Французькому королівстві жили нормандці, бритти, бургунди, величезна кількість різних племен зі своїми звичаями, мовою й культурою. У Франції утворилися великі території: Франконія, Шампань, Аквітанія, Гасконь, Тулуза, Готія, Каталонія, Бретань, Нормандія і Фландрія. Франції із зусиллями удавалося стримувати сепаратистські тенденції. Від неї відпадали провінції з нероманським населенням: Гасконь (баски), Гієнь (південні франки), Бретань (кельти-бритти), Нормандія (фламандці; лен (герцогство) датських вікінгів на чолі з Роллоном, 911), Бургундія (бургунди). У результаті боротьби з нормандцями Каролінги були ослаблені. Після повалення Карла 3 обирається «антикороль» – Одо, граф Паризький. Каролінги номінально тримаються при владі, але реальна влада перебуває в руках Робертів, потомків Одо. З 987 р. королем офіційно став Гуго Капет. З кінця 10 ст. столицею Франції став Париж. Під владою короля фактично залишився тільки Іль-де-Франс («Острів Франція»).</p>
Італія	
X – XI ст.	<p>В Італії не склалася єдина держава зі своєю династією. Першим папою, що став засновником світської влади пап в Італії, був Григорій 1 Великий (590-604). Взяв на себе політичні та управлінські функції володаря міста Рима. Він відійшов від візантійського культурного кола і звернувся до германців (вестготи, свеви, лангобарди, англосакси), які підкорились папській юрисдикції. Наступний крок зробив Стефан 2, за допомогою Піпіна заснувавши церковну державу. Папа навіть сфальсифікував грамоту, за якою ще Константин Великий передав папі Рим і всю західну частину імперії! За допомогою наступних фальсифікацій (псевдоісидорські декрети) у сер. 9 ст. проголошується земне верховенство пап.</p>

	<p>У сер. 12 ст. відокремлюється церковне право; у сер. 13 ст. завершується створення папської «універсальної церкви». Отже, це вершина могутності папства.</p> <p>Крім того, чужоземці вели безперервну боротьбу за італійські землі. На Півночі: в 6-8 ст. панували лангобарди, в 8 – 1 пол. 9 ст. – Каролінги, в 2 пол. 9 – 11 ст. – роздробленість. На Півдні: в 6 ст. на Сицилії й Сардинії, у Неаполі панувала Візантія; в 9 ст. на Сицилії створюють емірат араби. Окремі міста вели самостійну політику: Венеція – з Єгиптом, Сирією, Балканами; Генуя й Піза – із Західним Середземномор'ям. В 10 ст. – боротьба міст-республік (Мілан, Флоренція, Венеція, Генуя, Верона, Сієна) за незалежність. В сер. 11 ст. нормани захоплюють Калабрію, поєднують всю Південну Італію.</p>
--	---

Німеччина

<p>X ст.</p>	<p>У Німеччині існували окремі герцогства: північ – Саксонія, Тюрингія, центр – Франконія (Конрад 1 (911-918) – король, але не зміг свою владу поставити над герцогами), південь – Швабія, Баварія. У середині 10 ст. – початок експансії на землі полабських слов'ян.</p>
<p>919-1024 р.</p>	<p>Германські землі поєднує Саксонська династія. Генріх 1 приєднав Лотарингію, називав себе «король франків і саксів». Оттон 1 (936-973) уклав союз із церквою, розгромив угорців на р. Лехі (955), здійснив 3 походи на Італію (951, 961), женився на Адельгейді Бургундській і назвав себе «королем франків та лангобардів». Він вважав себе правонаступником Франкської імперії. Навпаки, Франція вважала, що вона зберігає верховенство не тільки над Лотарингією, а й над Німеччиною.</p>
<p>2.02. 962 р.</p>	<p>Оттон I Великий проголосив утворення нової Римської імперії.</p> <p>Приєднання Ломбардії. Захоплення Риму. Коронація Оттона і присяга папи імператорові. Імператори до коронації мали титул Rex Romanorum, а після коронації – Imperator Augustus. Оттон останні 10 років життя провів в Італії. При Конраді 2 імперію утворює тріада Німеччина-Італія-Бургундія.</p>

1056-
1122 р.

Боротьба пап з імператорами.

Папи, під впливом клоніційського руху, намагались реформувати всю церкву. У 1040 р. проголошується «Божественний мир»: перемир'я від вечора середи до ранку понеділка і на всі свята. Отже, воювати можна тільки 90 днів на рік. В 1059 р. на Латеранському соборі був прийнятий новий порядок обрання пап – тільки кардиналами без втручання імператора. В 1073 р. Гільдебранд став папою Григорієм 7 (1073-1085). Він розглядав папу як верховного і необмеженого керівника універсальної церкви, що має право усувати не лише єпископів, а й королів. Сакральний характер королівської влади не визнається. Починається боротьба за «правильний лад у світі» і за свободу церкви. Центральний момент – боротьба за інвеституру між папою і імператором. Інвеститура – право уведення у володіння землею (сюзерен – васалові). Боротьбу почав Григорій 7, домагаючись відмови імператора Генріха 4 від права не тільки передавати землі єпископам, але й затверджувати їх у духовному сані. Він змістив декількох німецьких єпископів, призначених Генріхом 4. В 1076 р. Генріх 4 у Вормсі оголосив про скинення Григорія 7, а папа у відповідь – про відлучення імператора, позбавлення його сану і звільнення від присяги його підданих. Проти імператора виступили південнонімецькі й саксонські феодали. В 1077 р. у Каноссі (Італія) відбулося побачення папи й імператора. Папа в буквальному значенні змусив Генріха 4 стати на коліна. Але незабаром боротьба відновилася. Генріх 4 захопив Рим, але папа укріпився у замку Ангела; його звільнили нормани під проводом Робера Гюїскара, але водночас вони зруйнували місто. Папа помер у Салерно. Тільки в 1122 р. був прийнятий Вормський конкордат, угода папи Калікста 2 і імператора Генріха 5. Він носить компромісний характер: в Італії й Бургундії (з 11 в. Бургундія перебуває в складі імперії) єпископів призначав папа, а в Німеччині імператор. Вчення про божественне походження короля залишилось непорушним. Ця тривала боротьба послабила обидві сторони.

Іспанія

	<p>Автохтони Іспанії – ібери й баски. В 5 ст. тут проходять вестготи й вандалі. Наприкінці 7 ст. араби завершують завоювання візантійських володінь у Північній Африці. Після перетинання Середземного моря напали на Піренейський півострів. Конкіста – це завоювання Іспанії мусульманами.</p>
709 р.	<p>Початок проникнення маврів (арабів, берберів). У цей період основна частина Іспанії перебувала в руках вестготів, королівство яких було швидко розбите (711-714). Перехід арабів через Піреней був зупинений Карлом Мартеллом.</p>
714-755 р.	<p>Ал-Андалус. Перша мусульманська держава в Європі. Столиця – Севілья. Формально Ал-Андалус перебував у складі Дамаського халіфату на чолі з династією Омейядів. Коли Аббасиди скинули Омейядів у Дамаскі, ті затвердилися в Андалусі й заснували Кордовський емірат (755-1031), а пізніше оголосили про свою незалежність.</p>
929 – 977 р.	<p>Перша незалежна мусульманська держава в Іспанії – Кордовський халіфат. Засновник халіфата – Абд ар Рахман 3. Кордовський халіфат за 20 років здійснив 50 експедицій проти християнських держав. Розквіт культури в мусульманській Іспанії. Коли аль Мансур відновив арабське панування над Іспанією, Андалузія розпалась на удільні держави – тайфи (1031-1086).</p>
50-ті р. VIII ст.	<p>Початок Реконкісти. Араби не змогли скорити басків, як раніше їх не скорили ні римляни, ні готи. Баски прийняли розбитих вестготів і проголосили королівство <i>Астурія</i> (718) із центром у Леоні; воно стало центром опору християн. Реконкіста починається із захоплення Астурією Галісії в 50-х р. 8 ст. В 11 ст. Астурія була завойована Кастилією. Іншими вогнищами опору мусульманам в 9-10 ст. були Іспанська марка (8 ст.) / Барселонське графство (10 ст.) / Каталонія (11 в.), королівство Наварра, графство <i>Арагон</i> (Арагон і Наварра об'єдналися в 10 ст., Арагон і Каталонія – в 12 ст.).</p>

XI ст.	<p>Сепаратистські тенденції в мусульманському світі. Боротьба арабів і берберів. Починають повставати арабізовані християни (мосараби). У 1086 р. проти Кастилії до Андалузії закликають берберських Альморавідів, а в 1150 р. їм на зміну приходять Альмохади.</p>
--------	---

Англія

	<p>9 тис. років тому Британія була частиною європейського материка, потім відокремилася по лінії скель Дувра. Учені сперечаються, хто були автохтони Англії. До 6 ст. до н.е. острова населяли ібери, родичі етрусків. Близько 1800 р. до н.е. був побудований Стоунхендж. В 6 ст. до н.е. з континенту приходять кельти (гоїдели), займаючи Британію й Ірландію. Найбільш розвиненим районом став Кент. Іберам залишилася тільки територія сучасної Шотландії.</p>
I ст. до н.е.	<p>Виникає Римська Британія. Юлій Цезар робить 2 походи – в 55 і 54 рр. до н.е. Але реальне завоювання починається в 43 р. В 61 р. відбувається саме потужне повстання місцевих племен проти Риму – Боудікка руйнує Лондініум. Римляни перейменовують місцеві племена кельтів (меати, бріганти, ордовіки, сілури, іцени) у бриттів. Остання хвиля кельтів з материка – белги. Столиця белгів – Колчестер.</p>
78 р. н.е.	<p>Британія стає римською провінцією (45-а провінція). Залишалася не завойованою римлянами Каледонія (сучасна Шотландія), населена каледонами/пиктами (лат. – розмальовані).</p>
II-IV ст.	<p>Розквіт Римської Британії. Це період найвищої культури побуту на Островах аж до 20 ст. Римляни побудували всі прикмети античної цивілізації (мости, акведуки, лазні, опалювальні будинки з гарячою водою у водопроводі, дороги, кастелі періоду Адріана). На півдні починається будівництво замських вілл. В 4 ст. Римська Британія з півночі атакується варварами (пиктами, скоттами, саксами). На початку 5 ст. римські легіони виводяться із Британії для захисту Риму від варварів.</p>

IV-V ст.	Хрещення Островів. На рубежі 4-5 ст. були хрещені пікти, у сер. 5 ст. – Ірландія хрещена св. Патріком, потім в 598 р. – Англія.
Сер. V ст.	Експансія германців. В 443 р. за запрошенням бритта Вортінгерна для боротьби з піктами прибувають германські племена ютів, англів і саксів. Германцям Британія сподобалася; вони захоплюють весь схід. В 505 р. експансія призупинилася; починається історичний відрізок, до того відноситься легенда про короля Артура. В 2 пол. 6 ст. відновлюється експансія германців на захід і північ (до Единбургу). Бритти залишилися тільки в Уельсі, Корнуоллі, на території сучасної Шотландії. Частина бриттів тікає на континент в Арморіку (Бретань). Германці принесли свої закони, традиційний для них поділ територій на графства, шерифства, поділ на вільних селян і знать (керли й ерли).
VI ст.	Утворення 7 королівств. Кент (юти), Суссекс (сакси), Ессекс (сакси), Уессекс (сакси), Східна Англія (англи), Мерсія (англи), Нортумбрія (англи).
VII ст.	Нортумбрія досягає розквіту при королі Едвіні. Беда Достоповажний, історіограф англосаксів, пише про боротьбу Нортумбрії й Мерсії.
VIII ст.	Верховенство Мерсії поширюється на Корнуолл, Уельс.
789 р.	Перший напад вікінгів-данів. В 9 ст. норвежець Олаф заснував Дублін.
827 р.	Егберт, король Уессекса, поєднує 7 королівств. «Англія». Правління західносаксонської династії.
838 р.	Падіння Корнуолла, останнього притулку бриттів.
844 р.	Пікти призвали проти германців скоттів з Ірландії. Утворення Шкоції (Шотландії) і єдиної кельтської нації.
866 р.	Дани на чолі з Іваром почали захоплення Англії з Лондона. Будівництво міст: Ноттінгем, Лінкольн, Дербі, Лейстер. Денло – область датського права («Країна 5 замків»).

871-899 р.	<p>Альфред Великий, король Уессекса. Переміг данів, відвоював Лондон (885), домігся поділу території по лінії Лондон-Честер, провів реформи. Поширював християнство серед данів. Його син Едуард 1 Старший остаточно скорив данів. Син Едуарда Етельстан називав себе королем всієї Британії. Етельстан установлює дипломатичні відносини з Німеччиною і Францією.</p>
959-975 р.	<p>Едгар – перший король Англії. Помазаний архієпископом Кентерберійським за ритуалом, розробленим за західнофранкським зразком.</p>
1016-1035 р.	<p>Кнут – король Данії й Англії. Датчани завоювали всю Англію у 1013 р., після чого Кнута Великого обрано королем. Його дружина – Емма, удова англосаксонського короля Етельреда і сестра Роберта Нормандського. Після смерті Кнута правлять його сини. В 1042-1066 рр. трон посідає син Етельреда Едуард Сповідник, який формує центральну гілку управління з норманів. Це викликає обурення саксів і після смерті Едуарда королем обирають Гаральда, сина голови англосаксонської партії Годвіна Ессекського. Він перемагає норвежців під Стемфордбріджем.</p>
14.10.1066 р.	<p>Битва під Гастінгсом. Вільгельм Завойовник. Герцог Вільгельм Нормандський – незаконнонароджений син Роберта Нормандського, претендент на спадщину Кнута. Останній англосаксонський король Гаральд був убитий у битві під Гастінгсом. Вільгельм коронувався на короля у Вестмінстері у 1066 р. і здобув всю Англію до 1071 р. Початок періоду нормандського правління ознаменувалося жорстоким терором, позбавленням англосаксонської знаті своїх володінь, створенням системи укріплених замків, насадженням французької мови й культури. Створення Книги Страшного суду – 1 опис майна всіх васалів короля.</p>

Скандинавські країни

900 р.	<p>Гаральд Гарноволосий утворює королівство <i>Норвегія</i>. На поч. 11 ст. приймають християнство. В 13 ст. приєднують Гренландію та Ісландію.</p>
--------	---

935 р.	Горм Старий приєднує до Данії Шлезвіг. У 10 ст. християнізуються. Кнут Великий (1016-1035) об'єднує Данію, Норвегію і Англію. Його наступники здійснюють походи проти венедів, здобувають Померанію, Естонію, Курляндію, Гольштейн з Любеком і Гамбургом. Але втрачають останні на поч. 13 ст.
995 р.	Хрещення Швеції при Олафі Шетконунгі. У 13 ст. здобувають Південну Фінляндію.

Слов'янські країни

IX ст.	Держава Пшемисловичів зі столицею Прага. У 10 ст. Богемія входить в Імперію, зберігаючи власну династію. У 12 ст. королівська влада стає спадковою. Пшемисл Оттокар 2 (1253-1278) підтримує Німецький орден, підкоряє Австрію, Штірію, частину Словаччини, Каринтії, Крайни. У 1273 р. при обранні короля поступається Рудольфу Габсбургу. У 1278 р. Богемія і Моравія відходить у імперську власність.
830 р.	Моймір заснував Великоморавську державу за підтримки Візантії. Завоювання Судет, Словаччини, Богемії, Західної Угорщини, Сілезії. Угорці розгромлюють Моравію (960).
960 р.	Королівство Польща під владою Пястів. Мешко 1 (960-992) – християнин. Болеслав 1 Хоробрий (992-1025) спочатку визнає імператорську владу Оттона 3, а потім починає боротись з Імперією та Богемією. Здобуття Кракова, що став коронаційною столицею. Запровадження сеньйорату заважає складенню єдиної польської держави. Тільки у 1320 р. Владиславу Локетеку вдається об'єднати землі, але без Сілезії, яка відійшла Богемії.
896 р.	Мадярські племена під проводом Арпада займають долину Тиси і середнього Дунаю. Походи проти Франції, Італії, Лотарингії, Бургундії, Іспанії, Візантії. Штефан / Іштван 1 Святий (997-1038) засновує християнську королівську владу. Об'єднання Угорщини з Хорватією у 11 ст. Приєднання Далмації, Боснії після конфліктів з Візантією. Крах Угорщини під час монгольського вторгнення (1241).

Ісламські країни

	Трьома підґрунтями віри є писемно зафіксований за Османа Коран (Боже слово, 114 сур), сунна (переказ звічаїв і висловів пророка) та іджма (згода віруючих).
570-632 р.	Магомет.
15.06.622 р.	Хіджра (відхід Магомета з Мекки у Ясріб-Медіну). Початок ісламського літочислення. До моменту смерті в 632 р. Мухаммед володів третиною Аравії.
632-634 р.	Абу Бекр. Обраний халіф (спадкоємець) Магомета. Підкоряє відокремлені арабські племена, просувається до Сирії та Персії.
634-644 р.	Омар. Перетворює національну арабську державу на теократичну світову імперію. Омар здобуває Сирію і Палестину (Дамаск – 635, Єрусалим – 638), Персію, Єгипет. Титул «володар правовірних». Створює мілітаризовану адміністрацію: командувач арабським окупаційним військом водночас стає цивільним намісником халіфа, релігійним головою і світським суддею.
644-656 р.	Осман. Омейяд Осман продовжує загарбницьку політику халіфів. Намісник Дамаска Муавія бореться проти Візантії і створює флот.
656-661 р.	Алі. Двоюридний брат і зять пророка. Після боротьби проти вдови Магомета Айші, Алі переносить столицю з Медіни до Куфи. Відбувається розкол на суннітів і шиїтів (запечення сунни). Алі стає, на думку шиїтів, правомірним спадкоємцем пророка. Муавія, намісник Сирії, бажає помститись за смерть Османа від прибічників Алі. Частина прибічників покидає Алі (хариджити) і того вбивають.
661-680 р.	Муавія. Династія Омейядів. Столиця – Дамаск. Здобуття Кабула, Бухари, Самарканда.
10.10.680 р.	Страсний день шиїтів: Язід 1 переміг Хусейна, сина Алі, під Кербелою (місце паломництва шиїтів).

685-705 р.	Абд аль Малік. Придушення шийтських і хариджитських повстань; відновлення єдності держави.
705-715 р.	Валід I. Здобуття Трансоксанії, частини Індії (Сінд), Іспанії. В результаті боротьби з Аббасидами гинуть всі Омейяди крім Абд ар Рахмана, який засновує Кордовський емірат (756).
754-775 р.	Аль Мансур (Переможець). Династія Аббасидів. Створює основу нової держави за допомогою перського допоміжного війська. З 762 р. – столиця Багдад. Домінування персів: перський придворний церемоніал, візирі, адміністрація за перським зразком. Розквіт халіфату. Панування в Середземномор'ї (до 11 ст. включно).
786-809 р.	Харун аль Рашид. Перемоги над Візантією, але політичний занепад. Відділення удільних держав на чолі з емірами та шийтські повстання призводять до позбавлення халіфа політичної влади; він залишається духовним главою всіх правовірних. Правління державою з 936 р. в руках Амір аль Умара (старшого еміра).
932-1055 р.	Буйїди в Північній Месопотамії. Рост перської держави. Становлення політичної само-свідомості іранців.
1256-1258 р.	Вторгнення монголів до Персії. Розорення Багдада.
969-1171 р.	Фатіміди в Єгипті. Нащадки дочки пророка Фатіми та її чоловіка Алі, здобувають Єгипет. Антихаліфи.
1171-1250	Айюбіди в Єгипті. Приходять на зміну Фатімідам. Засновник династії курд Салад-Дін перемагає короля Єрусалима під Хаттіною (1187). Впливовою стає тюркська мамелюцька гвардія, що дає відсіч монголам (1260).

962-1186 р.	<p>Газневіди з Західного Туркестану. Утворюють 1 тюркську династію. Султан Махмуд Великий (999-1030) здійснив 17 грабіжницьких походів на Індію (перевага кавалерії над піхотою та слонами). До 1186 р. Газневіди осідають у Пенджабі (Лакхорі), коли їхню державу руйнує султан Мухаммед Гурі (1162-1206).</p>
-------------	---

Китай

IV – XII ст.	<p>Поділ на Північний та Південний Китай. На Півночі – чужинці створюють 16 держав. На Півдні шість династій продовжують китайську традицію. При династії Суй впроваджується система літературних іспитів для чиновництва (606), яка діяла до XX ст. За династії Тан (618-907) Китай досягає вершини у своїй історії: 88 азіатських народів визнають китайську зверхність; розквіт торгівлі та культури. Імперія розпадається під ударами арабів, Туфанської (Тибетської) держави та через повстання племен. Імперію відновлює північна династія Сун (960-1127), але вона завойовується чжурчженями, що створюють свою державу Цзінь на Півночі. На Півдні династія Сун править до монгольського вторгнення (1127-1279). В цей час складається єдина китайська культура та новокитайська мова.</p>
--------------	--

Японія

II ст. до н.е. – XIII ст. н.е.	<p>Японія заселена двома хвилями переселенців з Кореї та з півдня, виникають клани, котрі відтісняють корінних жителів (айнів) на північ. Міфічним засновником держави і першим мікадо вважається Ямато. Насправді близько 120 р. до н.е. Дзімму Тенно засновує державу Ямато. В сер. 4 ст. н.е. Японія панує над Кореєю. У сер. 7 ст. зміцнюється імператорська влада. Утворюється чиновницька (куге) і військова (буке) знать. У 1185 р. мікадо призначає Мінамото Йорітомо спадкоємним сьогуном; невдовзі утворюється сьогунат Камакура. У 70 рр. 13 ст. самурайські війська відбивають напади монголів.</p>
--------------------------------	---

Контрольні питання.

1. Назвіть нові фактори в міжнародних відносинах раннього середньовіччя.
2. Що таке Іль-де-Франс?
3. У чому полягали особливості розвитку Італії в IX-XI ст.?
4. Якою була історія Ранньої Англії? Які ви знаєте особливості складання держав в VI ст. до н.е. – XIII ст. н.е.?
5. Що таке нова Римська імперія?
6. Опишіть хід та підсумки боротьби пап з імператорами.
7. Охарактеризуйте арабське завоювання Іспанії. Що таке Реконкіста?
8. Яким був розвиток скандинавських, слов'янських та ісламських країн середньовіччя?
9. У чому ви бачите специфіку розвитку середньовічного Китаю та Японії?

ТЕМА 12
ВІЗАНТІЯ в IV – XI ст.:
СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗКВІТ. ХРЕСТОВІ ПОХОДИ Й
ЗАНЕПАД ВІЗАНТІЇ в XI – XV ст.

Етапи / роки	Короткий зміст
395 р.	<p>Східна Римська імперія (Балкани, Мала Азія, Сирія, Єгипет, частина Вірменії, Месопотамії, Кіпр, Крит, Родос).</p> <p>Самоназва жителів Східної Римської імперії – ромеї. Пануюча нація й мова – грецька. Наприкінці 4 – у 5 ст. існувала «готська проблема»: готи займали важливі пости в самому Константинополі й розселилися по Мезії, Фракії, Македонії, Італії. Церква на чолі з патріархом Іоанном Златоустом виступила проти готів-аріан. У результаті народного повстання більша частина їх у столиці була перебита. Візантія висловлювала претензії на світове панування як єдина законна спадкоємиця Римської імперії. Варварські королівства до Карла Великого номінально визнавали владу басилевса. Так Хлодвіг одержав грамоту від імператора, де він визнавався консулом Імперії на франкських землях. До кінця 5 ст. західна частина Імперії була поза сферою впливу Візантії. Тим більше значення для Візантії мали східні провінції – Сирія, Палестина, Єгипет. Імператори змушені були лавірувати між православною Палестиною й монофізитськими Єгиптом і Сирією. Визначним фактором влади була церква, від якої з 479 р. імператор оримував корону.</p>
527-565 р.	<p>Юстиніан I.</p> <p>При Юстиніані Східна Римська імперія досягла свого першого розквіту. Його головна мета – відновлення єдиної імперії в границях 1-2 ст. – була нереалістичною. Однак, Юстиніан, іллірієць із Македонії, досяг блискучого успіху, перетворивши Середземне море в «візантійське озеро». У цілому при ньому площа держави збільшилася вдвічі. Вів активну політику на Заході; головним ворогом уважав германські племена. Насправді війни на заході були не потрібні й послабили державу, виснаживши її скарбницю.</p>

	Юстиніан хотів примирити східну й західну церкви, тому підтримав папу й стверджував, що патріарх Константинопольський посідає друге місце в ієрархії після папи. Юстиніан переслідував іудеїв, язичників, еретиків. Феодора, дружина Юстиніана, навпроти, підтримувала монофізитів, тому встановити єдину церкву в імперії йому не вдалося. Феодора також виступала як голова дипломатичного відомства. Кращим полководцем цього періоду був Велізарій.
535 р.	1. Завоювання земель Вандальського королівства. Африканська експедиція (533-548) Велізарія була успішною, але якщо захопити ці землі було легко, то утримати їх – майже неможливо.
535-554 р.	2. Війни з остготами в Італії.
546 р.	Тотіла (541-552) завоював Рим, частину Італії, Сицилію, Сардинію, Корсику. Остготська експедиція Візантії (535-554) здійснювалася двома арміями через Далмацію й Сицилію. Рим перетворився на руїни, переходячи з рук у руки, але залишився резиденцією папи.
552 р.	Поразка Тотіли.
555 р.	Повернення Італії, Далмації, Сицилії до Візантії.
554 р.	3. Війни з вестготами в Іспанії. Фактично в Іспанії Візантії належала тільки південно-східна частина з містами Малагою й Кордовою.
40-50-ті р. VI ст.	4. Війни з Іраном. Хосров I нападає на Сирію. Війна для Візантії носила оборонний характер, часто сплачували контрибуції Персії. Компромісний мир (562): Лазіка (Західна Грузія) – Візантії, Сванетія – Персії.
558-559 р.	5. Війни з германцями й кутургурами (гунами) у Фракії, Греції. Хоча варвари були розбиті, вони завдали величезної шкоди економіці імперії. Юстиніан був змушений будувати форти й довгі стіни в Криму (для захисту готських Херсонеса, Боспору й Дори), на Дунаї, Євфраті, у Вірменії.

<p>VI-VII ст.</p>	<p>6. Погроза варварів з Півночі (слов'яни, авари, тюрки-протоболгари). Слов'яни доходили до Геллеспонта й Егеїди, частково їх відкидали, частина осідала у Фракії, Македонії, Греції, Далмації. Склавіни дійшли навіть до Сирії й Малої Азії. Спадкоємці Юстиніана – Юстин 2, Тіверій 2, Маврикій, Фока – вели зі змінним успіхом війни з персами, слов'янами й аварами. Маврикій для зміцнення імперії засновує екзархати (намісництва): Равенна, Карфаген. Він завойовує Вірменію (591).</p>
<p>610-717 р.</p>	<p>Іраклійська династія.</p>
<p>610-641 р.</p>	<p>Іраклій. Іраклій, імовірно вірменського походження, був зразковим правителем. Писав, що «влада повинна блищати не стільки в страху, скільки в любові». Завершив військово-адміністративну реформу: фемі – округи під керівництвом стратега, якому належить і військова, і цивільна влада. Військо становлять ополчення фем і розташовані в Константинополі гвардійські полки; флот – ескадри фем та імператорський флот столиці.</p>
<p>611-619 р.</p>	<p>Перси в Сирії, Палестині, Єгипті, Малій Азії. Грабіж Єрусалима, загибель 60 тис. християн. Посилення арабів у Палестині.</p>
<p>617 р.</p>	<p>Набіг аварів на Константинополь. Іраклій відкупився, щоб почати війну з персами.</p>
<p>622-628 р.</p>	<p>Три перських походи. Союз із хазарами й кавказькими народами. Перемоги Іраклія порівнювали з перемогами Александра Македонського. Хосров у результаті змови був скинутий, а його спадкоємець Кавад уклав мир і повернув всі землі. Держава Сасанідів втратила своє значення великої держави й незабаром була захоплена арабами.</p>
<p>629 р.</p>	<p>Іраклій проголосив себе базилевсом. До цього перекладаючи латинське слово «імператор», використовували грецьке «автократор».</p>

<p>Поч. 80-х р. VII ст.</p>	<p>Перша варварська держава на території Візантії – 1 Болгарське царство. Болгари на чолі з ханом Аспарухом почали нападати на візантійські території (Добруджу).</p>
<p>634- 642 р.</p>	<p>Араби в Йорданії, Сирії, Палестині, Єгипті, Верхній Месопотамії, Персії, Північній Африці. Візантія спочатку розглядала іслам як християнську секту, рід арианства, і боролася з мусульманами як із еретиками. Східні провінції Візантії страждали від її тиранії й хотіли відокремитися. Вони розглядали арабів як родичів по крові й не боялися іслама, тому що на ранньому етапі він відрізнявся релігійною терпимістю й відсутністю фанатизму. Християни одержали ряд привілеїв, вони не переходили в іслам, але переймали арабську мову й культуру. Тільки бербери (сучасний Магриб) здійснили дикий опір арабам і були за це жорстоко покарані: тисячі звернені в рабство, християнство було знищено. Дійшовши до Середземного моря, араби зупинилися через відсутність флоту. Греко-сирійці за наказом Моавії, намісника Сирії, будують їм флот і в 50-х рр. араби починають морські походи – беруть Кіпр, Родос, доходять до Сицилії.</p>
<p>Кінець VII ст.</p>	<p>Скорочення земель до 1/3 імперії Юстиніана. Візантія втратила положення світової держави й міжнародний престиж. Вона стала державою з переважно грецьким населенням. Але й території, що залишилися, жили у вічній обороні. Починається масова міграція населення з окраїн у центр. В 70-ті р. 7 ст. Константинополь регулярно осаджувався арабами, але всі спроби його взяти були відбиті. У цей період візантійці винайшли вибухівку («грецький вогонь»). На початку 8 ст. араби захопили Карфаген і переправилися з Африки в Іспанію. Тож вектор їхньої активності змінився (на користь Візантії).</p>
<p>717- 802 р.</p>	<p>Ісаврійська / Сирійська династія.</p>
<p>717- 741 р.</p>	<p>Лев III. В 717-718 р. араби востаннє спробували взяти Константинополь, Лев з їх відбив, і в Європі його славили як рятівника західної цивілізації. У середині 8 ст. Візантія потіснила арабів у Малій Азії, але наприкінці 8 ст. аль-Махді й Харун аль-Рашид знову примусили Візантію платити данину.</p>

<p>797-802 р.</p>	<p>Ірина, афінянка, дружина Лева 4, мати Костянтина 6, застрілила сина й назвала себе базилевсом – єдиний випадок правління у Візантії жінки. За середньовічними правилами вона не мала права на престол; цим скористався Карл Великий, чия дочка була дружиною Костянтина 6. В 800 р. Карл, уважаючи себе спадкоємцем Костянтина 6, привласнив титул імператора, за його уявленням вільний. Щоб усталити своє положення Карл запропонував Ірині шлюб і з'єднання провінцій, і тільки змова візантійської знаті і усунення Ірини цьому перешкодили. В 812 р., коли Візантія визнала за Карлом титул імператора, це не означало створення нової імперії: формально імперія вважалася єдиною, але із двома імператорами – на Заході й Сході (як це вже було в 5 ст.).</p>
<p>820-867 р.</p>	<p>Фрігійська (арморійська) династія. Це перша негрецька династія у Візантії. Її засновник – Никифор 1 (802-811) був арабом з Малої Азії. Загинув у битві з болгарами; хан Крум із черепа Никифора зробив собі чашу. Тільки смерть Крума в 813 р. позбавила Візантію від смертельної небезпеки. При спадкоємцях, але не родичах Никифора, Михайлі 2 і Михайлі 3, Візантію потрясли слов'янські й арабські повстання в Малій Азії. Був загублений Крит (араб. – Кандія), Сицилія, ряд міст Південної Італії.</p>
<p>50-ті р. IX ст.</p>	<p>Місіонерство серед слов'янських народів: Кирил і Мефодій вирушають до Моравії. Болгарський цар Борис прийняв християнство з Візантії, але болгарська церква не одержала незалежності й цар перейшов на сторону Рима. Грецьке духовництво було вигнано, але оскільки церква ще була єдина, це не означало коливань між православ'ям і католицтвом.</p>
<p>843-867 р.</p>	<p>Початок розколу церков. Першою причиною віддалення Сходу від Заходу була епоха іконоборства у Візантії 1 пол. 9 ст., засуджена папою як ересь (вплив іудаїзму та ісламу). Другою причиною – справа Фотія й Ігнатія, двох претендентів на патріарший престол. Фотія підтримав Михайло 3, Ігнатія – папа. В 867 р. константинопольський собор оголосив папі анафему, папа відповів тим же.</p>
<p>867-1056 р.</p>	<p>Македонська династія.</p>

<p>867-886 р.</p>	<p>Василій I. Василій, ослів'янений вірмен з Македонії, звернув на себе увагу імператора незвичайним ростом, силою й умінням об'їжджати коней. Він був усиновлений Михайлом 3 і коронований, так що вони правили разом до 867 р., коли Василій убив благодійника й заснував Македонську династію, найвідомішу й найуспішнішу в історії Візантії. Апогей імператорської всемогутності.</p>
<p>IX – X ст.</p>	<p>Відбиття арабської загрози. В 70-х р. 9 ст. араби зайняли Мальту й Сиракузи. Тож на Сицилії у Візантії залишився 1 пункт – Тавроменій (Таорміна), захоплений арабами в 902 р. При спадкоємцях – Костянтині 7 Багрянородному, Никифорі 2 Фоці, Іоані Цимісхії, Василієві 2 Болгаробойці, Костянтині 9 Мономахі, імператриці Феодорі – араби у Фессалоніках (Солунь, 904), на Сицилії, Кіпрі, Криті. Але розпад Багдадського халіфату дозволив Візантії в 40-60 р. 10 ст. відвоювати частину Месопотамії, Малої Азії, Кілікії, Сирії, Кіпр і Крит. Емір Алеппо став васалом імперії.</p>
<p>80-ті р. IX ст. – 20-ті р. X ст.</p>	<p>Боротьба з 1 Болгарським царством. Візантія, зайнята на Сході, призвала проти Болгарії диких мадярів. Це їхня перша поява на європейській арені. Цар Симеон (893-927) розбив їх, повернувши на північ, на середнедунайську рівнину, де вони й осіли. Симеон дійшов до Константинополя, змусивши підписати вигідний мир, і одержав данину. Потім він захопив Фракію й Македонію й став називати себе «цар болгар і греків». Болгарське царство простягнулося від Чорного до Адріатичного моря, і від Дунаю до Македонії. Боротьба із Сербським царством змусила Симеона знову укласти мир з Візантією, що протримався 40 років.</p>
<p>IX – X ст.</p>	<p>Боротьба з Руссю. Перша облога Константинополя русами (860). Олег біля Константинополя (907). Торговельний договір (911). Невдалий похід Ігоря (941). Другий похід Ігоря й договір (944). Ольга в Константинополі (957). Походи Святослава у Фракію проти болгар (969, 970). Захопившись, Святослав майже дійшов до Константинополя. Імператор Іоан Цимісхій виступив уже в захист болгар, розбив Святослава й захопив східну Болгарію, перетворивши її на провінцію (971).</p>

988 р.	Шлюб Володимира з Анною, сестрою Василя II. Мир з Руссю.
976-1025 р.	Василь II «Болгаробойця». Прославився нечуваною жорстокістю в боротьбі з болгарами. Цар Самуїл, побачивши 14 тис. полонених, осліплених за наказом Василя 2, помер.
1018 р.	Повне завоювання 1 Болгарського царства.
30-ті р. XI ст.	Перехід до оборони. Погроза з боку турків-сельджуків зі Сходу й печенігів з Півночі.
X – XI ст.	Відносини із Західною Європою. У Південній Італії візантійськими володіннями залишалися Калабрія й Лангобардія. Германський імператор Оттон 1, коронувавшись у Римі в 962 р., зробив спробу захопити Південну Італію. Никифор Фока вів з ним боротьбу, але Іоан Цимісхій уклав союз і видав принцесу Феофано за сина Оттона, майбутнього імператора Оттона 2. Син Феофано Оттон 3 був уже більше візантійцем, чим германцем, він мріяв про відновлення єдиної імперії, але вмер у 22 роки (1002 р.).
1054 р.	Велика схизма. Легати папи Лева 9 прибули в Константинополь, вимагаючи відновити законні права папи в Південній Італії. Кардинал Гумберт улітку 1054 р. поклав на вівтар Святої Софії грамоту про відлучення, у відповідь патріарх Михайло Керуларій також оголосив папі анафему. Патріархи Антіохійський, Єрусалимський і Александрійський підтримали Константинополь. Обопільна анафема привела до офіційного розриву Східної й Західної церков. Головною причиною була претензія обох церков на універсальність (всеохоплюваність). Для Візантії це було політичною поразкою, тому що вона потребувала допомоги Заходу проти ісламського світу.
	Незважаючи на підйом при Македонській династії, Візантія не змогла перебороти складності керування. Величезний чиновницький апарат утруднював прийняття рішень; процвітала корупція; існував табель про ранги, 60 різних відомств. Відставала військова справа, мало було кінноти і найманців. Більшу роль грала дипломатія, розвідка й контррозвідка.

1056-1081 р.	<p>Неясний час. Імператриця Феодора була останньою з Македонської династії. З 1059 до 1078 р. правила династія Дуків. На Півночі печеніги спустошують Македонію й Фракію, доходять до Константинополя, стаючи одною з головних погроз імперії. На Сході починаються напади з боку турків-сельджуків, вони спустошують Сирію й Кілікію. В 1071 р. імператор Роман 4 Діоген був захоплений у полон у битві біля Манцикерти (Вірменія) і уклав мир із султаном Альп Арсланом. Турки ще не осіли й продовжували бродити по Малій Азії. Перший султанат – Румійський (Іконійський, 1095) – затверджує владу від Чорного до Середземного моря. На Заході починається вторгнення нормандців. Роберт Гюїскар ставив завдання завоювати Південну Італію. В 1071 р. він взяв візантійську фортецю Барі, проголосив себе герцогом Апулії. Наступним його завданням стало завоювання мусульманської Сицилії.</p>
1081-1118 р.	<p>Алексій I Комнін. Висадка нормандців на Адріатичному узбережжі. Руйнування Епіра, Македонії, Фессалії. Боротьба Комнінів з печенігами у Фракії, половцями, турками-сельджуками. Зіткнення з Венецією.</p>

ХРЕСТОВІ ПОХОДИ

	<p>Причини: турки-сельджуки захопили у фатімідських халіфів Єгипта Сирію і Єрусалим. Папа Григорій 7 вже в 70-х рр. планував хрестовий похід. Поряд зі звільненням Гробу Господнього його метою був союз грецької і римської церков. Крім того рицарі воюють водночас проти ісламу та венеців. Привід: звертання імператора Алексія I Комніна за допомогою до Урбана II після утворення декількох сельджукських держав.</p>
1095 р.	Клермонський собор.
1096 р.	<p>Гаслом стає «Єрусалим», символом – білий хрест. Похід бідноти на чолі з Петром Пустельником з Амьєна й Готшалком з Рейнської області. Грабуючи землі угорців, болгар, греків вони дійшли до Константинополя, де Алексій I переправив їх через Босфор у Малу Азію. У жовтні були розбиті турками.</p>

	I Хрестовий похід.
1096-1099 р.	Похід лицарів, що рухалися різними шляхами, очолили Готфрід Бульйонський з Лотарингії, Боемунд Тарентський з Південної Італії, Раймонд Тулузький з Південної Франції, Роберт Нормандський, граф Етьєн із Блуа, Балдуїн Фландрський, Роберт 2 Фландрський. У Константинополі Алексій 1 домігся від них васальної присяги, зобов'язання повернути йому землі, завойовані турками, і потім переправив їх у Малу Азію. Після вдалої облоги Нікеї і перемоги над Іконійським султанатом упала після 7-місячної облоги Антіохія. Здобуття Св. Списа. Створення сильно феодалізованих ленних християнських держав. Перші великі переслідування євреїв, яких звинувачували у зажерливості і ритуальних вбивствах християн.
1098 р.	Балдуїн Фландрський в Едессі (Північна Месопотамія). Перша держава хрестоносців – графство Едесса. Друга – князівство Антіохія Боемунда Тарентського.
15.07.1099 р.	Штурм Єрусалима Після 5 тижнів облоги місто було захоплене, убито 10 тис. мусульман. Третя держава хрестоносців – Королівство Єрусалим. Проіснувало з 1099 до 1187 р. Перший правитель – Готфрід Бульйонський. Четверта держава – графство Тріполі. Загрози – Єгипет Фатімідів, турки-сельджуки, боротьба з візантійцями і іншими християнськими державами, внутрішня боротьба. Створення духовно-лицарських орденів на чолі з великими магістрами, що підкорялися тільки папі: госпітальєри / іоанніти (1113-1798), тамплієри / храмовники (1120-1312), Тевтонський / Німецький орден (1190 – до цього часу).
	II Хрестовий похід.
1144 р.	Турки захопили Едессу.

1147-1149 р.	Невдалий похід франко-німецьких лицарів на чолі з Людовиком VII Французьким і Конрадом III Штауфеном. Причина: союз Людовіка з Роджером Сицилійським визиває контрсоюз Конрада з Мануїлом Комніном.
	III Хрестовий похід.
1187 р.	Саладін здобуває Єрусалим.
1189-1192 р.	Похід на чолі із Фрідріхом I Барбаросою, Філіппом II Августом, Річардом I Левове Серце. Фрідріх здобуває блискучу перемогу під Іконієм, однак тоне в Калікаднусі. Річард та Філіпп здобувають Аккон та дозвіл на паломництво прочан в Єрусалим. Річард на Сицилії й Кіпрі. Створення Кіпрського королівства й передача його як лен Гі (Гвідону) де Лузініану.
	Облога Єрусалима. Компроміс: хрестоносці зберегли володіння від Тіра до Яффи, християни могли відвідувати Єрусалим, але він залишався під владою Єгипту. Новою столицею Єрусалимського королівства стала Акра (Аккон).
	IV хрестовий похід.
1202-1204 р.	Папа Інокентій 3 закликає до нового хрестового походу проти Єгипту. Для того, щоб Венеція взяла на себе перевезення, хрестоносці мають завоювати Задар у Далмації. Дож Енріко Дандоло спрямовує 34-тисячне військо хрестоносців до Константинополя. Причина: торгові інтереси Венеції в Леванті. Привід: прохання принца Алексія про відновлення в правах його батька, скинутого в 1195 р. Ісака 2 Ангела..
1202 р.	Хрестоносці в Задарі (Далмація)
1203 р.	Взяття Константинополя хрестоносцями Боніфація Монферратського й Енріко Дандоло. Ісак повернув собі престол, але не зміг розплатитися із хрестоносцями і змусив їх покинути місто. Обіцянка Алексія про відновлення єдності церкви також забута.

Квітень 1204 р.	2 штурм Константинополя хрестоносцями. Найбільше пограбування реліквій, витворів мистецтва і цінностей за часи Середньовіччя; немилосердне плюндрування, у т. ч. храму Святої Софії. Захоплення половини Візантійської імперії. Створення феодалних держав хрестоносців.
1204- 1261 р.	Латинська імперія Балдуїна I Фландрського. Королівство Фессалоніки Генріха Монферратського. Князівство Ахейське. Герцогство Афіни. Держави – спадкоємиці Візантії: Нікейська імперія (до 1261 р.), Трапезундська імперія (до 1461 р.), Епірська деспотія (до 1259 р.). Нікея і Болгарія у битві під Адріаноподем у 1205 р. перемагають латинян і встановлюють кордони. Уклавши угоду з Генуєю, Михайло Палеолог кладе край пануванню латинян.
1217- 1221 1228- 1229 1248- 1254 1270 р.	<u>V – VIII хрестові походи</u> проти Єгипта за участю німецьких, англійських, голландських, угорських, французьких, італійських лицарів. В результаті 5 походу Фрідріх 2 одержує Єрусалим, Віфлеєм і Назарет. У 1244 р. мусульмани знову завоювали Єрусалим і він назавжди був втрачений християнами. У 6 і 7 поході головну роль відіграє Людовік 9 Святий: він потрапляє в полон, звільняється за викуп і зміцнює Аккон; у 7 поході гине з усім військом в Тунісі. Наприкінці 13 ст. мусульмани починають повертати землі, захоплені хрестоносцями (Антіохію, Тріполі). Аккон, останній християнській оплот здобувають мамелюки у 1291 р. Кінець Єрусалимського королівства. Останні хрестоносні держави на Сході: Кіпрська держава Лузініянів (1192-1489) та Родос, над яким панує орден іоаннітів (1309-1523) (потім іоанніти займають Мальту (1530-1798)). Основна причина невдач хрестових походів: розбрат з Візантією, без якої військові операції на Сході були неможливими.
XIII-XV ст.	Створення генуезьких і венеціанських колоній. Перші генуезькі колонії – Хіос, Лесбос, Фасос, Лемнос. Кафа, Солдайя, Чембало, Тана, Севастополіс на узбережжі Чорного й Азовського морів. Колонії Венеції – Крит, Іонічні острови, Кіпр (з 1489).

<p>XIV-XV ст.</p>	<p><u>Хрестові походи</u> проти турків-османів. Поступова переорієнтація агресії німців на слов'янські землі Лаби й Одеру, французів на Лангедок і Іспанію, англійців на Уельс і Ірландію.</p> <p>Наслідки хрестових походів: поступова зміна натурального господарства товарно-грошовим починається з Італії, Південної Німеччини, Франції та Нідерландів; поява привілейованих приватних торгових компаній, які кредитують суднобудування, перевезення товарів та утримання контор (факторій); організація експортного виробництва (текстиль, переробка металу) купцем-банкіром, що працює за системою авансування; розквіт італійських та французьких міст завдяки торгівлі зі Сходом; виникнення класу буржуазії; боротьба капіталістів між собою і з державою за монополії і політичний вплив; поліпшення життєвого рівня європейців; ріст національної самосвідомості; розквіт культури.</p>
<p>ВІЗАНТІЯ наприкінці XI – у XV ст.</p>	
<p>1185-1195 р.</p>	<p>Ісак 2 Ангел. Прийшов до влади шляхом перевороту. Загальна криза. Єресі (павликіанство, богомільство). Боротьба з нормандцями, болгарами, угорцями й сербами на Балканах. Відпадиння Далмації, Хорватії, Македонії, Сербії, Кіпру. Створення 2 Болгарського царства (1187).</p>
<p>1205 р.</p>	<p>Розгром латинів болгарами при Адріанополі.</p>
<p>1261 р.</p>	<p>Нікейський і Латинський імператор Михайло 8 Палеолог (1259-1282) зайняв Константинополь і відновив Візантійську імперію.</p> <p>Увійшла частина Малої Азії, Фракія, Македонія, острови в Егейському морі. Надання пільг генуезцям, ворожнеча з Венецією. Унія з папою. Дипломатичні зв'язки з Францією, Золотою Ордою. У 1321-1354 рр. Візантію роздирають громадянські війни. Фінансова криза, децентралізація. Втручання сербів, болгар, сельджуків.</p>
<p>1243 р.</p>	<p>Кочівники з Туркестану осідають в Малій Азії.</p>

1301 р.	Осман (емір на службі румейських сельджуків) проголошує себе султаном і засновує Османську державу. Завоювання Віфінії, Нікомедії. Запровадження фески як національного символу. Військова еліта – сіпахі (вершники) і яничари – мають чисельність до 100 тис. осіб і згодом утворюють «державу в державі».
1352-1354 р.	Турки-османи захопили півострів Галліполі – перше європейське володіння.
1362 р.	Мурад I захопив Адріанополь. Візантія попадає в залежність від османів. Фактично вона обмежується містом Константинополь. Марні прохання про допомогу в Європі.
1394-1402 р.	Перші блокади Константинополя.
1396 р.	Розгром османами хрестоносців на чолі з угорським королем Сигізмундом на Дунаї.
1402 р.	Розгром османів військами Тимура в битві під Анкарою. Крах Малоазіатської держави.
1422, 1444 р.	Перемоги османів над візантійцями й хрестоносцями.
29.05. 1453 р.	Мехмед II взяв Константинополь. Кінець Східної Римської імперії. Перехід правової спадщини від Візантії до третього Риму – Москви. Культурна спадщина Візантії через вчених-емігрантів вплинула на розвиток в Європі гуманізму (Леонардо Бруні в «Новому Цицероні» (1415) розвиває ідеал освіченої і політично активної особистості; заснування у 1440 р. Платонівської академії у Флоренції). Виникнення азіатсько-європейської великої турецької держави, яка безпосередньо загрожує християнській Західній Європі. Європа також втрачає разом з виходом до Чорного моря сухопутний шлях до Індії. Пошуки морського шляху – відкриття Нового світу.

Контрольні питання.

1. Які особливості положення Візантії в IV-VI ст. ви знаєте?
2. Опишіть основні напрямки зовнішньої політики Юстиніана.
3. Як Візантія у VII-IX ст. відбила арабську загрозу?
4. Чому Візантія вела війни з Болгарією?
5. Якими були відносини Візантії з Руссю та Західною Європою?
6. Як виникла турецька загроза Візантії? Опишіть дипломатію Алексія Першого Комніна.
7. У чому полягали причини, привід, значення хрестових походів?
8. Опишіть перші хрестові походи та складення держав хрестоносців на Сході.
9. Як змінився характер хрестових походів на межі XII-XIII ст.?
10. У чому полягали особливості розвитку Візантії та держав хрестоносців в XIII-XV ст.?
11. Які підсумки мала боротьба хрестоносців з арабами та турками-османами?
12. Чому відбулось падіння Візантійської імперії?

ТЕМА 13

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В 2 пол. XI – XV ст.

Етапи / роки	Короткий зміст
XI – XII ст.	<p>Складання систем норм і традицій, закріплених у перших актах міжнародного права.</p> <p>Європейська система МВ деякою мірою вже почала складатися, але їй не вистачало норм і оформленої посольської служби. Барселонське морське право – перша спроба закріпити норми міжнародного права. Фактори, що визначали МВ цього періоду: боротьба за землі, що були найголовнішим майном, та накопичені багатства. Вся земля була поділена між знаттю, ішла боротьба за право володіння нею. Земельні володіння дробляться, що приводить до постійних конфліктів на різних рівнях. Ця боротьба йде аж до нового часу (династичні суперечки й суперечки за землі). Знать розглядає всі землі як свою власність. Державної власності як такої не було. Феодальні сходи в Європі: король, принци, герцоги, графи, барони, лицарі. Кожний, хто стоїть нижче, одержує землю від свого сюзерена. У порівнянні із середньовіччям падає авторитет папи, підсилюються Франція, Англія, Кастилія й Арагон. Новий фактор – розширення знань європейців про географію. В XI-XV ст. торговельні подорожі розширюють уявлення про багатства цього миру (Джованні ді Плано Карпіні, Марко Поло). Ще один новий фактор у європейських МВ – поява нових гравців, що прийшли ззовні: монголо-татари, турки-османи.</p>

Італія. Німеччина

XI ст.	<p>Генуя, Піза, Неаполь прибирають до рук торгівлю із Заходом; Венеція, Сицилія – із Сходом. У 12 ст. Венеція стає першою морською і торговою державою. У 14 ст. суперництво Генуї з Венецією ліквідується у т.зв. італійській Столітній війні (1261-1381). Генуя залежить від Мілана.</p>
XI ст.	<p>В Італії утворюються 2 партії: гібелліни (від назви замку роду Штауфенів – Вайблінген), прибічники імператора, і гвельфи (від назви роду Вельфів), папські прибічники.</p>

1130 р.	Сицилійське королівство норманів. Роджер 2 (1105-1154) об'єднує Сицилію з Калабрією й Апулією; столиця Палермо. Здобуття Неаполя (1139). У 1186 р. дочка Роджера 2 Констанція одружується з Генріхом Гогенштауфеном, який стає німецьким імператором у 1190 р. і успадковує норманську державу у результаті 2 військових походів (1191, 1194-1195).
1125-1137 р.	Імператор Лотар Супплінбурзький починає просування на схід, що завершується у 14 ст. У результаті території між Ельбою, Заале й Одером онімечуються. Морська торгівля переходить від слов'ян і скандинавів у руки німців.
1161 р.	Утворення німецької Ганзи у Вісбі. Потім центр торгівлі між Сходом і Заходом – Любек. У 1358 р. створено Союз німецьких ганз, що об'єднав більш як 200 міст. Головний супротивник – Данія. У 15 ст. Ганза занепадає.
1152-1190 р.	Імператор Фрідріх 1 Барбаросса досягає примирення між гвельфами і гібеллінами, здійснює 6 італійських походів (1154-1186). Укладає союз з Філіпом 2 Августом Французьким, що кладе початок союзу Штауфенів і Капетингів проти Вельфів і Анжуїв.
Кінець XII ст.	Створення Священної Римської імперії германської нації.
1190-1268 р.	Імперія Гогенштауфенів. Генріх 6 (1190-1197) воює з Сицилією, складає з нею особисту унію (1194), бере в полон Річарда Левове Серце (той складає ленну присягу і сплачує високий викуп), але помирає не встигнувши зробити державу спадковою. При його наступниках Оттоні 4, Фрідріхі 2, Конраді 4 головними проблемами стали відносини з папою та Сицилія. Син Конрада Конрадінін був страчений у Неаполі Карлом Анжуйським, братом Людовіка 9 Французького (1268). Отже, Сицилія була передана папою Франції, але у 1282 р. всі французи були вигнані з острова (Сицилійська вечерея).
1237-1356 р.	Німецька виборна королівська влада. Утворення стану курфюрстів (4 світських + 3 духовних). У 1278 р. Рудольф Габсбург наносить поразку Оттокару 2 Богемському. Починається період влади Габсбургів шляхом надання в лен синам Рудольфа Австрії і Штірії, а потім ще й Каринтії. У 1308 р. влада в Німеччині переходить до дому Люксембургів. В той же час Карл 4 Габсбург (1346-1378) робить Богемію ядром своєї влади, розбудовує Прагу.

	Потім здобуває Пфальц, Сілезію, Лаузиць, купує Бранденбург. Але відмовляється від політичного контролю над Італією, навіть після коронації імператором Священної Римської імперії (1355). За його сина Сигізмунда до корони Габсбургів додається Угорщина (1387).
1311-1321 р.	«Божественна комедія» Данте Алігьєрі. Італійська літературна мова.
1324 р.	«Захисник миру» Марсилія з Падуї, радника Людовіка Баварського: світське вчення про державу (суверенітет народу, відокремлення держави від церкви, вищість собору над папою).
1356 р.	Золота булла. Ухвалою більшості курфюрств у Франкфурті обраний і коронований в Аахені король є водночас «обраним римським імператором». В обмін імператор визнає за курфюрстами земельний суверенітет, право власного судочинства і знатності на рівні з королями. Дуалістична станова держава.
1415 р.	Бургграф Фрідріх 1 Гогенцоллерн отримує курфюрство Бранденбург.
1419-1436 р.	Гуситські війни починаються з 1 празького повстання проти німців. Народне військо під проводом Яна Жижки й Андрія Прокопа дає відсіч 5 наступам імперського війська і йде по сусідніх країнах. У 1448 р. ватажок чашників (утраквістів, калікстинців) Георг Подебрад здобуває Прагу (з 1458 – король Богемії). Він зазнає поразки від короля Маттіаса 1 Корвіна Угорського. З 1490 р. королем Угорщини стає Владислав 2 Богемський (син польського короля Казимира 4, король Богемії з 1471 р.). Отже, влада Імперії була тимчасово послаблена, але чеська знать виявилася неспроможною створити національну державу.
1438 р.	Після вимирання Люксембургів влада в Імперії знову повертається до дому Габсбургів.
1440-1493 р.	Фрідріх 3. Пробудження національної свідомості. Перше видання «Германії» Таціта. У 1505 р. Яков Вімפלінг створює першу німецьку історичну працю. У зовнішній політиці – невдачі (повстання 50-х рр. в Угорщині і Богемії), турецькі походи на Штірію, угорські походи на Австрію 70-80 рр.

	(взяття Відня у 1485 р.). Але угоди про спадщину і шлюбні угоди закладають підґрунтя габсбурзької світової могутності (1477 – шлюбна угода – приєднання Бургундії; 1490 – успадкування Тіроля; 1491 – спадкоємна угода з Богемією та Угорщиною).
XV ст.	В Італії перемагає нове розуміння держави: державний підхід до автономної держави з оплачуваними чиновниками; війни веде кондотьєр (ватажок найманців), який уникає великих битв шляхом маневрування. В сер. 15 ст. у Римі діють папи-гуманісти (Микола 5, Пій 2), які марно закликають до хрестового походу проти турків. Із середини 15 ст. втримується певна рівновага між державами середньої Італії. В Венеції зберігається республіка, в Мілані панують Вісконті, потім Сфорца; у Флоренції – Медічі.
1434-1464 р.	Козімо Старший. Розбагатівши на торгівлі зі Сходом Медічі у Флоренції засновують найбільший європейський банківський і торговий дім, який має сотні фірм з десятками тисяч працівників. Козімо захоплює політичну владу в місті і керує ним як монарх.
1469-1492 р.	Лоренцо Прекрасний проводить виважену італійську політику і приводить Флоренцію до найвищого розквіту. Але в 16 ст. фінансові спекуляції підривають могутність дому Медічі.
1442 р.	Неаполь захоплює Альфонс 5 Арагонський.
1479 р.	Сицилія, що була об'єднана з Неаполем у 1442 р., відійшла до Іспанії.

Швейцарська конфедерація (1291-1513)

1291 р.	Три кантони (Урі, Швіц, Унтервальден) об'єднались у Вічний союз для збереження своїх земель у боротьбі проти Габсбургів.
1353 р.	Союз 8 давніх поселень на чолі з Люцерном.
1386 р.	Перемога швейцарського народного ополчення над Австрією в битві під Земпахом.
1467-1477 р.	Карл Сміливий, герцог Бургундії, стає союзником Габсбургів. Гине у поході проти Берна біля Нансі.

1499 р.	Базельський мир. Швейцарія отримує політичну незалежність від Імперії. Експансія на Південь до 1515 (поразка під Маріньяно). Швейцарські банди запроваджують новий спосіб ведення війни за допомогою ландскнехтів. Вони стають найжаданішими найманцями цього часу.
---------	---

Іспанія

XI-XV ст.	Розвиток королівства Кастилія. В XI ст. з Астурії виділилася Кастилія й в 1037 р. ці землі знову об'єднав король Кастилії Фердинанд 1 Великий. Кастилія вела активну зовнішню політику, захопила Арагон, частину Португалії, частину Толедського емірату (1085 – Родріго Діас (Сід) завоював Толедо). В XII ст. бербери захопили Мадрид, але не змогли перемогти Кастилію. Держава Альмохадів була розбита Кастилією в сер. XIII ст. Фактично Реконкіста закінчена в 1236 р., коли король Кастилії Фердинанд 3 Святий здобув Кордову. Єдиною останньою арабською державою в Європі залишився Гранадський емірат (1246-1492), переживший розквіт культури у XIV ст. (Альгамбра). В 1469 р. Ізабела Кастильська (1474-1504) й Фердинанд 2 Арагонський (1479-1516) складають шлюбний союз, воюють проти Франції і Португалії за спадок (1474-1479), і відкривають нову епоху в історії Іспанії: в 1479 р. утворене <i>королівство Кастилія й Арагон</i> . Розбудова сучасної держави.
1492 р.	Завоювання Гранади. Закінчення Реконкісти. Водночас з остаточним вигнанням мусульман відбувається вигнання євреїв на вимогу Великого інквізитора Торквемади (1483-1498). Після цього королівство Кастилія й Арагон головним завданням ставить освоєння заокеанських земель. У 1497 р. іспанці здобувають Мелілли, у 1509 – Оран (Північна Африка).
1496 р.	Ерцгерцог Філіпп Красивий Габсбург одружується з Хуаною Безумною, в результаті його син Карл отримує у 1516 р. Іспанію у спадок.

Англія

1100-1135 р.	Генріх 1 об'єднує Англію і Нормандію. Він примушує знать до визнання своєї дочки Матільди, дружини графа Готфріда Анжуйського Плантагенета, спадкоємницею престолу. Однак після його смерті починається громадянська війна зі Стефаном фон Блуа. Врешті решт Стефан королює, але за договором визнає своїм спадкоємцем сина Матільди.
1154-1399 р.	Дім Анжу-Плантагенетів.
1154-1189 р.	Генріх 2. Його французькі коронні лени (Нормандія, Бретань, Анжу, Мен, Турень, Аквітанія) утворюють з Англією Ангевінську державу. Початок завоювання Ірландії (1174). Наступні королі, сини Генріха, – Річард Левове Серце (1189-1199) і Іоанн 1 Безземельний (1199-1216), втрачають французькі володіння (крім Гієні). Поразка в битві під Бувіном (1214). Іоанн іде на поступки папі і бере Англію від папи в лен. Генріх 3 (1216-1272) продовжує програвати Франції та папі, що викликає заколоти знаті, придушені тільки Едуардом 1 (1272-1307). При Едуарді створюється модель/зразок парламенту (1295), що працює постійно; до кінця 13 ст. відбувається поступовий поділ на Палату лордів і Палату громад.
1284 р.	Завоювання Уельсу Едуардом I. Уельс стає князівством принца Уельського (відтепер – титул престолонаступника). В 1400-1410 р. відбулося найбільше повстання валлійців під проводом Овейна Гліндура, але Уельс залишився частиною Англії. В майбутньому валлійською за походженням була династія Тюдорів (син Овейна Тюдора й французької принцеси Катерини Валуа – король Англії Генріх 7).
1290 р.	Тотальне вигнання євреїв з Англії.
1294-1297 р.	Війна з Францією за Гієнь.
1297 р.	Спроба Едуарда 1 скорити Шотландію. Народне повстання під проводом Вільяма Воллеса (старчений через зраду знаті у 1304 р.).

1306-1314 р.	Спроба Едуарда 2 скорити Шотландію. Роберт Брюс (1306-1329) здобуває національну незалежність у 1314 р. у битві під Беннокберні. Роберт 2 засновує династію Стюартів (до 1714 р.). Шотландія була повністю приєднана до Англії тільки в 1746 р. після поразки шотландців під Калладеном.
1327 р.	Закладаються основи англійського самоврядування: поряд з королівськими чиновниками (шерифами) з'являються мирові судді (з джентрі) з поліцейськими та судовими повноваженнями.
XIV ст.	Реформа армії. Нова зброя – довгий лук, яким користуються йомени. Війна стає загальнонаціональною справою (рекрутування рот з усіх станів).
1455-1485 р.	Війни «троянд» домів Ланкастерів і Йорків руйнують державний лад. Генріх 7 Ланкастер (1485-1509) розбиває узурпатора Річарда 3 Йорка (1483-1485) в битві біля Босуорта й утверджує королівську владу дому Тюдорів (до 1603 р.).

Франція

987-1848 р.	<i>Династія Капетингів.</i>
987-996 р.	Гуго Капет. Коронується за підтримки Візантії. Носить титул «король франків», але є лише тіншовим королем.
1108-1137 р.	Людовік 6 Товстий. Встановлює зв'язок королівської влади з папством.
1124 р.	Напади німецького імператора Генріха 5 та його тестя англійського короля Генріха 1 посилюють зародження французького національного почуття. Запровадження оріфлами – золотого королівського знамена.
1137-1180 р.	Людовік 7. Одружений з Елеонорою Аквітанською (Путу, Гієнь, Гасконь). Після розлучення з Людовіком вона одружується з герцогом Нормандії, графом Анжу, Мену і Турені Генріхом. У 1154 р. Генріх стає королем Англії (Генріх 2).
1180-1223 р.	Філіпп 2 Август. Збиратель земель. У 1202 р. коронна земля Філіппа доходить до Середземного моря. У 1214 р. Філіпп виграє битву біля Бувіна проти Англії та Німецької імперії. За мирним договором англійські землі на північ від Луари стають коронними володіннями Філіппа.

1209-1229 р.	Альбігойські війни. Хрестоносці під проводом Симона де Монфора, графа Лейстера, здобувають Прованс.
1223-1226 р.	Людовік 8. Відбирає у англійців Пуату і Сентонь, здобуває Лангедок, Авіньйон. Франція стає спадковою монархією. Місто коронації – Реймс.
1226-1270 р.	Людовік 9 Святий. У 1259 р. за Паризьким миром король Англії Генріх 3 відмовляється від Нормандії, Мену, Анжу та Пуату, а для герцогства Гієнь визнає французького короля ленним володарем. Людовік 9 – наймогутніший володар Західної Європи і третейський суддя.
1297 р.	Філіпп 4 Красивий (1285-1314) окупує Фландрію. Завдяки імпорту вовни, зорієнтованому на Англію, ця промислова область чинить опір. Городяни вперше розбивають лицарське військо в «битві шпор» під Кортрейком (1302). У 1305 р. Фландрія, яку залишила Англія, змушена скоритися.
1303 р.	Клемент 5 закріплює залежність папської курії від Франції. Переселення пап в Авіньйон (до 1377 р., коли новою резиденцією Григорія 11 стає Ватикан).

І. Столітня війна

1337-1453 р.	Основним протиріччям цього періоду було протиріччя між Англією й Францією, що приводить до Столітньої війни. Кожний із супротивників прагнув залучити на свою сторону союзників. На стороні Франції: папа, Шотландія, Сицилія, Кастилія. На стороні Англії: Священна Римська імперія германської нації, Бургундія, Арагон, Португалія, німецькі й нідерландські князі. Причини Столітньої війни – династичні земельні суперечки. Оскільки англійська й французька династії були родичами, Англія пред'являла права на частину французьких територій. Останнім з династії Капетингів був Філіпп 4. Коли він умер, не залишивши спадкоємців, претензії пред'явив син його дочки Едуард 3 Англійський. Але французи за салічним правом, не визнаючи спадкових прав по жіночій лінії, передали корону далекому родичеві Філіппа 4 Філіппу 6 Валуа (1328-1350). <i>Дім Валуа</i> (1328-1498). Обрання Валуа дало англійцям привід для вторгнення у Францію.
--------------	--

1337-1360 р.	1 етап.
1337 р.	Висадження англійців на півночі Франції.
1346 р.	Битва під Кресі. Спочатку війна йде в'яло, але починаючи з битви під Кресі всі вирішальні битви виграють англійці, тому що їхня тактика бою була сучасніше. Англійці зробили своє військо більше мобільним і робили упор не на важкій лицарській кінноті, а на лучниках (народне військо). Англійці порушували всі правила лицарського поводження й улаштовували на території Франції партизанські набіги на чолі із сином Едуарда З Чорним Принцом.
1347 р.	Захоплення англійцями Кале, Гієні, Гасконі, Бордо. До 1559 р. Кале стає базою дій англійських військ.
1356 р.	Битва під Пуатьє. Загинуло 6 тис. французьких лицарів і сам король Іоанн 2 Добрий потрапив у полон до Чорного Принца.
1358 р.	Жакерія. Жакерія (війна Жаків) – найбільша селянська війна у Франції.
1360 р.	Мир у Бретинї. Мирний договір був дуже важким для Франції: від неї відрізається 1/3 території (всі землі на північ від Луари).
1364-1380 р.	Карл V провів військову реформу, з упором на найманців і артилерію. Англійського супротивника виснажують дрібними сутичками (Бертран Дюгеклен).
1380-1422 р.	Карл VI. У 1394 р. з Франції остаточно виганяють євреїв (виняток – Прованс, Дофіне, Авіньйон).
1415-1422 р.	2 етап.
1415 р.	Висадження Генріха V у Кале.
1415 р.	Битва при Азенкурі. Одна з найбільших перемог англійців над французами. Захоплення Нормандії, Мена. Герцог Бургундський, союзник Англії, захопив Пікардію, Нідерланди, Люксембург.

1420 р.	<p>Мир у Труа. Генріх VI визнаний королем Франції й Англії.</p> <p>Франція зникає з політичної карти світу. Труаський мирний договір створює англо-французьку державу й обидві корони дістаються дитині Генріху, синові Генріха 5 і французької принцеси, дочки Карла 6.</p>
1422 р.	<p>Смерть Генріха V і Карла VI. Регентство герцога Бедфорда.</p> <p>На нього покладається відповідальність за знування над мирним населенням Франції. Французи не хотіли ставати рабами англійців, починається народний рух на чолі із сином Карла 6 дофіном Карлом. Його також підтримує голова партії арманьяків герцог Орлеанський і клір. В 1422 р. дофін проголошує себе королем Карлом 7.</p>
1422-1461 р.	<p>Карл VII.</p> <p>Карла 7 визнали Лангедок, Дофіне, Пуату. З них починається відродження Французької держави.</p>
1422-1453 р.	<p>3 етап.</p>
1428 р.	<p>Облога Орлеана англійцями.</p> <p>Англійці поступово прибирають до рук заколотні землі, самим укріпленим залишається Орлеан (ворота на південь, де був останній оплот Карла 7). Поява Жанни д'Арк, яку веде божественне провидіння.</p>
Квітень-травень 1428 р.	<p>Жанна д'Арк звільняє Орлеан від облоги.</p> <p>Карл дає їй військо й вона чудом звільняє Орлеан. Французи відразу підбадьорилися й енергійно почали бити англійців. У священному для французів Реймському соборі Карл був помазаний на царство.</p>
1430 р.	<p>Жанна попадає в полон до герцога Бургундського, союзника англійців.</p> <p>Передача герцогом Бургундським Жанни д'Арк англійцям.</p> <p>Церковний суд оголошує її еретичкою й засуджує на смерть через спалення на багатті.</p>
30.05. 1431 р.	<p>Страта Жанни д'Арк в Руані.</p> <p>У 1920 р. Жанну зарахували до лику святих.</p>

1435 р.	Перехід герцога Бургундського на сторону Карла VII.
1436 р.	Здобуття Парижа.
1453 р.	Перемога під Кастильйоном. Остаточне витиснення англійців із Франції. Виникнення французької національної держави.
1477 р.	Франція приєднує герцогство Бургундське. Бургундія – одна з найзаможніших областей Європи, тому що включає Фландрію і Брабант – центри європейської промисловості, а також Ельзас (приєднаний до Бургундії при Карлі Сміливому). Невдовзі починається боротьба за Бургундію з Австрією (Марія, дочка Карла Сміливого, була дружиною Максиміліана 1 Австрійського). У 1479 р. Австрія перемагає Францію у битві під Гвінегатом; землі Бургундії були поділені, але протистояння великих держав продовжується.
1481 р.	Франція приєднує Прованс.
1498 р.	Франція приєднує Бретань. В 30-70 рр. 15 ст. французька держава поступово зростає. До кінця 15 ст. Франція отримує сучасні обриси.
	Англійці були переможені, проте Столітня війна зміцнила англійську національну самосвідомість; англійська культура відокремлюється від французької; англійська мова запроваджується як судова, а з «Кентерберійських оповідань» (1387) Чосера починається власна література.

**II. Боротьба слов'ян з німецькою експансією
в XIII – 1 пол. XV ст. Литва, Польща, Русь –
провідні держави Східної Європи**

XIII ст.	Експансія Брандербурга на західні землі Польщі.
1201 р.	Заснування ордену мечоносців (Лівонського ордену) в Ризі. До 1230 р. орден підкорює Лівонію (Ліфляндію) і Курляндію. Після поразки від литовців у 1237 р. орден мечоносців об'єднується з Німецьким (Тевтонським) орденом.
1226 р.	Фрідріх 2 віддає Пруссію як землю ордену магістру тевтонів Герману фон Зальца. Початок походів на пруссів.

1237 р.	Перетворення Тевтонського ордена на державу. Експансія в Прибалтику.
1242 р.	Поразка тевтонів від Новгороду на Чудському озері / оз. Пейпус (Льодове побоїще). Пруссія завойована до 1283 р.
XIV ст.	Експансія Тевтонського ордена в Східне Помор'я. Відвоювання Померанії в Польщі (1309), Естонії в Данії (1346). Найвищий розквіт Тевтонського ордена при Вінріху фон Кніпроде (1351-1382). Найбільше розширення території – після підкорення жемайтів (1404).
1316-1341 р.	Гедимін. Перший Великий князь литовський. Початок експансії на руські землі.
1347-1377 р.	Ольгерд. Другий Великий князь литовський. Перемагає татар у битві на Синіх Водах (1362).
1333-1370 р.	Казимир III Великий. Король Польський. За Вишеградською угодою з Угорщиною та Богемією (1335) Польська держава зміцнює свою самостійність. Але вже в 1347 р. знову іде на особисту унію з Угорщиною. У 1366 р. Польща приєднує Червону Русь (Галичину). Після смерті Казимира польська корона відходить угорському королю Людовіку I Великому з дому Анжу (король угорський з 1342 р. і польський з 1370; помер у 1382 р.).
1385 р.	Кревська унія. Особиста унія між Литвою і Польщею: шлюб литовського князя Ягайло та польської королеви Ядвіги (угорська принцеса, яка принесла з собою Польщі землі Червоної Русі як посаг). Проте Литва залишається самостійним Великим князівством і розбудовує державу у Причорномор'ї.
1409-1411 р.	Велика війна.
15.06.1410 р.	Битва під Грюнвальдом / Танненбергом.
1411 р.	Перший Торунський мир. Орден відмовляється від Жемайтії.

1466 р.	<p>Другий Торунський мир. Перетворення Тевтонського ордена на васала Польського королівства.</p> <p>Ерmland, Померелія, Кульмерланд (Пруссія) відходять до Польщі. Великий магістр зобов'язується скласти присягу на відданість і надати військовий контингент (ленне верховенство Польщі). Особливі права Данцига (Гданська). Після цього Велика Польща, очолювана династією Ягеллонів, сягає від Балтійського моря до Чорного. Загрози: турки, Москва, Габсбурги.</p>
1462-1505 р.	<p>Іван III Великий – перший цар всія Русі.</p> <p>Одружений з візантійською принцесою Зоєю. Перебудовує Московську державу в єдину національну державу. Символи (двоглавий орел, церемоніал) походять з Візантії. Міф про Москву як «третій Рим» й оплот православ'я обґрунтовує чернець Філофей. Церква розглядає правителя як намісника Бога.</p>

III. Монгольська навала

1196 р.	<p>Темучин (1155-1227) стає Чингісханом. На курултай 1206 р. проголошується верховним правителем всіх монгольських, тюркських і татарських степових народів. Яса (звід законів) робить з ополчення національну одиницю. Орда (народ-воїн): 130 «тисяч» і гвардія.</p>
1205-1209 р.	<p>Підкорення Сі-Ся, плацдарму проти Китаю. Монголи планують походи кожні два роки.</p>
1211-1215 р.	<p>Спустошення держави Цзінь. Використання техніки китайців (сигнальні системи, мистецтво облоги).</p>
1219-1225 р.	<p>Напад на Хорезм. Занепад культур Середньої Азії. Субедей обходить Каспійське море і знищує руське військо на Калці (1223).</p>
1227 р.	<p>Розподіл імперії між синами Чингісхана – Джучі, Джагатаєм, Толуєм і Угедеєм.</p>
1229-1241 р.	<p>Угедей завершує підкорення Північного Китаю.</p>

1236-1255 р.	Бату завойовує Захід. Падіння Києва (1240). Вторгнення у Валахію і Польщу. Німецько-польське рицарське військо зазнає поразки під Легницею, угорське – в битві на р.Шайо (1241). Бату започатковує панування Золотої Орди (державна Кипчак). Відрив Русі від Європи.
1258 р.	Наступ Хубілая на Південний Китай.
1251-1265 р.	Хулагу завойовує Персію і створює державу Іль-ханів. Розорення Багдада. Але мамелюки завдають монголам поразки у 1260 р. Імперія Іль-ханів не сягає за Євфрат. У 14 ст. монголи ісламізуються і зливаються з місцевим населенням.
1268-1279 р.	Хубілай завершує завоювання держави Сун (Південний Китай). Заснування династії Юань (1280-1368). Хубілай править як імператор Ченцу. Невдалі походи на Бірму, Яву, Японію. Використання технічних винаходів (літальні апарати, підводні човни, торпеди, телескопи), використання гармат і рушниць. Пекін – торговельна столиця Євразії. Мануфактури порцеляни (експорт).
Близько 1360 р.	Тимур Ленк / Тамерлан (1336-1405), із Самарканда, нащадок Чингісхана, проголошує відновлення монгольської світової держави з посиланням на Коран. У 35 походах підкоряє землі Іль-ханів, Хорезм, Іран, Золоту Орду, Індію. Помер перд похідом проти Китаю. Родинні чвари призводять до стрімкого розпаду імперії. Вигнані великим ханом правителі повертаються. Монголи втримуються в Ірані до 1500 р., Золота Орда – до 1502 р.

Індія

1206-1526 р.	Делійський султанат. Вивищений з раба до генерала Айбек розширяє ісламське панування в Індії, вбиває Мухаммеда Гурі й в 1206 р. проголошує себе султаном Делі.
1221 р.	Просування Чингісхана до Инда. Поразка на північному заході султанату.
1330 р.	Найбільше розширення території султанату за Мухаммеда Ібн Туглака, «Другого Александра». Завоювання Південної Індії (Декхан). Опір індусів Віджаянагара. Вторгнення Тимура (1398-1399), розорення Делі, анексія Пенджаба. Поступовий занепад султанату протягом 15 ст.

1526-1658 р.	Імперія великих Моголів в Індії. 1526 – Бабур, нащадок Чінгісхана і Тимура, володар Кабула, розбиває в битві біля Паніпата останнього султана Делі. Здобуття Агри. Підкорення Південної Індії.
	Виникнення співтовариства сикхів (Нанак (1469-1538), запозичення ними ідеї священої війни (у сикхів – проти мусульман), утворення військової теократії; сикхи – елітні воїни Індії. Державна мова – урду. Мемуари Бабура. Акбар (1556-1605) – найвизначніший з Моголів. Приєднання Північної Індії, Сінда, Кандагара. Історія Бадауні. Шах Джахан (1628-1658) приєднує Декан.

Китай

1368-1644 р.	Династія Мін. Буддійський чернець Чжу Юань Чжан виганяє останнього монгольського імператора з Пекіна і засновує в Нанкіні нову національну династію. У 1421 р. столицею стає Пекін. Велика стіна розбудовується до 2450 км завдовжки і 8 м заввишки. Морські експедиції 1405-1433 рр. відкривають нові торгові шляхи і спрямовують китайську еміграцію до Південно-Східної Азії. В цей час видається «Велика енциклопедія» (23 тис. томів). Поступовно бюрократизація посилює владу мандаринів (найвища чиновницька каста) і палацових євнухів. З 1581 р. місія єзуїтів домагається впливу при дворі. Самоізоляція Китаю зростає.
--------------	--

Японія

1338-1573 р.	Сьогунат Асікага. Мікадо в Кіото. Знать повстає проти сьогуна і починається 150-річна громадянська війна – доба «країн, що воюють» Сенгоко (1478-1573). Держава майже розпадається. Організовані банди морських розбійників грабують країну. Біля 1,5 тис. даймьо стають спадкоємними князями; їхні васали вивисшуються до касты воїнів-самураїв. Бусідо – японський рицарський ідеал (вірність мікадо і родині; справи честі врегульовуються не двобоєм, а характері). У сер. 16 ст. завезення європейської вогнепальної зброї. Заснування місії єзуїтів.
--------------	---

1573-1603 р.	Безсьогунний період. Ода Нобунага (1534-1582) бореться із супротивниками мікадо, входить до Кіото й усуває останнього сьогуна Асікага. Тойотомі Хідейосі (1535-1598), найгеніальніший полководець і державний діяч Японії, ліквідує панування даймьо, створює нову центральну владу (5 тайро).
	Відбувається похід для підкорення Кореї (1592-1598). Токугава Ієясу (1542-1616) забезпечує свою владу за допомогою винищення всіх Тойотомі; створення поліцейської держави.
1603-1867 р.	Сьогунат Токугава. Розквіт Едо (Токіо) як нової столиці. Закриття всіх портів з 1639 до 1854 р. Єдиним торговим шлюзом стає штучний острів Десіма.

IV. Боротьба Південно-Східної Європи проти османської агресії

1186-1330 р.	Іван і Петро Асені засновують Другу Болгарську державу з столицею Тирново. У 1205 р. Болгарія перемагає латинян; потім розбиває Епір. Але монгольські та угорські напади призводять до розпаду держави. Окремі удільні утворення розчиняються у Великій Сербії.
1151-1367 р.	Стефан Неманя, великий жупан (жупа – родовий союз), об'єднує племена, усуває зверхність Візантії і засновує Сербську державу. Перший король – Стефан 2 (1196-1228) – за союз з папою. Натомість його брат св. Сава засновує національну православну церкву (1219). Після перемоги над болгарами і греками під Кюстенділом (1330) Сербія стала домінуючою силою на Балканах. Стефан 4 Душан у 1346 р. в Скопле коронує себе на «імператора сербів і греків» і створює сербський патріархат. Але в сер. 14 ст. держава роздроблюється на князівства.
Сер. XIV ст.	Перші територіальні захоплення турками-османами на європейському березі Дарданелльської протоки.
1371 р.	Битва під Черноменом із сербами.
1389 р.	Битва на Косовому полі. Знищення сербської знаті.

1393 р.	Захоплення турками болгарської столиці Тирново.
1394 р.	Перша васальна держава – Валахія.
1387-1437 р.	Сигізмунд – король Угорщини. Також з 1410 – німецький король, з 1419 – король Богемії, з 1433 – імператор. Останній з європейських правителів він планував створення великої слов'янської держави з династією Люксембургів на чолі. Боровся з турками, програв у битві під Нікополем (1396).
1396 р.	Болгарія – османська провінція, Сербія – васал Османської імперії.
1442-1444 р.	Антиосманські походи Угорщини. Папа намагається організувати хрестовий похід проти османів, але єдиною країною, що відкликнулась на його заклик, була Угорщина. Вона здійснює кілька невдалих бойових операцій проти турків. У 1444 р. у битві під Варною гине багато європейських лицарів на чолі з Владиславом 3 (король угорський і король польський). Турецький флот виходить у Середземне море. Виникає турецька погроза Європі.
1451-1481 р.	Мехмед 2 Завойовник. Він підкоряє 12 держав і 200 міст. Венеція втрачає володіння в Морей. Трапезунд падає у 1261 р. – це був останній християнський форпост.
1456 р.	Янош Хуньяді, регент Угорщини, перемагає турок під Белградом. В антиосманських діях Угорщини брала участь Хорватія, зв'язана з нею особистою унією (з 1102 р.). Хуньяді боровся також із Габсбургами. Саме неспроможність європейців об'єднатись проти спільного ворога сприяла турецьким успіхам.
1459 р.	Включення Сербії до Османської імперії.
1463 р.	Турецьке завоювання Боснії. До того Боснія представляла собою Державу богомилів, що боролася з угорцями, сербами, хорватами, венеціанцями.

1443-1468 р.	Національне повстання під проводом Георгія Кастріоті (Скандербега) проти османського наступу в Албанії. Ісламізація албанців протягом османського панування (70% населення).
1483 р.	Герцеговина втрачає незалежність.

Контрольні питання.

1. Які ви знаєте перші акти міжнародного права в Європі?
2. В чому полягали особливості міжнародних відносин в Західній Європі в XI-XV ст.?
3. Охарактеризуйте хід та підсумки Столітньої війни.
4. Як проходила боротьба слов'ян з німецькою експансією в XIII – 1 пол. XV ст.?
5. Чому Литва, Польща, Русь стали провідними державами Східної Європи?
6. Як вплинула монгольська навала на розвиток Сходу та Заходу?
7. Як відбувалась османська агресія в Європі в XIV-XV ст.? Якими були її підсумки?

ТЕМА 14

ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ І ВИНИКНЕННЯ КОЛОНІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ у XV – XVII ст.

Географічні відкриття розпочинають епоху всесвітньої історії на чолі з морськими європейськими націями.

Однак, колонізація не була легкою; європейці прийшли не на пусті землі, а стикнулись, зокрема, з високими культурами Центральної і Південної Америки.

Центральна Америка.

У IV-VII ст. існувала Стародавня держава майя. В IX-X ст. на Юкатані розквітла Нова держава, а після 1436 р. майя повернулись в Гватемалу.

У 1325 р. ацтеки заснували м. Теночтітлан посеред озера Мексико. При Монтесумі (1502-1520) відбулося найбільше розширення держави.

Південна Америка.

У XIII ст. Інка Манко Капак заснував столицю Куско. У 1438-1531 рр. утворилася держава завойовників.

Останній інка – Атауальпа.

Першими європейцями в Америці були вікінги. У 984 р. ісландець Ерік Рудий досяг Гренландії. Його син Лайф Еріксон висадився на узбережжі Північної Америки (Вінланд). Після 1400 р. у зв'язку зі зміною клімату відкриття були забуті.

Етапи / роки	Короткий зміст
Португалія	
1394-1460 р.	Енріке Мореплавець. На першому етапі основну роль грала Португалія. Відвоювавши свої території в арабів в 13 ст. і продовжуючи воювати з ними в Північній Африці в 14-15 ст., Португалія створила потужний флот. Інфант Генріх/Енріке Мореплавець дуже успішно діє в 1 пол. 15 ст. Він закладає першу у світі мореплавну школу і планує плавання навколо узбережжя Африки. Європейці тут були не першими завойовниками: з 7 ст. Африка освоювалася

	<p>арабами (Судан і східне узбережжя); у 11-15 ст. утворювалися держави ісламсько-африканських народностей (Канем, Ашанті, Дарфур) (повідомлення про подорожі 14 ст. Ібн Халдуна).</p> <p>В 15 ст. прибрежне мореплавання перетворюється на мореплавання у відкритому морі; розвивається картографія, навігація (компас, секстант, квадрант), суднобудування. У 1492 р. Мартін Бежаїм зконструював перший глобус. На початку 16 ст. з'являється перша карта з лініями тропіків, екватору, шкалою широт. Найвідоміша карта належить італійському вченому Паоло Тосканеллі (1397-1482). Його велика помилка: розташував Азію на західному узбережжі Атлантики (на місці Америки). Саме в пошуках шляху в Китай поплив Христофор Колумб.</p>
20-30-ті р. XV ст.	Відкриття Мадейри, Канарських і Азорських островів, Гвінеї, островів Зеленого Мису.
60-ті р. XV ст.	Відкриття Сьєрра-Леоне.
70-ті р. XV ст.	Відкриття Гани.
1482 р.	Відкриття гирла Конго.
1487 р.	Бартоломеу Діаш відкриває мис Доброї Надії. Протягом XV-XVI ст. на узбережжі будуються португальські прибрежні фортеці, які захищають шлях до Індії від арабських нападів. Водночас вони є торговими пунктами, насамперед ринками рабів (до початку XIX ст. з Африки вивезли 11 млн. рабів; приблизно стільки ж загинуло під час перевезення).

Іспанія

Іспанія й Португалія стають суперниками. Їх цікавили шляхи на острови прянощey, звідси – пошуки зручного морського шляху в Азію.

03.08. 1492 р.	Христофор Колумб (1451-1506), генуезець на службі Ізабелли Кастильської, почав першу подорож (1492-1493) відплиттям з Палоса на 3 каравелах. Висадка на Канарах.
----------------	--

12.10. 1492 р.	Багами (Сан-Сальвадор), Куба, Еспаньола (Гаїті). Форт Навідад – перше іспанське поселення в Новому Світі.
1494 р.	Тордесільяський договір Іспанії й Португалії про розділ світу по лінії Азорських островів: західні землі – Іспанії, східні – Португалії.
1493- 1496 р.	Друга подорож Колумба.
1497 р.	Флорентієць Джованні Кабот за англійським дорученням шукає морський шлях до Індії і відкриває американський північний континент – до Колумба.
1498- 1500 р.	Третя подорож Колумба (Антили, Пуерто-Ріко, Ямайка, Тринідад). Відкрив також материк (гирло Оріноко, згодом Панаму).
1502- 1504 р.	Четверта подорож Колумба (Центральна Америка). Після смерті королеви Ізабелли в 1504 р. Колумб упав у немилість і вмер в убогості. Король не простив йому невдачі в пошуках шляху в Індію.

Португалія

Емануїл Великий (1495-1521) – засновник португальської торгової держави. Поселення в Індії, Східній Азії (монополія на прянощі), Африці, Бразилії. Лісабон – найбільший європейський порт.

1498 р.	Васко да Гама обігнув мис Доброї Надії й вийшов у Індійський океан. Дійшов до Мозамбіку. Калікут. Повернення да Гама. Найвизначніший португальський поет Луїс да Камоенс у «Лузіадах» оспівує подорож да Гама в Індію.
1500 р.	Педру Алвареш Кабрал відкрив Бразилію.
1509 р.	Поразка португальського флоту при Діу від арабів. Альбукерке – віце-король Індії. Створення португальської торговельної імперії (Гоа, Цейлон, Малакка, острівна Індія). Вона дає нечуваний прибуток – до 400%.
1511- 1521 р.	Португальці в Малакці, на Молуккських островах.

1516 р.	Португальці в Китаї. Перша база в Кантоні. В сер. 16 ст. європейська торгівля обмежується територією до Макао.
1499-1504 р.	Подорож флорентійця Америго Веспуччі. Він першим зрозумів, що Колумб відкрив новий материк (з 1507 р. називається Америкою).
1515 р.	У Німеччині вийшов перший глобус із назвою «Америка».

Іспанія

1519-1521 р.	Перше кругосвітнє плавання португальця на іспанській службі Фернана Магеллана.
20.09.1519 р.	Вихід 5 каравел із Сан-Лукара.
Жовтень 1520 р.	Південна Америка.
Листопад 1520 р.	Вихід через Магелланову протоку у Тихий океан.
06.03.1521 р.	Маріанські та Молуккські острови.
1521 р.	Магеллан загинув на Філіппінах у сутичці з тубільцями.
06.09.1522 р.	Повернення двох кораблів в Іспанію.
1529 р.	Новий розділ світу Іспанією й Португалією (Іспанії – Філіппіни, Португалії – Молуккські острови).
Початок XVI ст.	Іспанці на Великих Антільських островах (Куба, Ямайка, Гаїті, Пуерто-Ріко) і Малих Антільських островах (Тринідад, Тобаго, Барбадос, Гваделупа).
1510 р.	Перший форт на Панамському перешийку. Початок Конкісти – завоювання внутрішніх областей Америки.

1513 р.	Бласко Нуньес Бальбоа перетнув Панамський перешийок і першим досяг Тихого океану.
1519 р.	Панама – перше місто на американському континенті.
1517-1518 р.	Ернан де Кордоба, Хуан Гріхальва на узбережжі Юкатана. Зіткнення з містами-державами майя.
1519-1521 р.	Ернан Кортес завойовує державу ацтеків. 225 днів облоги Теночтітлана й 20 років завоювання Мексики (1697 – було завойоване останнє місто майя).
1524-1531 р.	Франциско Пісарро в Перу.
1531-1534 р.	Пісарро підкорив державу інків (Еквадор, Перу, Болівія, Чилі, Аргентина).
1535 р.	Падіння Куско та Ліми. У 1538 р. Пісарро наказав вбити Альмагро, завойовника Болівії, а у 1541 р. вбили його самого.
1535-1538 р.	Квесада завойовує Колумбію.
1544 р.	Ореллана перетинає континент річковим шляхом (Маронон-Амазонка).
1540-1554 р.	Вальдівія відкриває Чилі.
1572 р.	Падіння останнього укріплення інків у горах.
2 пол. XVI ст.	Дієго д'Альмагро завойовує Чилі. Іспанці відмовилися від господарського освоєння земель, натомість почали розробляти золоті й срібні рудники, а з Європи одержувати всі товари. За 50 років вони вивезли 180 т золота й 17 тис. т срібла. Іспанці створюють в Америці сер. XVI ст. оригінальну колоніальну систему керування: всі землі діляться на два віце-королівства: з 1535 р. – Нова Іспанія (Мексика, Центральна Америка, Венесуела, острови Карибського моря) і з 1542 р. – Перу (вся Південна Америка). Вся влада залишається в руках короля. Королю підкорялася Рада Індій, Раді Індій – 2 віце-короля.

	Відповідальні пости в Америці могли займати тільки іспанці. Згодом через це виникають проблеми, тому що іспанці, народжені в Америці, не могли займати вищі пости. Поступово протягом XVI-XVII ст. складається місцева еліта – креоли (іспанці, що народилися в Америці). Крім креолів в XVII ст. в Америці виникають метиси (нащадки зв'язків між іспанцями й індіанцями), мулати (нащадки індіанців з неграми, європейців з неграми). Виникають замкнуті кастові співтовариства. Однак вони формуються не тільки по расовій ознаці: місцева знать (касіки) злилася з іспанською знаттю, прийнявши християнство. Церква стала головним землевласником в Америці. Підсилювалися чернечі ордена, особливо єзуїти. Дієго де Ланда керував знищенням культури майя. В той же час Лас Касас боровся з поневоленням індіанців. Для полегшення їхньої долі з 1510 р. почали завозити рабів-негрів. Індіанці з 1542 р. стали вільними васалами корони. Створення захисних територій (редукції).
--	--

Португалія

1530 р.	Початок колонізації Бразилії. Створення плантаційного господарства з використанням праці негрів.
1578 р.	Себастьян (1557-1578) здійснює хрестовий похід проти Марокко. Він зі значною частиною португальської аристократії гинуть у битві під Алькасаром. Колоніальна імперія майже розпадається. Португалія заключає особисту унію з Іспанією (1580-1640).
1605 р.	Торрес пройшов через протоку між Новою Гвінеєю й Австралією. Не маючи сил на освоєння Австралії, португальці тримали її відкриття в таємниці сто років.

Іспанія

1567 р.	Соломонові острови.
1595 р.	Південна Полінезія.
1605 р.	Меланезія. Нові Гебріди.

Голландія

1642 р.	А. Тасман пройшов від Індонезії уздовж південного узбережжя Австралії. Тасманія.
---------	--

Англія

1577-1580 р.	Друге кругосвітнє плавання Френсіса Дрейка.
1768 р.	Д. Кук удруге відкрив Торресову протоку й Австралію.
	Наслідки відкриттів: 1) розширюється світогляд європейців; 2) розширюються наукові знання, насамперед географія, етнографія, астрономія, філологія; 3) величезна кількість економічних наслідків (розвиток промисловості, торгівлі, зміщення центру ваги ділової активності до океану, розвиток кредитно-банківської системи, революція цін). Революція цін приводить до падіння феодалізму й розвитку капіталістичних відносин. При цьому були зруйновані вогнища древніх цивілізацій в Азії, Африці й Латинській Америці, порушений природний хід історичного розвитку цілих континентів. Початок європеїзації Землі.

Контрольні питання.

8. Якими географічними відкриттями характеризувалося Середньовіччя?
9. Опишіть великі географічні відкриття XV ст.
10. У чому полягало значення походів Христофора Колумба?
11. Опишіть великі географічні відкриття XVI ст.
12. Хто здійснив першу подорож навколо світу?
13. Як пройшло складання іспанської та португальської колоніальної імперій?
14. Які договори про розділ світу ви знаєте?

ТЕМА 15

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ В XVI – 1 пол. XVII ст.

Етапи / роки	Короткий зміст
1517-1534 р.	<p>Реформація в Європі. Стає одним із нових факторів, що впливають на МВ. Привідами була охота на відьом (з 1484, булла Інокентія 8, до 1728, останній процес в Берліні) та торгівля індульгенціями. 31.10.1517 р. Мартін Лютер прибуває 95 тез на дверях храму замку Віттенберг: початок диспуту про індульгенції. Його бере під захист курфюрст Фрідріх Мудрий (цікаво, що він сам володів 19 тис. католицьких реліквій й індульгенціями на відпущення гріхів приблизно на 2 млн. років). У 1520 р. Лютер створює програмну політичну працю «До християнської знаті німецької нації: про поліпшення християнського стану»: заклик до реформ (загальне духовенство, скликання національного собору). У 1522 р. Лютер перекладає Новий Заповіт («Вереснева Біблія») і стає творцем новонімецької літературної мови. Центри Реформації: Страсбург, Нюрнберг, Цюрих. У 1525 р. католики створюють Дессауський союз для винищення нового вчення; євангелісти відповідають створенням Торгауського союзу; в Пруссії магістр Альбрехт фон Гогенцоллерн перетворює орденську державу на світське герцогство. У 1531 р. протестанти створюють Шмалькальденський союз із союзним військом та спільною союзною скарбницею; шукають зв'язків з Францією. Тим часом у 1534 р. в Англії парламентом було прийнято Акт про супрематію: утверджується англіканська державна церква на чолі з королем Генріхом 8; у 1563 р. «39 статей» дають нове кальвіністське очищене віровчення. У 30-60-х рр. реформація перемогла також у Данії, Норвегії, Ісландії, Швеції, Семиградді, Нідерландах, Шотландії.</p>
1534-1563 р.	<p>Контрреформація. Ігнатій Лойола, спочатку баскський аристократ на службі віце-короля Наварри, а після періоду містики і аскези, конфліктів з інквізицією, навчання в Сорбонні,</p>

	<p>заснував орден єзуїтів. У 1540 р. папа Павло 3 затверджує орден для місіонерської діяльності, навернення еретиків і язичників. Орден відіграв найвизначнішу роль для оновлення папства, а також всесвітньої місії, особливо в Америці, Індії, Японії, Китаї. Реформаторами були також самі папи: Павло 4 Карафа (1555-1559), який відновив інквізицію; Пій 5 (1566-1572) затвердив нову редакцію катехізису, молитовника і меси; Григорій 13 (1582) провів реформу календаря; Сікст 5 (1585-1590) реформував інститут кардиналів. Завершив реорганізацію католицької церкви Трієнтський собор (1545-1563). У результаті його постанов були затверджені різко відмінні від євангелічних учень настанови віри про таїнства, традиції, принесення дарів, про священників, спадкоємний гріх, сповіді; декрети про навчання, одяг, обов'язки, celibat кліру; ліквідація зловживань прибутками від парафій і відпущеннями гріхів. Створення індексу заборонених церквою книжок (ведеться конгрегацією св.Оффіція).</p>
<p>XVI – 1 пол. XVII ст.</p>	<p>Створюється міжнародне право, дипломатична консульська служба. Виникає дипломатична ієрархія: на самому верху стоять папські нунції, на другій сходинці – представники великих держав (Священної Германської імперії, Англії, Франції). Все це було закріплено певним дипломатичним церемоніалом. Однак головним інструментом зовнішньої політики залишається не дипломатія, а війна. Армії стають постійними, найманими. В 1 пол. 16 ст. пріоритетом користуються швейцарці, шотландці, німці. У др. пол. 16 ст. відбувається виснаження ринку найманців, починаються рекрутські набори.</p>
	<p>Теорія міжнародних відносин. Як така складається протягом 16 ст. Її основою стала доктрина «рівноваги сил», що склалася на рубежі 15 і 16 ст. Філіп Коммін уважав, що Франція є природною стримуючою силою для Англії, Іспанія – для Португалії, Австрія для Баварії. В 1576 р. у роботі Жана Бодена «Республіка» викладається струнка теорія «рівноваги сил». Теорію міжнародного права розвиває іспанський єзуїт Суареш (1548-1617).</p>

1582 р.	<p>Бальтазар Айала «Про право війни й військової установи».</p> <p>Айала перебував на службі Іспанії. У його роботах ми бачимо захист ідей, які йшли на користь Іспанії. В основу своєї теорії він поклав римське право. Він захищає централізовану державу й виступав проти сепаратизму. Він розділив війни на справедливі й несправедливі. Айала був консерватором, тобто вважав, що війни за віру є справедливими. Він відстоював недоторканність послів.</p>
1585 р.	<p>Альберіко Джентілі «Про посольства».</p> <p>Джентілі перебував на службі Іспанії. Дав свою версію теорії справедливих і несправедливих воєн: релігію не вважав достатнім приводом до війни; таким чином, він відстоював нову точку зору, що справедливими є війни на захист національних держав, джерелом яких було право народів. Серед інших його ідей: свобода морів, свобода торгівлі, свобода участі у всіх світових ринках, вільний прохід через територію інших держав. Велику увагу приділяв посольській службі й виступав проти недоторканності послів.</p>
1609 р.	<p>Гуго Гроцій «Про вільне море».</p>
1625 р.	<p>Гуго Гроцій «Про право війни й миру».</p> <p>Гроцій (1583-1645), великий голландський учений, дипломат, засновник міжнародного права. За походженням француз, працював в інтересах Голландії. Його основна робота – «Три книги про правила війни й миру» (1625) – відразу потрапила в заборонений список папських книг (була там до 1900 р.). Основні посилання робив на Аристотеля, а із середньовічних учених – на Фому Аквінського. У своїх книгах він ставив завдання створити основи справедливості в МВ. Створив навчання про природне право – держава має право на існування, якщо захищає інтереси народу. Він увів поняття гуманної війни (війна в якій беруть участь тільки армії, а мирне населення не повинне страждати; захищає права полонених). Запечував право сильного, захищав меншості. Також він захищав недоторканність приватної власності. Увів поняття екстериторіальності посла: його не повинні судити за законами держави перебування.</p>

I. Боротьба Англії й Франції з Габсбургами

1493-1519 р.	<p>Максиміліан I. Починає розбудову світової держави. Але імперські стани виступають проти імператора за реформи. Микола Кузанський у творі «Про єдність церкви» представляє уявлення про політичну співпрацю імперських станів з імператором у законотворчості й управлінні. У 1495 р. рейхстаг у Вормсі проголошує вічний мир й створює імперську судову палату як найвищу юридичну інстанцію. Швейцарці виступають проти і здобувають незалежність у Швабській війні (1499). У 1512 р. рейхстаг у Кельні проголошує свої рішення як остаточні і створює імперське військо. Попри утиски з боку рейхстагів, Максиміліан 1 – володар усіх габсбурзьких спадкових земель, займає в Європі ключову позицію. Йому належать Бургундія, Нідерланди і Верхня Італія, що спричиняє ворожнечу Франції.</p>
--------------	---

1. Франція проти Габсбургів

1494-1559 р.	<p>Італійські війни. Приводом послужила боротьба французького короля Карла 8 (1483-1498) з Іспанією за «Анжуйську спадщину» (Артуа, Франш-Конте, Неаполь, Сицилія). Франція підписала угоду з Англією (1492) і заключила союз з герцогом Міланським Людовіком Сфорца.</p>
1494 р.	<p>Захоплення французами і міланцями Неаполю. Італійська система держав руйнується. У 1495 р. Фердинанд Арагонський і Максиміліан 1, до яких приєднуються англійці та італійські держави, примушують Карла 8 відступити. Аде у 1498 р. Людовік 12 відновлює наступ як спадкоємець Вісконті й у 1500 р. захоплює Мілан.</p>
1504 р.	<p>Угода в Блуа. Франція визнає початок іспансько-габсбурзького панування над Італією. Утвердження іспанців на Півдні, а французів на Півночі.</p>

1509 р.	<p>Напад Франції на Венецію. Людовік 12 уклав союз із Максиміліаном 1 проти Венеції. Також його союзником стала Шотландія. Папа виступає на захист Венеції, до нього приєдналися Іспанія, Швейцарія, Англія (Священна Ліга), а потім і Максиміліан 1. У 1513 р. після 3 поразок французи залишають Мілан. Їхні союзники шотландці теж були розбиті під Флодде-ном (1513); у результаті Генріх 8 (1509-1547) оголошує себе королем Ірландії (1542).</p>
1516 р.	<p>«Утопія» Томаса Мора (1478-1535): ідеальна держава (за зразком «Політії» Платона).</p>
1515-1547 р.	<p>Франціск I – король Франції.</p>
1515 р.	<p>Перша перемога Франціска при Маріньяно. Повернення Мілана. Швейцарці, розбиті французами, відмовляються від великодержавних домагань і з того часу дотримуються суворої політики нейтралітету. Папа визнав права Франції на Мілан, але Габсбурги – ні.</p>
1519-1555 р.	<p>Карл (I) V – імператор Священної Римської імперії германської нації. Карл 5 народився в Генті у 1500 р., його вихователь – майбутній папа Адріан 6. З 1515 – герцог Бургундії. У 1516 р. Карл успадкував Іспанію, отже і світову імперію: об'єднав під своєю владою іспанські землі й володіння Габсбургів у Німеччині, Нідерландах. Вів війни за допомогою найманців на чолі з герцогом Альба. У боротьбі за корону німецького імператора виграв Карл у 1519 р. Він підписує Виборчу капітуляцію на вимогу імперських станів: схвалення курфюрстами законів, договорів, податків та імперської політики, заборона застосування іноземних найманців. Мета Карла: відновлення середньовічної універсальної імперії. У 1521 р. Карл передає брату Фердинанду спадкоємні габсбурзькі землі в управління за його відсутності. Супротивники Габсбургів: Франція, протестантські німецькі князі, Туреччина, папа. Італія була найслабкішою ланкою в імперії Карла, тому Франція починає боротьбу з Габсбургами саме тут.</p>

1521-1526 р.	1 війна Карла з Францією. Битва під Павією (1525). Перемога іспанських і німецьких найманців. Захоплений в полон Франціск 1 втрачає за Мадридським миром 1526 р. Мілан, Геную, Бургундію, Неаполь. Але після звільнення він відмовляється від умов і складає з папою Клементом 7, Міланом, Генуєю, Флоренцією угоду про утворення Священної ліги (м. Коньяк).
1525 р.	Союз Франціска I із Сулейманом Кануні.
1526-1529 р.	2 війна Карла з Францією. У 1527 р. імперське військо грабує Рим.
1529 р.	Мир Франції й Імперії в Камбре. Франція одержала Бургундію, але відмовилася від претензій на Італію й Фландрію. Мир дуже швидко було порушено. Перша облога Відня турками (1529). Напади на іспанське і італійське узбережжя Хайреддіна Барбаросси, корсара і турецького васала. У 1535 р. імперський похід проти Барбаросси закінчився завойованням Тунісу. У 1536 р. Франція уклала новий союз з Туреччиною.
1536-1538 р.	3 війна Карла з Францією. Перемиря в Ніцці. Невдала каральна експедиція імператора до Алжиру. Туреччина завойовує Угорщину (1541).
1542-1544 р.	4 війна Карла з Францією. Мир у Крепі – вершина могутності Імперії. Франція відмовилась від Неаполя і Бургундії.
1546-1547 р.	Шмалькальденська війна в Південній і Центральній Німеччині. Імператор, папа, Баварія, католицькі князі перемагають протестантів. Моріц Саксонський сприяє укладенню Аугсбургського релігійного миру (1555): піддані зобов'язані дотримуватися віровивчення правителя землі.
1547-1559 р.	Генріх II – король Франції.
Сер. XVI ст.	Союз Генріха II з протестантськими німецькими князями, Папською державою, Англією, Данією.

	<p>Таємний князівський заколот проти імператора очолив Моріц Саксонський, залучив Генріха 2 Французького, примусив імператора до втечі, а тим чином умовив Фердинанда погодитися на Аугсбурзький релігійний мир (1555). Карл марно воює з Францією за Мец, Туль і Верден (1552-1556). Зневірений, він зрікається престолу (1556) і помирає у Сен-Жюсті (1558). Імператором Священної римської імперії стає брат Карла I Фердинанд (з 1556 р.), а син Карла I Філіпп отримує іспанську спадщину. Отже, національна держава бере гору над ідеєю універсальної імперії. В Німеччині посилюється влада князів.</p>
<p>1556-1598 р.</p>	<p>Філіпп II – король Іспанії. Як іспанець, Габсбург і католик, він вважає себе зобов'язаним об'єднати все християнство в католицькій вірі під іспанським верховенством. Символом його властолюбства є Ескоріал. Занепад внутрішньої торгівлі й ремесел після вигнання морисків/маврів та євреїв/маранів (1568-1570), жорсткий контроль над економікою і колоніями. Втрата Нідерландів (1581). Еміграція ідальго до колоній. Капітал накопичується в руках Фуггерів. Порядок в імперії тримається на найманцях під проводом славетних вождів (герцог Альба, Александр Фарнезе, Хуан Австрійський, Спінола). Другою дружиною Філіппа була Марія Тюдор, королева Англії, що дало йому привід втручатись у внутрішні справи Англії; але після смерті Марії у 1558 р. настає гостра антикатолицька реакція. Єлизавета затягує сватання Філіппа, а тим часом сприяє каперській війні купців-авантюристів проти іспанських кораблів.</p>
<p>1556-1559 р.</p>	<p>Війна Філіппа II проти Франції. Перемоги під Сен-Квентіном, Гравелінгеном.</p>
<p>3.04. 1559 р.</p>	<p>Мир у Като-Камбрезі: Франція втратила П'ємонт, але закріпила за собою Кале, Мец, Туль, Верден. Головне значення Італійських воєн: європейські держави у боротьбі за Італію виробили принцип рівноваги, але габсбурзько-французький конфлікт стає до 18 ст. центральною проблемою МВ.</p>

	<p>Франція вийшла з габсбурзького оточення, однак потім припинила активну зовнішню політику через гугенотські війни (1562-1598). Іспанія підтримувала католиків на чолі з Франсуа Гізом; Англія, Пфальц, Гессен – гугенотів на чолі з Людовіком Конде. Обох вождей було вбито; їх місце зайняли Генріх Гіз та адмірал Коліньї. У 1572 р. у Варфоломійвську ніч було вбито біля 20 тис. гугенотів, однак вони укріпились в Ла-Рошелі. У 1584 р. очолювана Гізами Ліга укладає союз з Іспанією. Боротьба за Париж закінчується вбивством Генріха Гіза і короля Генріха 3 Валуа. Генріх 4 Бурбон (1589-1610) бореться проти Ліги та іспанського війська. Він переходить у католицьку віру (1593) і завершує війни. Було прийнято терпимий до гугенотів Нантський едикт (1598). Отже, Генріх 4 створив єдину національну державу; розквітлі торгівля і ремесла; в Канаді була створена перша колонія. За Людовіка 13 (1610-1643) відбувається розбудова абсолютистської держави. Провідний міністр кардинал Рішельє (1624-1642) бореться з політичними надзвичайними правами гугенотів, здобуває їхній останній притулок Ла-Рошель.</p>
<p>1568-1648 р.</p>	<p>2. Боротьба Нідерландів за свободу. Габсбурги заволоділи Нідерландами у 1477-1543 рр. Карл 5 передав 17 провінцій іспанській лінії у 1551 р. Це була найрозвиненіша ремісницька область Європи з більш як 200 містами, що надавала короні у формі податків у 7 разів більше, ніж срібло Америки. У Роттердамі й Антверпені оберталося біля 50% товарів світової торгівлі. Центром європейського фінансового ринку була біржа Антверпена. З геополітичної точки зору Нідерланди були зручним місцем тиску на Францію. Політика «іспанізації» й окатоличення ображала народ, який очолили штатгальтери (керівники провінцій) Егмонт, Хоорн і Вільгельм Нассау-Оранський, прозвані Філіппом 2 «ге-зами» (жебраками). З 1567 р. герцог Альба встановлює військову диктатуру, страчує Егмонта і Хоорна. Війська Вільгельма терплять поразку на суші, але вдало нападають на іспанські морські транспорти і бази. У 1579 р. Філіпп 2 оголошує Вільгельма поза законом; у відповідь Нідерланди проголошують незалежність (1581). Убивство Вільгельма Оранського в Дельфті (1584) не допомагає Іспанії відновити владу над провінціями.</p>

	Створюються Генеральні штати в Гаазі, де засідають депутати 7 республік під головуванням Голландії. Геніальним організатором і тактиком був Моріц Оранський (1585-1625). Напади на іспансько-португальські факторії сприяють розвитку нідерландської колоніальної імперії в Південній Африці, Південно-Східній Азії (Молуккські о-ви, Нідерландська Індія). Іспанія змушена торгувати з Нідерландами, отже, фінансує війну проти самої себе. Англія приєднується до Франції (1585) і вони разом з голландцями відкидають іспанські війська з Фландрії і Брабанта (1591-1598). У 1609 р. укладено перемир'я; з 1621 до 1648 р. триває заключний етап боротьби, але за Гаазьким миром Іспанія змушена визнати нову республіку. Голландія – перша світова торгова держава.
--	---

3. Англія проти Габсбургів

1558-1603 р.	Єлизавета I Тюдор. У 1559-1560 рр. Англія організує інтервенцію в Шотландію на користь кальвіністській аристократичній опозиції. У 1542 р. повертається вихована при французькому дворі католичка Марія Стюарт; вбиває свого чоловіка Дарнлі й тікає в Англію у 1568 р. Англійська католицька партія на чолі з Норфолком розглядає Марію як претендентку на англійський трон; Філіпп 2 також підтримує Марію. Єлизавета наказує заарештувати Марію. Вона покровительствує приватній каперській війні проти Іспанії морських піратів Джона Хоукінса, Френсіса Дрейка, Фробішера та ін.
1570 р.	Булла Пія V про скинення Єлизавети й заборону католикам їй коритися.
1587 р.	Страта Марії Стюарт. Заклик Пія V до війни з Англією.
1588 р.	Англо-Іспанська війна.
1588 р.	Вихід Непереможної армади Іспанії (134 бойових корабля, 27 тис. моряків під командуванням адмірала Медіни Сидонії) з Ла-Коруни до Дюнкерка. Перемога Френсіса Дрейка у Ла-Манші. Відступ і загибель іспанського флоту під час бури.

1595-1598 р.	Союз Філіппа з католицькою партією Франції (Ліга) приводить до приєднання Франції до Англії й Голландії. Після війни Іспанія відмовляється від будь-якого втручання в справи Франції.
1596 р.	Розгром іспанського флоту в гавані Кадіса.
1600 р.	Заснування англійської Ост-Індської компанії. Утвердження Англії в Індії. Відхід Іспанії на другий план у МВ. Англії також засновують Московську і Левантійську компанії. Англійська капіталістична економіка починається з відкриттям Лондонської біржі (1571). Уолтер Рейлі засновує першу англійську колонію Вірджинія (1584). Англія ліквідує іспанську гегемонію, стає провідною державою, закладає підґрунтя колоніального піднесення.

II. Боротьба європейських держав з Османською імперією

1512 р.	Молдова – васал Османської імперії. Селім I (1512-1520) також здобуває Сирію, Аравію, Єгипет. Успіхи ґрунтуються на автократії султанів і могутності війська. Щорічно завозиться 20 тис. руських і африканських рабів; також береться данина хлопчиками: кожен п'ятий християнський хлопчик обертається на яничара. Завойовані країни розподіляються на військові лени і надаються пашам для експлуатації. Турки терплять вірменів і греків як перекладачів, купців, моряків, помічників в управлінні (фанаріотів).
1520-1566 р.	Сулейман II Великий (Прекрасний). Найвищий розквіт держави. Союзник – Франція. Противники – Австрія, Венеція, Польща.
1521 р.	1 похід проти Австрії. Захоплення Белграду.
1522 р.	Капітуляція іоаннітів на Родосі.
1526 р.	2 похід проти Австрії. Битва під Могачем. Угорщина була розбита і втратила самостійність (до 1918 р.). За миром 1533 р. землі Угорщини були розподілені між Австрією і Туреччиною: васал Османської імперії Іоанн Цаполя, князь Семиграддя, отримує Схід.

1528 р.	Чорногорія – васал Османської імперії.
1529 р.	Перша облога Відня.
1526-1718 р.	Рагуза – місто-республіка під османським верховенством.
1534 р.	Завоювання Персії. Перські шиїти стають запеклими супротивниками османів. У 1639 р. Туреччина й Персія заключають мир і визначають кордони (в силі до 1918 р.).
1536 р.	Перший договір із Францією («Турецькі капітуляції»).
1537-1540 р.	Війна Венеції з Османською імперією. Формування загонів болгарських і сербських гайдуків, грецьких клефтів, хорватських ускоків.
1541 р.	З похід проти Австрії. Створення Будинського пашалика.
1566 р.	Розгром чесько-угорських військ при Мохачі.
1570-1571 р.	Священна ліга (Австрія, Іспанія, Папська держава, Мальта, Венеція, Генуя, Савойя) проти Османської імперії. Поразка турецького флоту від дона Хуана Австрійського при Лепанто.
1573 р.	Мир. Туреччина одержала від Венеції Кіпр, але це її остання перемога в Європі.
До кінця XVI ст.	Три балканські намісництва – Румелія, Анатолія, Боснія. Васали – Молдавія, Валахія, республіка Дубровнік.
1592-1606 р.	Довга війна Священної ліги проти Османської імперії.
1595 р.	Болгарські гайдуки взяли Софію, але Європа не допомогла, антитурецьке повстання було подавлено.
1596 р.	Перемога Туреччини під Ерлау й на р. Тисі.
1606 р.	Компромісний мирний договір у Ситватороку / Житватороку. Вперше турки вступили в мирні переговори із супротивником. Туреччина визнала австрійського короля імператором.

1614 р.	Підготовка загальнобалканського повстання. Французький герцог Карл де Невер, нащадок Палеологів, мріяв про відродження Візантії. Однак його ескадра була спалена, Османська імперія перемогла.
---------	--

III. Боротьба країн північної Європи за панування на Балтиці

1523 р.	Розрив Кальмарської унії Данії й Швеції.
---------	--

1523-1560 р.	Густав I Ваза – шведський король, засновник шведської національної держави. Обраний королем на рейхстазі у Стренгнесі, кладе кінець пануванню датських уніатських королів. Союз із Ганзою. Васал – Фінляндія. Проти – Данія і її васали (Норвегія, Ісландія). Після запровадження Реформації – боротьба з Любеком за підтримки Данії. Ерік XIV (1560-1568), син Густава Вазі.
--------------	---

1533-1584 р.	Іван IV Грозний. Москва стає незалежним патріархатом. Встановлює торговельні зв'язки з Англією. Засновує Архангельськ (морський порт). Підкоряє Казань та Астрахань (1552-1556), починає завоювання Сибіру. У 1558 р. Лівонія віддає себе під польський захист; в той же час Гольштейн приєднує Курляндію та Естляндію/Естонію; потім Курляндія переходить під польське верховенство. Отже, Польща входить у конфлікт з Росією. Через невдачу у Лівонській війні (1558-1582) Іван 4 залишає державу розладнаною.
--------------	--

1569 р.	Люблінська унія. Загроза з боку Росії, Османської імперії та Швеції змушує Литву відмовитись від самостійності. Створюється конфедеративна держава Річ Посполита з спільним королем і парламентом. Доба політичного панування партій магнатів, які часто перебувають під іноземним впливом. У 1572-1574 рр. польським королем було обрано Генріха Валуа (майбутній король Франції Генріх 3). Він дарував знаті право на опір, свободу вибору і релігійну свободу. У 1575-1586 рр. король Стефан Баторій посилює військо за рахунок козаків і здійснює три переможні походи проти Івана 4.
---------	---

1568-1592 р.	Іоанн/Юхан III, син Густава Вази, – шведський король.
1563-1570 р.	Війна Швеції з Данією. Переорієнтація агресії на Схід. Завдання Швеції – відібрати в Росії вихід на Захід (узбережжя Фінської затоки, Кольський півострів).
1570-1595 р.	Боротьба за Лівонську спадщину.
1587-1592 р.	Сигізмунд Ваза, син Юхана III – король Річі Посполитої.
1592-1598 р.	Сигізмунд III Ваза – король Шведський і Польський. У зв'язку з католицькою політикою зазнав поразки у битві під Стангебро й був усунутий шведським рейхстагом. Новим королем було обрано Карла 9 (1604-1611).
1595 р.	Мир Швеції з Росією. Швеції – частина Фінляндії, Карельський перешийок, Нарва.
1599-1629 р.	Війни Швеції з Річчю Посполитою. Швеції – частина Пруссії, Данциг.
1609 р.	Виборзька угода: Швеція допомагає руським боярам перемогти Лжедмитрія II (Тушинського злодія), який спирається на Польщу, а Русь відмовляється від Лівонії. У 1610 р. польський гетьман Жолкевський переміг руське військо біля Клушино, але це визвало національний опір до Деулінського перемир'я (1618) за яким Польща відмовилась від претензій на царський трон.
1611 р.	Захоплення шведами Корели, Новгорода.
1611-1632 р.	Густав II Адольф – найвизначніший король Швеції. Створює найсучасніше військо Європи з військовою повинністю для селян.
1611-1615 р.	Кальмарська війна Швеції з Данією.

1617 р.	Столбовський мир Швеції з Росією. Росія втрачає вихід до Балтійського моря. Швеції – частина Карелії, Фінляндія. Швеція – провідна держава на Балтиці.
1621 р.	Густав II Адольф завойовує Лівонію.

IV. Тридцятирічна війна

1618-1648 р.	З 1555 р. в Центральній Європі – найтриваліший мирний період. Але ворожнеча між кальвіністами (Пфальц) і лютеранами (Саксонія) приводить до відродження надій католиків (Австрія, Баварія) на реванш. Привід: порушення Аугсбургського релігійного миру в 1607 р., коли протестантське місто Донауверт було окуповане католиком Максиміліаном Баварським. В 1608 р. протестанти вийшли з германського рейхстагу. В 1608-1609 р. були створені два військово-політичних союзи – Євангелічна унія й Католицька ліга. Союзники Євангелічної унії – Франція, Республіка З'єднаних провінцій, Данія, Швеція. Доброзичливий нейтралітет зберігали Англія, Росія, Османська імперія. Антигабсбурзькій коаліції протистояли Католицька ліга, Іспанія, Австрія, папа, Польща, а також Саксонія.
1618-1624 р.	1 етап. Чеський. У 1617 р. австрійський ерцгерцог (імператор Фердинанд 2 з 1619 р.) без згоди став королем Богемії (феодална домовленість Австрії з Іспанією: обмін територіями).
Травень 1618 р.	Розрив Чехії з Австрією. У Празі з вікон викидають імператорських радників. Загальне повстання на чолі з графом Турном. Союзники Чехії – Трансільванське князівство, германські протестантські князі. Чехи обрали своїм новим королем (замість Фердинанда) главу Євангелічної унії курфюрста Фрідріха 5 Пфальцьського.
08.11. 1620 р.	Білогорська битва (біля Праги). Перемога війська Ліги під проводом Тіллі (за типом: наймане військо з різноманітним озброєнням під командуванням харизматичного ватажка).

	Терор, страти, конфіскації у Богемії. Насильницька рекатолизація (150 тис. емігрантів) і регерманізація закладають підґрунтя ненависті до німців.
1623 р.	Окупація Тіллі Вестфалії і Нижньої Саксонії.
1627 р.	Похоронний сейм: закріплення втрати Богемією незалежності. Тепер це – спадкова земля Габсбургів, яка отримує абсолютистське правління. Окупація Пфальца Максиміліаном Баварським.
1625-1629 р.	2 етап. Датський.
1625 р.	Крістіан IV проти військ Католицької ліги на чолі з Тіллі.
1629 р.	Вторгнення Тіллі і Валленштайна в Ютландію. Любекський мир: Данія вийшла з війни. Створення 100-тисячної армії нового типу Альбрехтом фон Валленштайном: наймана армія з суворою військовою дисципліною, що не одержує плати з бюджету країни, а живе за рахунок контрибуцій й пограбування скореного населення («війна живить війну»). Жахливе спустошення територій, на яких ведеться війна. Валлейнштайн, богемський аристократ, повернутий до католицизму, герцог Фрідланду з 1624 р., учасник війни з 1626 р., покоритель Північної Німеччини, тепер «Генералісимус Балтійського й Океанічного морів» і герцог Мекленбургський. Висунув ідею абсолютистської реформи Імперії, що викликало спротив всіх імперських князів. Подав у відставку у 1630 р. по примусі з боку Католицької ліги.
1630-1635 р.	3 етап. Шведський.
1630 р.	Висадження Густава II Адольфа в Померанії. Союзник Швеції – Франція. Національна шведська армія – найкраща у світі: набрана з вільних селян, з рухливим бойовим порядком, оснащена вогнепальною зброєю, легкою артилерією. Спочатку воює за короля й лютеранську віру, тож не грабує місцеве населення; але згодом вироджується і стає справжнім жахом цієї війни.

1630 р.	Облога й грабіж Магдебургу армією Тіллі.
1631 р.	Перехід курфюрстів Бранденбурга й Саксонії на сторону Швеції.
1631 р.	Перемога шведів над Тіллі при Брайтенфельді (біля Лейпцигу) – перелом у війні. Шведи в Тюрингії, Франконії, Пфальці, Майнці.
1632 р.	Перемога над Тіллі під Райном-на-Леху (біля Аугсбурга). Загибель Тіллі.
1632 р.	Шведи в Мюнхені, Нюрнберзі.
1632 р.	Валлейнштайн виганяє саксонців з Богемії.
Листопад 1632 р.	Битва під Лютценом (біля Лейпцига). Поразка Валленштайна, але загибель Густава Адольфа. Падіння шведської гегемонії в Німеччині.
1633 р.	Переговори Валленштайна з Францією, Саксонією, Швецією. Те, що він має власну армію й веде власні мирні переговори, приводить до його зміщення й проголошення поза законом в Імперії.
1634 р.	Убивство Валленштайна в Егері офіцером Фердинанда II полковником Батлером.
1634 р.	Поразка шведів при Нердлінгені.
1635 р.	Празький мир Австрії й Саксонії. До нього приєднуються майже всі протестантські імперські стани. Компроміс: німецькі князі скорилися Габсбургам; імперське військо має вигнати чужинців.
1635- 1648 р.	4 етап. Франко-шведський.
1635- 1642 р.	Франція у союзі з Веймаром, а з 1638 р. із Швецією, активно вступила в бойові дії. Бої зі змінним успіхом.
1637 р.	Смерть Фердинанда II. Фердинанд III (1637-1657). Папа – ініціатор мирних переговорів.
1642 р.	Перемога шведів при Брейтенфельді. Шведи в Саксонії, Моравії.

1642 р.	Французи в Ельзасі.
1643 р.	Французи в Південних Нідерландах. Перемога франко-голландських військ при Рокруа.
1645 р.	Франко-шведські перемоги під Алерхаймом і Янкау (Богемія). Наступ з двох сторін на Баварію завершує активні військові дії.
1646 р.	Наступ шведів на Прагу й Відень.
1644 р.	Мирний конгрес у Мюнстері між Францією й Габсбургами.
1645 р.	Мирний конгрес в Оснабрюку між Швецією й Габсбургами.
1648 р.	Вестфальський мир. Закріплення феодальної роздробленості Німеччини. Новий баланс сил в Європі: посилення Франції, Швеції, Нідерландів. В Європі усунуто небезпеку габсбурзької гегемонії. Імперські стани набувають повного державного суверенітету. Земельна влада, князівська територіальна влада витісняє державу як об'єднання громадян, руйнує Німецьку імперію, зумовлює феодальну структуру Німеччини й створює сучасну державність.
	<u>Швеції</u> – Бремен, Ферден, Вісмар, Західна Померанія, частина Східної Померанії. Контроль над гирлами Ельби і Одера; місце та голос у рейхстазі.
	<u>Франції</u> – Ельзас, визнання прав на Мец, Туль, Верден. Кордон уздовж Рейну.
	<u>Бранденбургу</u> – частина Східної Померанії, Магдебург.
	<u>Саксонії</u> – Лужицькі землі/Лаузіц.
	<u>Баварії</u> – Верхній Пфальц.
	Визнання незалежності <u>Республіки З'єднаних провінцій і Швейцарського союзу.</u>

До 1659 р.	Іспанія продовжувала війну із Францією.
1659 р.	<u>Франції</u> – Руссільон, Артуа, частина Лотарингії. Після цього Франція обертається на велику європейську державу. Початок «французької епохи». Жак Боссю зводить абсолютизм до формули: «Один король, одна віра, один закон». Він підкреслює даність божою милістю володаря, котрий не несе відповідальності ані перед церквою, ані перед народом.

Контрольні питання.

1. Який вплив на міжнародні відносини мала Реформація та Контрреформація?
2. Як відбувався розвиток теорії міжнародних відносин в XVI-XVII ст.?
3. У чому полягає значення Італійських війн Франції?
4. Як проходила боротьба Англії та Іспанії в XVI ст.?
5. У чому полягає специфіка протікання боротьби європейських держав з Османською імперією в XVI – 1 пол. XVII ст.?
6. Які підсумки мала боротьба країн Північної Європи за панування на Балтиці в XVI – 1 пол. XVII ст.?
7. Які були причини та хід військових дій в період Тридцятирічної війни?
8. У чому полягає міжнародне значення Вестфальського миру?
9. Охарактеризуйте джерелознавство історії міжнародних відносин.
10. Охарактеризуйте історіографію історії міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зінченко А. Історія дипломатії від давнини до нового часу. – К., 2005.
2. Гумилев Л. Етногенез и биосфера Земли. – М., 1997.
3. Гумилев Л. География этноса. – М., 1990.
4. История древнего мира. Древний Восток / А.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Минск – М., 2000.
5. Межгосударственные отношения и дипломатия на Древнем Востоке / Под ред. Стучевского И.А. – М., 1987.
6. Ерасов Б.С. Культура, религия и цивилизация на Востоке. – М., 1990.
7. Средняя Азия, Кавказ и зарубежный Восток в древности. – М., 1983.
8. Маккуин Дж. Г. Хетты и их современники в Малой Азии. – М., 1983.
9. Леве М. Китай династии Хань. Быт. Религия. Культура. – М., 2005.
10. Гумилев Л. Хунну. – СПб, 1993.
11. Боннар Л. Греческая цивилизация. – М., 1995.
12. Яйленко В.П. Архаическая Греция и Ближний Восток. – М., 1990.
13. Пальцева Л.А. Из истории архаической Греции: Мегары и мегарские колонии. – СПб, 1999.
14. Древний Восток и античная цивилизация. – М., 1988.
15. Кравчук А. Троянская война: миф и история. – М., 1991.
16. Кравчук А. Перикл и Аспазия. – М., 1991.
17. Римшнейдер М. От Олимпии до Ниневии во времена Гомера. – М., 1977.
18. Гиндин Л.А., Цымбурский В.Л. Гомер и история Восточного Средиземноморья. – М., 1996.
19. Дандамаев М.А. Политическая история Ахеменидской державы. – М., 1985.
20. Строгоцкий В.М. Полис и империя в классической Греции. – Нижний Новгород, 1991.
21. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима. – М., 1988.
22. Герои Греции в войне и мире. – М., 1992.
23. Гафуров Б.Г., Цибукидис Д.И. Александр Македонский и Восток. – М., 1980.

• ЛІТЕРАТУРА

24. Шофман А.С. Распад империи Александра Македонского. – Казань, 1984.
25. Дройзен И. История эллинизма. В 3-х т. – Ростов-на-Дону, 1995.
26. Жигунин В.Д. Международные отношения эллинистических государств в 280-220 гг. до н.э. – Казань, 1980.
27. Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма. – М., 1982.
28. Бикерман Э. Государство Селевкидов. – М., 1985.
29. Эллинизм: восток и запад. – М., 1992.
30. Кашцев В.И. Эллинистический мир и Рим: война, мир и дипломатия. – М. – Саратов, 1993.
31. Кравчук А. Закат Птолемеев. – М., 1973.
32. Бокщанин А.Г. Парфия и Рим. – М., 1966.
33. Левек П. Эллинистический мир. – М., 1989.
34. Рим, Константинополь, Москва: сравнительно-историческое исследование. – М., 1997.
35. Залесский Н.И. Этруски в Северной Италии. – Л., 1959.
36. Немировский А.И. Этруски. От мифа к истории. – М., 1989.
37. Трухина Н.Н. Политика и политики «золотого века» Римской республики (2 в. до н.э.). – М., 1986.
38. Ревяко К.А. Пунические войны. – Минск, 1988.
39. Кораблев И.Ш. Ганнибал. – М., 1976.
40. Утченко С.Л. Юлий Цезарь – М., 1976.
41. Шифман И.Ш. Цезарь Август. – Л., 1990.
42. Федорова Е.В. Люди императорского Рима. – М., 1990.
43. Цветаева Г.А. Боспор и Рим. – М., 1979.
44. Маяк И.Л. Взаимоотношения Рима и итальянцев в 3-2 вв. до н.э. – М., 1971.
45. Доценко Н.П. Римская агрессия в Испании и борьба испанских племен за независимость (154-133 гг. до н.э.). – Ростов-на-Дону, 1965.
46. Чаплыгина Н.А. Римляне на Дунае (1-III вв.). – Кишинев, 1990.
47. Петречко О.М. Зовнішня політика Римської імперії в 1 ст. н.е. – Львів, 1998.
48. Молев Е.А. Митридат Евпатор: Создание Черноморской державы. – Саратов, 1976.
49. Зубарь В.М. Северный Понт и Римская империя (середина 1 в. до н.э. – 1 половина 6 в.) – К., 1998.
50. Колосовская Ю.К. Рим и мир племен на Дунае 1-4 вв. н.э. – М., 2000.
51. Ломоури Н.Ю. Грузино-римские взаимоотношения. – Тбилиси, 1981.

52. Грант М. Крушение Римской империи. – М., 1997.
53. Ферреро Г. Величие и падение Рима. – СПб, 1998.
54. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств (до сер. 6 в.). – М., 1984.
55. История средних веков. В 2-х тт. / Под ред. С.П.Карпова. – М.: МГУ, 2000.
56. Говард М. Війна в європейській історії. – К., 2000.
57. Дюби Ж. Европа в средние века. – Смоленск, 1994.
58. Дюби Ж. Средние века от Гуго Капета до Жанны д'Арк (987-1460). – М., 2001.
59. Сиротенко В.Т. История международных отношений в Европе во 2-ой пол. IV – нач. VI в. – Пермь, 1975.
60. Буданова В.П. Готы в эпоху Великого переселения народов. – СПб, 1999.
61. Буданова В.П. Варварский мир эпохи Великого переселения народов. – М., 2000.
62. Бувье-Ажан М. Аттила. – М., 2003.
63. Левандовский А.П. Карл Великий. Через империю к Европе. – М., 1995.
64. Колесницкий И.Ф. «Священная Римская империя»: притязания и действительность. – М., 1977.
65. Поньон Э. Повседневная жизнь Европы в 1000 году. – М., 1999.
66. Античная древность и средние века. Византия и сопредельный мир. – Свердловск, 1990.
67. Васильев А.А. История Византийской империи: Время до крестовых походов. – СПб, 1998.
68. Васильев А.А. История Византийской империи. От начала Крестовых походов до падения Константинополя. – СПб, 2000.
69. Острогорський Г. Історія Візантії. – Львів, 2002.
70. Византия между Западом и Востоком: Опыт исторической характеристики / Под ред. Г.Г.Литаврина. – СПб, 1999.
71. Причерноморье в средние века. – М., 1991.
72. Византия. Средиземноморье. Славянский мир. – М., 1991.
73. Славяне и их соседи / Под ред. Флори Б.Н. – М., 1990.
74. Международные связи Руси до 17 в. / Под ред. Зимина А.А., Пашуто В.Т. – М., 1961.
75. Византия и Русь / Под ред. Вагнера Г.К. – М., 1989.
76. Медведев И.П. Очерки византийской дипломатии. – М., 1988.
77. Пигулевская Н.В. Ближний Восток. Византия. Славяне. – Л., 1976.
78. Рансимен Ст. Падение Константинополя в 1453 г. – М., 1983.

• ЛИТЕРАТУРА

79. Степаненко В.П. Византия в международных отношениях на Ближнем Востоке (1071-1176). – Свердловск, 1988.
80. Пигулевская Н.В. Арабы у границ Византии и Ирана в 4-6 вв. – М.-Л., 1964.
81. Уральцева З.В. Италия и Византия в 6 в. – М., 1959.
82. Норвич Дж. Нормандцы в Сицилии. 1016-1130. – М., 2005.
83. Норвич Дж. Расцвет и закат Сицилийского королевства. 1130-1194. – М., 2005.
84. Литаврин Г.Т. Болгария и Византия в 11-12 вв. – М., 1960.
85. Можейко И.П. 1185: Восток – Запад. – М., 1989.
86. Куглер Б. История крестовых походов. – Ростов-на-Дону, 1995.
87. История крестовых походов / Под ред. Дж. Райли-Смита. – М., 1998.
88. Заборов М.А. Крестоносцы на Востоке. – М., 1980.
89. Мишо Г. История крестовых походов. – Киев, 1995.
90. Соколов Н.П. Образование Венецианской колониальной империи. – Саратов, 1963.
91. Амбелен Р. Драмы и секреты истории (1306-1643). – М., 1993.
92. Черняк Е.Б. Невидимые империи. – М., 1987.
93. Черняк Е.Б. Вековые конфликты. – М., 1988.
94. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М., 1990.
95. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992.
96. Уотт У.М. Влияние ислама на средневековую Европу. – М., 1976.
97. Бицилли Б.М. Элементы средневековой культуры. – СПб, 1995.
98. Гуревич А.Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. – М., 1989.
99. Басовская Н. Столетняя война: леопард против лилии. – М., 2003.
100. Мензис Г. 1421 год, когда Китай открыл мир. – М., 2006.
101. Яброва М.М. Великие географические открытия и начало колониальных захватов. – Саратов, 1987.
102. Тарле Е. Политика: История территориальных захватов (15-20 век). – М., 2001.
103. Ерусалимский А.С. Колониальная экспансия капиталистических держав и освободительное движение народов Южной Африки и Китая в 17-19 вв. – М., 1974.
104. Туманович Н.Н. Европейские державы в Персидском заливе в 16-19 вв. – М., 1982.
105. Ивонин Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени. – Минск, 1984.

106. Ивонин Ю.Е. Становление европейской системы государств: Англия и Габсбурги на рубеже двух эпох. – Минск, 1989.
107. Сапрыкин Ю.М. Английское завоевание Ирландии (12-17 вв.) – М., 1982.
108. Черчилль У. Рождение Британии (Британия с древнейших времён до 1485 г.). – Смоленск, 2005.
109. Черчилль У. Британия в новое время. 16-17 века. – Смоленск, 2005.
110. Хейг К. Елизавета 1 Английская. – Ростов-на-Дону, 1997.
111. Цвейг С. Мария Стюарт. – М., 1989.
112. Дюма А. Генрих 4. – М., 1992.
113. Зонова Т.В. Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы. – М, 2000.
114. Вернадский Г.В. Россия в средние века. – Тверь – М., 2000.
115. Мэн Дж. Чингисхан. – М., 2006.
116. История внешней политики России. Конец 15 – 17 век (От свержения ордынского ига до Северной войны). – М., 1999.
117. Международные связи России до 17 в. / Под ред. Зимина А.А., Пашуто В.Т. – М., 1961.
118. Хорошкевич А.Л. Русское государство в системе международных отношений конца 15 – начала 16 века. – М., 1980.
119. Каштанов С.М. Русская дипломатика. – М., 1988.
120. «Око всей великой России»: Об истории русской дипломатической службы 16-17 веков / Под ред. Е.В.Чистяковой. – М., 1989.
121. Рогожин Н.М. Посольский приказ: колыбель российской дипломатии. – М., 2003.
122. Османская империя: проблемы внешней политики и отношений с Россией. – М., 1996.
123. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в 15-16 вв.: Главные тенденции политических взаимоотношений. – М., 1984.
124. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в 17 в. – Ч.1. Главные тенденции политических взаимоотношений. – М., 1998.
125. Поршнева Б.Ф. Тридцатилетняя война и вступление в неё Швеции и Московского государства. – М., 1976.
126. Білер Г., Дмитрієв А. Вестфальський мир 1648 р. (До 350-ї річниці договору). – К., 1998.
127. Рутенбург В.И. Италия и Европа накануне нового времени. – Ленинград, 1974.
128. Рейнольдсон Ф. Перемены и кризисы. – М., 1994.

ДЖЕРЕЛА

1. Из договора хеттского царя Тудхалиаса с царем страны Амурру Астармува (ок. 1260-1240 гг. до н.э.).
2. Письмо царя хеттов Арпувандаса (XIII в. до н.э.) с обвинением царька Маддвоатгаса.
3. Договор Мурсиласа II с Купанта-Икарасом из Миры и Кувалии.
4. «Нитисара» Камандаки. Гл.18 «Деятельность посла».
5. Греческие наемники и поселенцы в Египте в VII – VI вв. до н.э. // Геродот, История, II, 151-154.
6. Греческая колония Навкратис в Египте // Геродот, История, II, 178-179.
7. Колонизация греками Сицилии // Фукидид, История, VI, 2-5.
8. Договор между Элидой и Гереей (VI в. до н.э.).
9. Договор между халадрийцами и Девкалионом (VI в. до н.э.).
10. Договор между анетянами и метапийцами (VI в. до н.э.).
11. Посредничество Аргоса в отношениях между Кноссом и Тилиссом (ок. 450 г. до н.э.)
12. Договор между Эантией и Халеем (ок. 450 г. до н.э.).
13. Дельфийско-фермопильская амфикистия // Страбон, География, IX, 3, 7.
14. Ионийское восстание (500 г. до н.э.) // Геродот, История, V, 98-99; VI, 6, 18-20.
15. Марафонская битва (490 г. до н.э.) // Геродот, История, VI, 102, 117.
16. Состав персидской армии, участвовавшей в походе Ксеркса // Геродот, История, VII, 60-89.
17. Политика Фемистокла // Плутарх, Сравнительные жизнеописания, Фемистокл, IV, IX-X.
18. Постановление афинского Народного Собрания 480 г. до н.э. О мерах в связи с нашествием персов.
19. Сражение в Фермопильском ущелье (480 г. до н.э.) // Геродот, История, VII, 201-228.
20. Создание Делосского морского союза // Плутарх, Сравнительные жизнеописания, Аристид, XXIV – XXV.
21. Установление гегемонии Афин над союзниками // Фукидид, История, I, 94-99.
22. Постановление афинского Народного Собрания об Эридорах.
23. Организация Афинской архэ // Аристотель, Афинская Политика, 24.
24. Причины и поводы войны // Фукидид, История, I, 23.

25. Конфликт Афин с Коринфом из-за Керкиды // Фукидид, История, I, 24-31, 36, 44-45, 55.
26. Договор о союзе между Афинами и Регием (433-432 г. до н.э.) //
27. Требования союзников Спарты // Фукидид, История, I, 66, 67, 70, 124-125.
28. Взаимные требования спартанцев и афинян перед началом войны // Фукидид, История, I, 126-128, 139.
29. Сопоставление сил противников и военные планы Перикла // Фукидид, История, I, 139-145; II, 13.
30. Восстание в Митилене (428/427 г. до н.э.)// Фукидид, История, III, 2, 3, 26-27, 36-37, 39, 40-42, 44, 47, 48, 50.
31. Пилосская операция // Фукидид, История, IV, 26.
32. Поход Брасида. Падение Амфиполя // Фукидид, История, IV, 102, 104, 106, 108.
33. Перемирие 423 г. до н.э. // Фукидид, История, IV, 117, 118, 119.
34. Никиев мир 421 г. до н.э. // Фукидид, История, V, 14, 17-18, 23, 35.
35. Сицилийская экспедиция афинян (415-423 гг. до н.э.) // Фукидид, История, VI, 1, 8, 15, 24, 31, 46; VII, 80-87.
36. Роль Алкивиада в организации сицилийского похода // Плутарх, Сравнительные жизнеописания, Алкивиад, XVII.
37. Союз Спарты с Персией; Алкивиад у Тиссаферна // Фукидид, История, VIII, 18, 45, 47-48, 52, 58.
38. Падение Афин (404 г. до н.э.) // Ксенофонт, Греческая история, II, 2, 10-23.
39. Установление спартанской гегемонии // Плутарх, Сравнительные жизнеописания, Лисандр, XIII.
40. Причины вступления Спарты в войну с Персией // Ксенофонт, Греческая история, III, 1, 3-6.
41. Помощь Персии антиспартанской коалиции в Греции // Ксенофонт, Греческая история, III, 5, 1-5.
42. Поражение спартанцев на море во время Коринфской войны // Ксенофонт, Греческая история, IV, 3, 10; 8, 1-3.
43. Восстановление стен в Афинах // Ксенофонт, Греческая история, IV, 8, 9-10.
44. Договор Афин и Клазомен (387 г. до н.э.).
45. Анталкидов мир (387/386 г. до н.э.) // Ксенофонт, Греческая история, V, 1, 28-36.
46. Союз между Афинами и Хиосом (384 г. до н.э.)
47. Второй Афинский морской союз (377 г. до н.э.)

• ЛІТЕРАТУРА

48. Антимакедонская деятельность Демосфена // Демосфен, Речи, IX.
49. Силы Афинского государства и Македонии перед битвой при Херонее (338 г. до н.э.) // Демосфен, Речи, XVIII.
50. Битва при Херонее // Диодор, Историческая библиотека, XVI, 85-86.
51. Мирный договор Филиппа и греческих городов (337 г. до н.э.).
52. Битва при Гранике (334 г. до н.э.) // Арриан, поход Александра, I, 14-16.
53. Битва при Иссе (333 г. до н.э.) // Арриан, Поход Александра, II, 7-11.
54. Мирные предложения Дария III Александру // Квинт Курций Руф, История Александра, IV, 1, 7-9, 5, 1; XI, 1-6.
55. Александр в Египте (332 -331 г. до н.э.) // Арриан, Поход Александра, VI, 1, 19-21.
56. Мир со Спартой (331 г. до н.э.) // Квинт Курций Руф, История Александра, VI, 1, 19-21.
57. Битва при Гавгамелах (331 г. до н.э.) // Арриан, Поход Александра, III, 11-15.
58. Борьба диадохов // Юстин, Эпитома Помпея Трога, XIII, 6;8.
59. Распад державы Александра // Юстин, XV, 1-2.
60. Политическая история царства Селевкидов // Аппиан, Сирийские дела, 55-57, 65-70.
61. Мирный договор Антиоха III с Римом // Полибий, XXI, 44-45.
62. Ораторы Греции. – М., 1985.
63. Плутарх. Избранные жизнеописания. В 2-х тт. – М., 1990.
64. Историки античности. Т.1. Древняя Греция (Геродот, Фукидид, Ксенофонт, Квинт Курций Руф). – М., 1989.
65. Историки античности. Т.2. Древний Рим (Тит Ливий, Корнелий Тацит, Гай Светоний Транквилл, Аппиан). – М., 1989.
66. Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей. – М., 1988.
67. Аппиан. Гражданские войны. – Л., 1935.
68. Октавиан Август. Деяния божественного Августа.
69. Луций Анней Сенека. Нравственные письма к Луцилию. – М., 1986.
70. Зосима. История. Первая осада Рима Аларихом.
71. Иордан. Гетика. Аттила.
72. Аммиан Марцеллин. История. Готы и гунны.
73. История франков, II, 31, 37.
74. Эйнгард. Жизнь Карла Великого. Гл. 5-13, 16.

75. Из хроники Сен-Галленского монаха.
76. Обращение Генриха IV к духовенству и мирянам римской церкви с призывом сместить папу Григория VII.// Бруно, Анналы саксонской войны при Генрихе IV.
77. Анна Комнин. Алексиада. Крестоносцы в Византии.
78. Аноним. Деяния франков и других иерусалимцев.
79. Фулькерий Шартрский. Иерусалимская история.
80. Кафаро де Каскифелоне. Книга об освобождении восточных городов.
81. Жоффруа Виллардуэн. Завоевание Константинополя. – М., 1993.
82. Никита Акоминат. История.
83. Письмо папы Иннокентия III маркизу Монферратскому.
84. Робер де Клари. Завоевание Константинополя. – М., 1986.
85. Тацит. Германия. Гл.46.
86. Птолемей. География. Гл. III.
87. Иордан. Готика. Гл. III.
88. Прокопий Кесарийский. Готская война. Гл. III.
89. Иоанн Эфесский. Церковная история.
90. Сказание о чудесах св. Дмитрия.
91. Письмо папы Григория I епископу Солуни Максиму.
92. Псевдо-Маврикий. Стратегикон. Гл. XI.
93. Феофилакт Симокатт. История. Гл. VI, VII.
94. Хроники Фредегара (VII в.). Гл. IV.
95. Ответ хана Согдианы Туркеша послу византийского императора Тиверия (578-582).
96. Менандр. История.
97. Письмо Юстиниана одному из варварских племенных вождей.
98. Письмо гуннов Юстиниану.
99. Письмо Атанариха Юстиниану.
100. Филофей. Византийский церемониал.
101. Ответ Мухаммеда II послам византийского императора.
102. Саад-ад-Дин. Взятие Константинополя (29 мая 1453 г.).
103. Битва при Креси // Фруассар. Хроники, т.3.
104. Битва при Пуатье // Фруассар, Хроники, т.6.
105. После битвы при Пуатье // Фруассар, Хроники, т.6.
106. Разорение Франции в середине 14 в. // Фруассар, Хроники, т.4,5.
107. Письмо Жанны д'Арк английскому королю (1429).
108. Кревская уния (1385).
109. Ян Длугош. История Польши. Битва при Грюнвальде. – Краков, 1877.
110. Из завещания Колумба (4 мая 1506 г.).

• ЛІТЕРАТУРА

111. Тордесильясский договор между королями Испании и Португалии о разделе мира (7 июня 1494 г.).
112. Асьенто, которое заключили их высочества Фердинанд и Изабелла с Родриго де Бастидас об открытиях в Индии за его счет.
113. Рекеремьенто (1508) Паласиоса Рубиоса.
114. Открытие Тихого океана Бальбоа // Хроника Овьедо.
115. Франсиско Лопес де Гомара. История Индий.
116. Лас Касас. Кратчайшая повесть о разрушении Индии. Об острове Эспаньола.
117. Письмо Елизаветы Английской Генриху IV.
118. Морской разбой англичан. Сообщение из Севильи от 21 января 1569 г. Сообщение из Мексики от 15 марта 1586 г. Донесение фирме Фуггер из Венеции от 22 мая 1587 г.
119. Булла Пия V о низложении Елизаветы и пожаловании короны Англии и Ирландии Филиппу II (1588).
120. Сообщение о гибели «Великой армады» от 19 ноября 1588 г.
121. Письмо турецкого султана Сулеймана I Великолепного к королю Франциску I (1526).
122. Битва при Лепанто (1571).
123. Письмо Ивана Грозного королеве Елизавете (1581-1582).
124. Речь Густава-Адольфа на шведском сейме 1617 г. Речь Густава-Адольфа на сейме в Оребро.
125. Грамота царя Михаила датскому королю Христиану IV (29 января 1631 г.).
126. Г.Котошихин. О России в царствование Алексея Михайловича. – СПб, 1884.
127. Фанкан А. Международное положение в Европе (1627).
128. Приказ А.Валленштейна полковнику фон Арним (26 декабря 1627 г.).
129. Гриммельсгаузен. Симплициссимус.
130. Список населенных мест Германии, разрушенных во время войны // Шведский государственный архив.
131. Вестфальский мир: Оснабрюкский мирный договор. Мюнстерский мирный договор.

Інформаційні ресурси

1. Исторические источники по истории Древнего Востока на русском языке в Интернете (Электронная библиотека Исторического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова) // <http://www.hist.msu.ru/ER/EText/PICT/ancient.htm>

2. Исторические источники по истории Древней Греции и Древнего Рима на русском языке в Интернете (Электронная библиотека Исторического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова) // <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/PICT/antiq.htm>
3. Исторические источники по истории Средних веков на русском языке в Интернете (Электронная библиотека Исторического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова) // <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/PICT/mediev.htm>
4. Исторические источники по истории Востока в VI-XVIII вв. на русском языке в Интернете (Электронная библиотека Исторического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова) // <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/PICT/medieast.htm>
5. Исторические источники по эпохе Возрождения и раннему Новому времени на русском языке в Интернете (Электронная библиотека Исторического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова) // <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/PICT/renascen.htm>
6. Ссылки на священные и мифологические тексты на русском языке в Интернете (ссылки электронной библиотеки Исторического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова) // <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/PICT/holy.htm>
7. Ле Гофф Ж. Цивилизация Средневековья // <http://dls.kherson.ua/DLS/Library/Catalog.aspx?section=2a5209e5-6773-470b-ae27-63be22c87366>
8. Жигулин В.Д. Международные отношения эллинистических государств в 280-220 гг. до н.э. // <http://dls.kherson.ua/DLS/Library/Catalog.aspx?section=2a5209e5-6773-470b-ae27-63be22c87366>
9. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності // <http://dls.kherson.ua/DLS/Library/Catalog.aspx?section=2a5209e5-6773-470b-ae27-63be22c87366>
10. Международные отношения эллинистических государств в 280 - 220 гг. до н.э. // <http://dls.kherson.ua/DLS/Library/Catalog.aspx?section=2a5209e5-6773-470b-ae27-63be22c87366>

Зміст

ТЕМА 1. МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ НА ДАВНЬОМУ СХОДІ (сер. III тис. до н.е. – I ст. н.е.).....	5
ТЕМА 2. МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ В ДАВНІЙ ІНДІЇ ТА КИТАЇ.....	18
ТЕМА 3. СКЛАДАННЯ СИСТЕМИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН В АНТИЧНІЙ ГРЕЦІЇ.....	26
ТЕМА 4. МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ У КЛАСИЧНІЙ ГРЕЦІЇ (V – IV ст. до н.е.).....	32
ТЕМА 5. БОРОТЬБА АФІН І СПАРТИ в 2 пол. V – 1 пол. IV ст.	41
ТЕМА 6. ДЕРЖАВА АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО: ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ Й УПРАВЛІННЯ.....	50
ТЕМА 7. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ЕЛЛІНІСТИЧНИХ ДЕРЖАВ..	59
ТЕМА 8. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РИМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (VIII – I ст. до н.е.).....	66
ТЕМА 9. РИМСЬКА ІМПЕРІЯ – СТАНОВЛЕННЯ, РОЗКВІТ, ПАДІННЯ.....	84
ТЕМА 10. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ в V – IX ст.....	98
ТЕМА 11. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ в X – сер. XI ст.....	107
ТЕМА 12. ВІЗАНТІЯ в IV – XI ст.: СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗКВІТ. ХРЕСТОВІ ПОХОДИ Й ЗАНЕПАД ВІЗАНТІЇ в XI – XV ст.	119
ТЕМА 13. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ в 2 пол. XI – XV ст.....	133
ТЕМА 14. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ І ВИНИКНЕННЯ КОЛОНІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ у XV – XVII ст.....	151
ТЕМА 15. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ в ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ в XVI – 1 пол. XVII ст.....	158
ЛІТЕРАТУРА	176

Навчальне видання

**БРУСИЛОВСЬКА Ольга Іллівна
КОВАЛЬ Ігор Миколайович**

**ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
(сер. III тис. до н.е. — сер. XVII ст. н.е.)**

Навчально-методичний посібник
для студентів напряму підготовки 6.030201,
спеціальність «Міжнародні відносини»

Верстка

В. Вітвицька

Здано в роботу 04.03.2013. Підп. до друку 05.04.2013. Формат 60x84/16.

Умов.-друк. арк. 7,6. Тираж 70 прим.

Зам. № 580.

Видавець і виготовлювач

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.

65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна

Тел.: (048) 723 28 39.

E-mail: druk@onu.edu.ua